

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

Výzkum cizích státních příslušníků v českých věznicích

Autoři :

**PhDr. Miroslav Scheinost
Mgr. Lucie Jarkovská
PhDr. Marina Luptáková
JUDr. Soňa Krejčová (kap. III.)**

Tento text neprošel jazykovou korekturou
a je určen pro studijní účely

Neprodejné

Praha 2004

ISBN 80-7338-025-0

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci

OBSAH

	<i>str.</i>
I. Úvod do problematiky.....	5
II. Metody a postup řešení výzkumu.....	7
III. Přehled právních norem vztahujících se k pobytu cizinců v ČR.....	8
IV. Ruskojazyční cizinci v České republice.....	15
IV.1. Obecná charakteristika migrace do ČR.....	15
IV.2. Ruskojazyční cizinci.....	17
IV.3. Sociálně-psychologická charakteristika ruského organizovaného zločinu.....	18
a) Historické, politické a ekonomické aspekty.....	19
b) Vývoj organizovaného zločinu na Urale.....	31
c) Ruská tradice a organizovaný zločin.....	37
V. Statistiky.....	39
V.1. Kriminalita cizinců v ČR.....	39
V.2. Cizinci v českých věznicích.....	47
V.2.1. Složení cizinců v českých věznicích podle státní příslušnosti...49	
V.2.2. Struktura vězněných cizinců v roce 2002.....	50
V.2.3. Vývoj počtu a podílu sledovaných skupin vězňů.....	51
V.2.4. Vězni ze států bývalého Sovětského svazu.....	53

V.2.5. Bližší charakteristika vybraných skupin vězňů.....	54
V.2.6. Struktura trestných činů podle skupin vězněných cizinců.....	58
VI. Empirické šetření.....	60
VI.1. Řízené rozhovory.....	60
VI.2. Dotazníkové šetření.....	70
VI.3. Poznatky ze spisového materiálu.....	77
VII. Závěry.....	85
VIII. Prameny a literatura.....	96
Resumé.....	98
Summary.....	102

I. Úvod do problematiky

Rozsáhlé sociálně ekonomické změny posledního desetiletí minulého století se projeví nejen například v nových typech kriminality páchané na našem území, ale také se odrazily na struktuře pachatelů trestné činnosti. Otevření hranic s sebou pochopitelně nese větší množství cizích státních příslušníků páchajících trestné činy na území České republiky. V souvislosti s tím se v českých věznicích významně změnil počet a národnostní složení vězněných cizích státních příslušníků.

V průběhu posledního desetiletí se v českých věznicích významně změnila struktura vězněných cizích státních příslušníků. Za cizince jsou u nás od 1.1. 1993 považováni i občané Slovenské republiky. Ale především se následkem otevření státních hranic začali v českých věznicích objevovat obvinění a odsouzení dalších národností, s nimiž Vězeňská služba ČR dosud neměla zkušenost.¹ Jako problematická je vnímána především přítomnost vězňů, kteří bývají označováni jako „rusky mluvící“ či „ze zemí bývalého SSSR“. Naléhavost problematiky vězněných cizinců dodaly zejména vězeňské nepokoje z ledna 2000, hromadné hladovky a pokus o vzpouru a útěk „rusky mluvících“ vězňů z podzimu 2001 a také protestní hladovky vězňů „ze zemí bývalého Sovětského svazu“ v pankrácké věznici v srpnu roku 2002.

„V souvislosti s rozšiřováním organizované závažné trestné činnosti a jejím průnikem na naše území ze zahraničí dojde k vnitřní proměně vězeňské populace směrem k nebezpečným skupinám narušených pachatelů závažných trestních činů a organizovaného zločinu,“ uvádí se v programovém prohlášení vlády ČR. Vláda chce proto připravit vězeňství na efektivnější způsoby střežení a kontroly chování vězňů². „Českým věznicím hrozí, že je ovládnou mafie nebezpečných zločinců z Ukrajiny a dalších zemí bývalého Sovětského svazu. Upozornění na toto nebezpečí se dostalo dokonce do textu programového prohlášení vlády. Problémem se zabývá speciální meziresortní komise a tajné služby“³.

Výzkum se proto na základě zadání Vězeňské služby ČR snažil reagovat na uvedené problémy, k nimž patří zejména komunikace, etnická specifika, riziko mimořádných událostí,

¹ Vývoj stavů obviněných a odsouzených cizích státních příslušníků v letech 1994-2001 a jejich struktura podle státní příslušnosti k 31.12.2001. In: Ročenka vězeňské služby ČR. Praha: VS ČR. 2001, s.17-19.

² Viz Rychetský,P. : Vězeňství se chystá na boj proti mafiím. Právo 3.9.2002, s.6

³ viz tamtéž

vyhoštění, řízení o udělení azylu, umístování cizinců, stravování, zdravotnická péče.⁴ Návrh projektu výzkumu byl zpracován do podoby výzkumné sondy, založené jak na sekundární analýze existujících dostupných materiálů a dokumentů včetně statistických podkladů, tak na empirickém šetření v českých věznicích. Po dohodě s Generálním ředitelstvím Vězeňské služby nebylo empirické šetření prováděno přímo mezi vězni z důvodu poměrně vysoké citlivosti tohoto prostředí a složitosti komunikace a omezilo se na rozhovory s pracovníky věznic a rozbor spisového materiálu.

Výzkumná sonda si kladla za cíl charakterizovat kategorii vězněných cizinců diferencovaně podle etnické příslušnosti, popsat problémy s vězněnými cizími státními příslušníky především uvnitř vězeňských zařízení a přispět k poznání jejich příčin, ze kterých by mohla být vyvozena konkrétní preventivní opatření. Doporučení vzešlá z výzkumu by se měla týkat především snížení rizika závažných mimořádných událostí ve výkonu vazby a trestu a prevence manifestního i latentního nebezpečného chování vězňů⁵.

Významná část cizinců v českých věznicích se rekrutuje ze zemí SNS. Specifická a přednostní pozornost proto byla věnována této skupině.

Předmětem výzkumu tedy byli cizí státní příslušníci v českých věznicích s přednostním zaměřením na občany SNS (tzn. Arménie, Ázerbajdžán, Bělorusko, Estonsko, Gruzie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Litva, Lotyšsko, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán) a především na příslušníky ukrajinského etnika, kterých bylo v době uskutečnění výzkumu v českých věznicích cca 500 z celkem zhruba 800 vězňů ruskojazyčné skupiny. Kromě toho se výzkum více zaměřil na některé další čteněji zastoupené specifické skupiny mezi cizinci v českých věznicích, tj. na Vietnamce, na vězně pocházející z balkánských zemí (tzn. Albánie, Bosna-Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Jugoslávie, Makedonie) a vězně pocházející z islámských zemí (tzn. Afganistan, Alžírsko, Bahrajn, Egypt, Irák, Írán, Jordánsko, Kuvajt, Libye, Maroko, Pákistán, Palestina, Sýrie, Tunis).

Do výzkumu nebyli zahrnuti státní příslušníci Slovenské republiky, u nichž lze předpokládat (a pracovníci vězeňského personálu to potvrzují), že jejich chování a projevy se

⁴ Dočekal, M.: Koncepce zacházení s vězněnými cizinci. České vězeňství 9, 2001, č.1-2, s.48-50.

⁵ Nebezpečné chování ve výkonu vazby a trestu můžeme definovat jako „takové násilné, klamavé či korumpující chování, jímž jedinec nebo skupina ohrožuje naplnění účelu výkonu trestu (především izolace) a/nebo životy a zdraví vězeňského personálu a spoluvězňů.“ (Markusová, R.; Netík, K.: Výzkum pachatelů trestné činnosti spáchané v organizované skupině. Praha, IKSP 1997, s.14)

v praxi významně neodlišují od známých a dostatečně zmapovaných vzorců chování domácí populace.

Základním cílem výzkumu bylo :

– charakterizovat kategorie vězňů s ohledem na jejich kriminální i sociokulturní znaky a stereotypy s přednostním zaměřením na vězně ukrajinské národnosti a zjistit specifika jejich chování v porovnání s věznými občany ČR;

– pojmenovat problémy při zacházení s věznými cizími státními příslušníky a přispět k identifikaci jejich příčin;

– na základě těchto poznatků zformulovat konkrétní doporučení a návrhy jak přistupovat k této specifické kategorii vězeňské populace a jak minimalizovat případná rizika konfliktů s vězeňským personálem i uvnitř vězeňské komunity, vytváření paralelních neformálních struktur, mimořádných událostí, apod.

II. Metody a postup řešení výzkumu

Projekt výzkumu byl dokončen v prosinci roku 2002. Od počátku roku 2003 pak probíhala realizační fáze projektu, od května roku 2003 terénní šetření. Výsledná zpráva byla zpracována do konce roku 2003.

Zdrojem poznatků byla odborná literatura domácí i zahraniční provenience týkající se dané problematiky, dále statistiky Vězeňské služby a statistika Policie ČR, výpovědi odborníků – pracovníků Vězeňské služby a rovněž písemné materiály Vězeňské služby.

K provedení výzkumné sondy použili členové výzkumného týmu techniku sekundární analýzy dokumentů, analýzu statistických údajů, dotazníkové šetření, řízené polostandardizované rozhovory a rozbor spisových materiálů.

Pokud jde o *sekundární analýzu odborných pramenů*, byly informace získávány z dostupné domácí i zahraniční odborné literatury a odborných periodik. Byly také využity osobní kontakty na zahraniční odborníky, především ze zemí přednostního zájmu (Ukrajina a Rusko), kteří byli požádáni o poskytnutí materiálů zejména k problematice vězeňství a organizované kriminality v těchto zemích. Díky těmto kontaktům byly získány některé velmi cenné a aktuální zdroje poznatků, např. zpráva z výzkumu provedeného ukrajinskými odborníky k problematice norem a standardů chování v organizovaných kriminálních skupinách, ukončeného v roce 2001.

Pro analýzu statistických údajů byla použita data z Ročenek Vězeňské služby ČR, dále nestandardní sestavy zpracované na vyžádání oddělením VVA Generálního ředitelství Vězeňské služby a statistická data k cizím státním příslušníkům v některých vybraných věznicích (Ruzyně, Pankrác, Valdice, Oráčov). Základním souborem byli všichni cizí státní příslušníci ve vězeních ČR k 31.12.2002; výběrový soubor tvořili cizinci ve vybraných vězeních a dále vězňové - státní příslušníci Ukrajiny a Vietnamu. Využita byla také data z nestandardních statistických sestav zpracovaných na vyžádání Policí ČR ke zjištění kriminalitě cizích státních příslušníků na území ČR.

Poznatky k situaci v jednotlivých věznicích byly získávány kromě statistických dat také písemně prostřednictvím dotazníku, v němž byly otázky formulovány jako bloky v několika tématických okruzích. Tento dotazník byl jednotlivým věznicím distribuován prostřednictvím specializovaných pracovníků Vězeňské služby - mediátorů. Na dotazník reagovalo celkem 14 věznic.

Uvedené tématické okruhy byly použity také jako základ k provedení řízených polostandardizovaných rozhovorů s pracovníky vybraných věznic, kteří s problematikou cizích státních příslušníků přicházejí bezprostředně do styku. Pro provedení těchto rozhovorů byly původně vybrány čtyři věznice na základě toho, že v nich byly stavy cizích státních příslušníků k 31.12.2002 nejvyšší: vazební věznice Ruzyně a Pankrác a věznice Valdice a Oráčov, které pracovníci výzkumného týmu navštívili. Rozhovory proběhly ve věznicích Pankrác, Valdice a Oráčov; z věznice Ruzyně byly získány písemné podklady. Jako respondenti byli v uvedených věznicích osloveni vedoucí oddělení vazby/trestu a jejich zástupci, pedagogové, psychologové, sociální a výchovní pracovníci pracující s cizinci.

V navštívených věznicích pro výkon trestu (Valdice, Oráčov) byla také v dohodě s pracovníky věznic provedena anonymizovanou formou analýza vybraného spisového materiálu k jednotlivým případům. Případy byly vybírány tak, aby byly zastoupeny hlavní sledované skupiny vězeňské populace cizích státních příslušníků, t.j. Ukrajinci, Vietnamci, občané balkánských států a občané islámských států.

III. Přehled právních norem vztahujících se k pobytu cizinců v ČR

Základním právním předpisem, který stanoví podmínky vstupu cizince na území ČR, jeho pobytu na něm, vycestování z území a vymezuje působnost Policie ČR, Ministerstva

vnitřní a Ministerstva zahraničních věcí v této oblasti státní správy je **zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území ČR.**

Dalším neméně důležitým právním předpisem je **zákon č. 325/1999 Sb. o azylu**, který upravuje podmínky vstupu a pobytu cizince, který požádal Českou republiku o ochranu formou azylu na území ČR a pobyt azylanta na území. Rovněž zákon upravuje řízení o udělení azylu nebo jeho případné odnětí, práva a povinnosti žadatele o udělení azylu a azylanta, dále státní integrační program, azylové řízení a působnost Ministerstva vnitra, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Policie ČR v této oblasti státní správy.

Problematika trestné činnosti cizinců v ČR, stejně tak jako českých občanů v cizině podléhá zvláštnímu režimu. Stále častěji se v této souvislosti setkáváme s pojmem **právní styk s cizinou**.

Pod pojmem „**právní styk s cizinou**„ se rozumí podle **§ 375 zák. č. 141/1961 Sb. a § 20 a následně zák. č. 140/1961 Sb.** zejména :

- a) extradiční řízení - tj. vyžádání pachatele z ciziny k trestnímu stíhání nebo výkonu trestu do ČR a vydání pachatele z ČR do ciziny k trestnímu stíhání nebo k výkonu trestu uloženého v cizině,
- b) průvoz pro účely řízení v cizině,
- c) předání trestního stíhání do ciziny na základě mezinárodní smlouvy,
- d) převzetí trestního stíhání z ciziny na základě mezinárodní smlouvy,
- e) odevzdání trestní věci do ciziny v případech neupravených mezinárodními smlouvami,
- f) poskytování nebo požadování právní pomoci v trestních věcech prováděním procesních úkonů včetně doručování písemností,
- g) řízení o uznání rozhodnutí cizozemského soudu v trestních věcech na území ČR a o výkonu rozsudku cizozemského soudu,
- h) styk s cizozemskými konzulárními úřady v ČR v trestních věcech cizinců,
- i) převzetí pachatele z ciziny do ČR k výkonu trestu uloženého v cizině (a naopak) na základě mezinárodní smlouvy, resp. Úmluvy.

Česká republika je vázána četnými bilaterálními smlouvami s evropskými, ale i mimoevropskými státy, schválenými před rokem 1989 a po změně společenských poměrů akceptovanými. Mnohostranné mezinárodní smlouvy Česká republika rovněž převzala po bývalých republikách (ČSSR, ČSFR, ČSR).

Nejdůležitější dokumenty, kterými je Česká republika vázána jsou :

- **Evropská úmluva o vydávání (č. 549/1992 Sb.)** Paříž, 13.12.1957
 - + **Dodatkový protokol** k Evropské úmluvě o vydávání (Štrasburk 15.9.1975, vyhláška č.29/1997 Sb.)
 - + **Druhý dodatkový protokol** k Evropské úmluvě o vydávání (Štrasburk 17.3.1978, vyhláška č.30/1997 Sb.)
- **Úmluva o předávání odsouzených osob (č. 553/1992 Sb.)** - Štrasburk, 21.3.1983.
O předání může žádat odsuzující nebo vykonávající stát. Odsouzená osoba může být předána pouze za následujících podmínek :
 - je-li tato osoba státním občanem vykonávajícího státu,
 - je-li rozsudek konečný,
 - má-li odsouzená osoba vykonat ještě nejméně šest měsíců trestu odnětí svobody nebo byl-li trest uložen na neurčitou dobu,
 - souhlasí-li odsouzená osoba nebo pokud to považuje za nutné jeden z obou států, nebo vzhledem k jejímu věku, fyzickému nebo psychickému stavu její právní zástupce,
 - jestliže je čin trestným činem podle právního řádu vykonávajícího státu,
 - souhlasí-li jak odsuzující, tak i vykonávající stát s předáním.

a dále

- **Evropská úmluva o vzájemné pomoci ve věcech trestních (č.550/1992 Sb.)**. Právní pomoc může být obsáhlá. V zájmu projednání a rozhodnutí věci bude někdy důležité provést řadu závažných procesních úkonů od doručení předvolání až po vlastní realizaci úkonů včetně uskutečnění důkazních prostředků. Žádost o právní pomoc by měla vždy obsahovat nezbytné náležitosti, ze kterých by bylo zřejmé, kdo, co a za jakým účelem požaduje a nemohlo dojít k mylnému výkladu či záměně požadovaných úkonů. Trestněprocesní postup musí být realizován podle právního předpisu dožádaného státu, neuplatní-li dožadující stát nějakou výhradu.. Za správnost a objektivnost musí odpovídat dožádaný stát.
- **Evropská úmluva o předávání trestního řízení (č. 551/1992 a 147/1993 Sb.)**. Jde o převzetí trestní věci z ciziny a odevzdání trestní věci do ciziny. Předání jurisdikce je aktuální v případě, že se státní občan cizího státu dopustil na území ČR trestného činu, pro který je stíhán našimi orgány činnými v trestním řízení. Tím, když ČR předá trestní

stíhání cizího státního příslušníka do ciziny k dalšímu trestnímu řízení, se vzdává vlastní jurisdikce založené na principu teritoriality. K předání trestního řízení dochází zpravidla již ve stádiu přípravného řízení. Podle čl.26 odst.1 Úmluvy má jakýkoliv procesní úkon učiněný v dožadujícím státě podle jeho právního řádu stejnou platnost v dožádaném státě. Výjimkou však je, že se předpokládá vždy nové provedení výslechu obviněného.

Právní úpravu zacházení s vězněnými cizinci obsahuje

- **Zákon č. 169/1999 Sb. ze dne 30.6.1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.**

V HLAVĚ čtvrté nazvané „Odlišnosti výkonu trestu u některých skupin odsouzených,, v díle 8. „Výkon trestu u odsouzených cizinců,, v § 72, odst. 4. stanoví: cit. „Cizinci se bezprostředně po přijetí do výkonu trestu poučí o možnosti podat žádost o předání k výkonu trestu do státu, jehož jsou státními občany, jakož i o právních důsledcích tohoto předání, pokud takový postup umožňuje mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána.,,

- **Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. ze dne 21. prosince 1999, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.**

V HLAVĚ osmé nazvané „ Výkon trestu u odsouzených cizinců,, v § 98 odst. 1. stanoví: cit. „Při výkonu trestu se podle možností věznic přihlíží i k požadavkům kulturních a náboženských tradic odsouzených cizinců.,,

- **Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby.**
- **Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších zákonů**
HLAVA 25. - Právní styk s cizinou - § 375 - 384.

Podle trestního zákona č. 140/1961 Sb. § 57 může soud uložit cizímu státnímu příslušníkovi, kterému nebylo přiznáno postavení uprchlíka **trest vyhoštění** vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku, anebo jiný obecný zájem. Soud může uložit trest vyhoštění ve výměře od jednoho do deseti let, anebo na dobu neurčitou.

Trest vyhoštění soud neuloží, jestliže:

- se nepodařilo zjistit státní příslušnost pachatele,
- byl pachateli poskytnut azyl,
- pachatel má na území ČR povolen dlouhodobý pobyt, má zde pracovní a sociální zázemí a uložení trestu by bylo v rozporu se zájmem na spojování rodin,
- hrozí nebezpečí, že pachatel bude ve státě, do kterého má být vyhoštěn, pronásledován nebo by byl vyhoštěním vystaven mučení či nelidskému nebo ponižujícímu zacházení anebo trestu.

Jakmile nabude právní moci rozsudek, kterým byl uložen trest vyhoštění, předseda senátu zašle nařízení výkonu trestu Policii ČR a zároveň vyzve odsouzeného, aby z České republiky neprodleně vycestoval. Pokud nehrozí obava, že se odsouzený bude skrývat nebo jinak mařit výkon trestu vyhoštění, může mu předseda senátu poskytnout přiměřenou lhůtu k obstarání jeho záležitostí. Hrozí-li však obava, že se odsouzený bude skrývat nebo jinak mařit výkon trestu vyhoštění, může předseda senátu rozhodnout o vzetí odsouzeného do **vyhošťovací vazby (§ 350 c) tr.ř.)**, nerozhodne-li o jejím nahrazení zárukou, slibem nebo peněžitou zárukou. Byl-li odsouzený vzat do vyhošťovací vazby, zajistí jeho cestovní doklady potřebné k výkonu trestu vyhoštění Policie ČR. Jestliže odsouzený, kterému byl pravomocně uložen trest vyhoštění, vykonává trest odnětí svobody, o nařízení výkonu trestu vyhoštění je vyrozuměna příslušná věznice.

Podle **stanoviska trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 17.4.2003** sp.zn. Tpjn 310/2001 nebrání **azylové řízení** (podle zák.č.325/1999 Sb. o azylu, ve znění pozdějších předpisů) výkonu trestu vyhoštění. Soud nemusí vyčkávat rozhodnutí příslušného orgánu v tomto řízení, ale sám posoudí existenci právních překážek bránících výkonu vyhoštění též z hlediska závazků České republiky vyplývajících zejména z příslušných ustanovení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (publikované pod č.209/1992 Sb.), Úmluvy o právním postavení uprchlíků (publikované pod č.208/1993 Sb.) a Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání (publikované pod č.143/1988 Sb.).

Zahájení řízení o udělení azylu u odsouzeného, jemuž byl uložen trest vyhoštění, samo o sobě není důvodem vyhošťovací vazby a bez dalších okolností důvody vyhošťovací vazby podle § 350c odst.1 tr.ř. nenaplnuje. Tyto důvody jsou dány toliko konkrétními skutečnostmi, nasvědčujícími obavě, že odsouzený se bude skrývat nebo jinak mařit výkon trestu vyhoštění.

Postup státního zastupitelství při právním styku s cizinou v trestních věcech a trestního stíhání cizinců upravuje **pokyn Nejvyššího státního zastupitelství č. 3/200.1**

Při úpravě právního styku s cizinou platí náš trestní řád pouze podpůrně, pokud vyhlášená mezinárodní smlouva nestanoví postup jiný. Pro převážnou část právního styku s cizinou se použijí právě ustanovení bilaterálních nebo multilaterálních smluv.

Nejdůležitějším úsekem právního styku s cizinou je **extradiční řízení**.

Extradice je aktem právní pomoci záležející v odevzdání osoby státem, na jehož území se osoba nachází, státu kompetentnímu ji stíhat, na jehož území byla tato osoba obviněna nebo pravomocně odsouzena pro trestný čin. Účelem extradice je znemožnit pachateli trestného činu, aby unikl trestnímu stíhání nebo trestu tím, že uprchne do cizího státu.

Aby mohla osoba být vydána, musí být splněny určité *podmínky*:

- musí jít o trestný čin extradiční,
- na projednávané trestné činy se musí vztahovat zásada oboustranné trestnosti,
- u žádného z těchto trestných činů nesmí dojít k zániku trestnosti ani k zániku možnosti případného výkonu trestu,
- zásadně se nevydávají vlastní státní občané,
- je třeba respektovat zásadu speciality, tzn. že pachatel může být stíhán pouze pro skutek, pro který byl vydán,
- dále platí zásada reciprocity, tzn. vzájemnosti, stát, jemuž má být pachatel vydán, musí vůči vydávajícímu státu postupovat stejně,
- stát musí o vydání pachatele požádat.

Překážkami, které mohou mít za následek odmítnutí vydání osoby žádané pro trestný čin, může být dle čl 8 a násl. Evropské úmluvy o vydávání dále:

- stíhání pro totožné trestné činy,
- pravomocně rozhodnutá věc dožádanou stranou,
- promlčení právními řády dožadující nebo dožadované strany,
- trest smrti.

Vydávací řízení v ČR je řízení smíšeného typu. O přípustnosti vydání rozhoduje soud a vydání povoluje případně odmítá příslušný orgán státní správy. Zpravidla je to ministr spravedlnosti. Řízení má tři fáze:

- předběžné šetření státního zástupce,
- rozhodování soudu,
- rozhodování ministra spravedlnosti.

Státní zástupce v rámci **předběžného šetření** (§ 379/1,2,3) zjišťuje:

- zda existuje extradiční úmluva s daným státem,
- zda je zaručena vzájemnost, má-li jít o vydání bez smlouvy,
- zkoumá formu žádosti a přílohové doklady,
- zda nejde o českého občana,
- zda jde o trestný čin, pro který je vydání přípustné (dle práva obou států),
- zda je trestný čin trestný dle práva obou států a trestnost nezanikla,
- zda nebyl osobě udělen azyl,
- zda nemá postavení uprchlíka nebo o něj nepožádala,
- zda nemá být osoba vydána do oblasti válečného konfliktu,
- zda není proti osobě v ČR vedeno trestní řízení, zda nebylo ukončeno pravomocným rozsudkem, a nebyl nařízen výkon trestu v ČR.

Jestliže věc nesnese odkladu, může předseda senátu požádat ministerstvo spravedlnosti o zařazení tzv. **předběžného zatčení** obviněného podle § 376 odst. 2 tr.ř.

V našem právním řádu není upraven **institut předběžné vazby** oproti čl. 16 Evropské úmluvy o vydávání (č. 549/1992 Sb.). Ve věcech vydání do ciziny na základě Evropské úmluvy se s ohledem na ustanovení § 379 tr.ř. posuzují právní podmínky vydávací vazby v době před tím, než je České republice doručena žádost o vydání a příslušné doklady, podle čl. 16 odst. 1 až 5 Úmluvy o předběžné vazbě a vnitřní právní řád ČR (§381 tr.ř., vydávací vazba) se uplatní, jen jestli na něj v některých otázkách Úmluva přímo odkazuje nebo nějakou otázku sama neupravuje. V době po doručení žádosti o vydání postupují orgány činné v trestním řízení při posuzování právních otázek vydávací vazby přímo podle § 381 tr.ř..

IV. Ruskojazyční cizinci v České republice

IV.1. Obecná charakteristika migrace do ČR

Česká republika se v 90. letech 20. století proměnila ze země převážně zdrojové, kterou byla do roku 1989⁶, na zemi převážně tranzitní nebo cílovou a stala se v oblasti migrace součástí takzvané nárazníkové zóny oddělující západní Evropu od východní části eurasijského kontinentu. Od roku 1991 začíná prudce stoupat počet cizinců s trvalým a dlouhodobým pobytem na území ČR. V důsledku toho v roce 1999⁷ bylo na území ČR 220 187 cizinců. Od roku 2000 v souvislosti se změnami v zákoně o pobytu cizinců (zákon č. 369/1999) a se zavedením vízové povinnosti například s Ukrajinou, Ruskem, Moldávií, Běloruskem zaznamenáváme mírný pokles jejich počtu, avšak v roce 2002 bylo dosaženo prozatímního historického maxima cizinců s trvalým a dlouhodobým pobytem v ČR – 231 608.⁸

Migrace, která do České republiky proudí, pokud není tranzitní, je převážně migrací ekonomickou. Česká republika jako cílový prostor tedy přitahuje především tím, že je zde předpokládána možnost ekonomických aktivit.

V roce 2001 bylo z celkového počtu cizinců s trvalým pobytem nebo dlouhodobými vízy (asi 200 000 osob) přibližně 18 000 žadatelů o azyl a 1 200 azylantů. V tomtéž roce činil počet platných pracovních povolení cizinců 41 348.⁹

Vedle osob, jejichž pobyt je na území České republiky legalizován, předpokládáme relativně vysoký počet nelegálně pobývajících cizinců. V roce 2002 se například podařilo zadržet 14 741 cizinců, kteří nelegálně překračovali hranice ČR a z porušování pobytového režimu bylo obviněno 19 573 cizinců.¹⁰

Město jako sídelní typ je za standardních podmínek uzpůsobeno k přijímání migračních skupin mnohem lépe než jiné sídelní typy. Často je samo produktem migrace, díky migraci nabývá současné podoby a v mnoha případech je jeho další existence na migraci závislá.

⁶ Odhaduje se, že v letech 1948 – 1989 z České republiky emigrovalo přibližně 500 000 osob (Viz Brouček, S.: K některým otázkám migrace na území ČR po II. světové válce, In: Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami. Sborník dokumentů, Praha 1998, MVČR, s. 17-24)

⁷ V polovině 80. let minulého století byl počet cizinců v České republice stabilizován mezi 34 – 37 tisíc osob.

⁸ www.mvcr.cz/statistiky/ileg2002/migr.02.pdf

Celkový počet cizinců v ČR je větší než ve všech ostatních zemích Visegrádské čtyřky dohromady.

⁹ Horáková M., Macounová I.: Zaměstnávání cizinců v České republice. Tabulková část. Praha, 2001, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, s. 4

¹⁰ Odhady nelegálně pobývajících cizinců na území ČR se však dlouhodobě pohybují kolem 200 000 osob. Viz: Wallace, C., Stolla D.: Patterns of migration in Central Europe. Houndmills:Palgrave, 2001, p. 33

Celorepublikový podíl počtu cizinců na počtu obyvatel státu, který činí podle sčítání lidu, domů a bytů z 1. 3. 2001 přibližně 1,2%¹¹, dosahuje u městských sídel Brno 1,4 %, Praha 3 %, Mladá Boleslav 3,3 %, Cheb 5,8 %, Aš 4,5 %, Varnsdorf 2,3 %, Český Těšín 2,6 %, Teplice 2,1 % atd.

V absolutních číslech žije nejvíce cizinců v Praze. Například na konci roku 2000 počet legálně usazených cizinců s dlouhodobými vízy nebo s trvalým pobytem činil v Praze 57 583¹² osob a odpovídal přibližně jedné čtvrtině všech cizinců legálně pobývajících na území České republiky.

Podle státní příslušnosti jsou v České republice nejpočetnější následující cizinecké komunity (stav ke 31. 12. 2002).¹³

Slovensko	61 102
Ukrajina	59 145
Vietnam	27 143
Polsko	15 996
Rusko	12 813
SRN	5 183
Bulharsko	4 183
USA	3 362
SR Jugoslávie	3 204
Čína	3 196
Moldávie	2 760
Bělorusko	2 728
Rumunsko	2 302
Kazachstán	2 159

IV.2. Ruskojazyční cizinci

Zvláštní místo mezi cizineckými komunitami mají v ČR ruskojazyční cizinci (ze zemí bývalého SSSR) a zvláště pak již etablované komunity Ukrajinců a Rusů. Tyto komunity se již od začátku 90. let účastní sociálně-ekonomického dění v ČR jak svými zaměstnaneckými a

¹¹ Zdrojem dat v tomto odstavci je Český statistický úřad. Uveďme, že v západní Evropě je podíl cizinců k majoritní populaci asi 8 – 10 %.

¹² Cizinci v České republice 2001, Praha, Český statistický úřad, s. 66

¹³ www.mvcr.cz/statistiky/ileg2002/migr.02.pdf

podnikatelskými aktivitami, tak svým podílem na kriminální činnosti a proto zákonitě jsou v centru pozornosti výzkumně-analytických pracovišť, ale též příslušných státních orgánů ČR.

Hnacím mechanismem současné masové migrace Ukrajinců do blízkého i vzdálenějšího zahraničí je tristní socioekonomická situace na Ukrajině.¹⁴ Mezi ukrajinskými pracovníky převažují mladí muži, ženatí a s dětmi. Obecně vysoká vzdělanostní úroveň Ukrajinců (středoškolské anebo vysokoškolské vzdělání) nekoresponduje s typem prací vykonávaných v Česku. Je to převážně nekvalifikovaná, těžká práce v stavebnictví, v komunálních službách apod. Ukrajínští emigranti prokazují vysokou pracovní aktivitu (pracují 8 – 12 hodin denně), mají nízkou mzdu, z hlediska hygieny neuspokojivé pracovní prostředí, jsou zneužíváni zaměstnavateli a také různými ukrajinskými prostředníky (tzv. klienty), kteří jim zadržují doklady a okrádají je na mzdě. Děje se tak také proto, že musí platit různé „poplatky“, ruskojazyčné mafii, která operuje na území ČR a též si hlídá „klienty“, v domovské zemi.

Ukrajínští gastarbeitři dokáží bezkonkurenčně flexibilně reagovat na požadavky liberalizujícího se českého trhu práce a proto i do budoucna zůstanou jeho konstantou.¹⁵

Významným rysem ruské komunity v ČR je skutečnost, že jejich představitelé nemají výraznější problémy s materiálním zajištěním svých rodin. Jedná se o migranty movité nebo velmi movité pocházející z ruských velkoměst. Důvody, které je vedly k opuštění Ruska nejsou ekonomické povahy (i když se přirozeně vyskytují), ale významem je předčí důvody spjaté s politickou nestabilitou Ruska a obavy o vlastní bezpečí, což souvisí především s růstem kriminality v Rusku.

Velice často emigrují celé rodiny, eventuelně ženy s dětmi (uchylují se do bezpečí v ČR a manžel zůstává podnikat v Rusku). Kromě toho je tato skupina typická vysokým vzdělanostním statutem, vysokou ekonomickou aktivitou a to jak ve sféře podnikání tak i v zaměstnaneckém poměru. Typickým je ale též relativní izolovanost ve smyslu omezené

¹⁴ Podle údajů Ministerstva zahraničí Ukrajiny se hledání práce mimo území státu účastní ročně asi 7 miliónů ekonomicky aktivních obyvatel Ukrajiny (počet obyvatel Ukrajiny je asi 50 miliónů). Z toho 1,5 miliónů obyvatel je za hranicemi Ukrajiny nelegálně. Podle ukrajinských expertů budou domácí ekonomické reformy úspěšné (optimistická varianta) v horizontu let 2020 – 2025, kdy se Ukrajina stane z hlediska hospodářských a politických pravidel standardní evropskou krajinou připravenou na integraci do transatlantických struktur. Viz: Duleba A.: Ukrajina a Slovensko, Bratislava 2000. s. 339

¹⁵ Podrobnější charakteristiku ukrajinské a ruské komunity v ČR podává sborník: Menšiny a migranti v České republice, Portál 2001, s. 73 – 80, s. 89 - 98

vnější komunikace vůči majoritní populaci. Enklávami ruské komunity jsou především Praha a „ruský ostrov,, v ČR – Karlovy Vary.

Vzhledem k mimořádné společenské nebezpečnosti ruského organizovaného zločinu, který již více než jednu dekádu operuje také na území ČR, soustředíme se v další části stávající studie na jeho hlubší sociologickou a psychologickou analýzu.

IV. 3. Sociálně - psychologická charakteristika ruského organizovaného zločinu.¹⁶

Po rozpadu SSSR se stal svět terčem nové globální kriminální hrozby, která pochází ze zločineckých aktivit přelévajících se přes hranice postsovětského Ruska a Ukrajiny.

Charakter a různorodost páchaných zločinů se zdají být neohrazenými – drogy, podvody se zbraněmi, krádeže automobilů, obchodování se ženami a dětmi, praní špinavých peněz – to je výčet jenom převládajících kriminálních aktivit. Vedlejší následky těchto aktivit sužují jak postsovětskou Evropu vzhledem k její zeměpisné blízkosti k Rusku a Ukrajině, ale také například Izrael, který se stává destinací mnohých přistěhovalců z území dnešního Ruska, Ukrajiny, Běloruska. Proto je důležité (zvláště s přihlédnutím k tomu, že dosavadní studie dotýkající se kvintesence ruské organizované zločinnosti, tj. tzv. ruské mafie, jsou dosti fragmentární a někdy více emotivní než věcné) dát ucelený pohled na fenomén ruského organizovaného zločinu.

Organizovaný zločin se obecně v kriminologické literatuře definuje jako zločin, který je spáchán kriminálními organizacemi, jejichž existence má kontinuitu v čase a prorůstá napříč světem zločinu, a které systematicky používají násilí a korupci pro ulehčení svých zločineckých aktivit.

Pro třetí etapu výzkumu tohoto jevu realizovaného v IKSP byl organizovaný zločin operativně definován jako opakující se (soustavné) páchání cílevědomě koordinované závažné trestné činnosti (a aktivit tuto činnost podporujících), jehož subjektem jsou zločinecké skupiny nebo organizace (většinou s vícestupňovou vertikální organizační strukturou) a jehož hlavním cílem je dosahování maximálních nelegálních zisků při minimalizaci rizika (zajišťovaného prostřednictvím kontaktů v rozhodovacích společenských strukturách).¹⁷

¹⁶ Tato kapitola byla zpracována na základě analýzy sekundárních pramenů, zejména prací ruských autorů, obeznámených se soudobými realitami i historií Ruské federace.

¹⁷ Cejp, M., Výzkum organizovaného zločinu v České republice III, projekt. IKSP, Praha 2000

V Ruské federaci neexistuje obecná definice organizovaného zločinu v legislativních dokumentech státu. Analýza nezávislých kriminologických zdrojů (jak ruské tak i zahraniční provenience) umožňuje nicméně identifikovat některé hlavní charakteristiky ruské organizované zločinnosti. Některé charakteristiky jsou společné dalším dobře známým variantám organizované kriminality, jako je např. italská mafie. Poslední má složitou historii, která zahrnuje jak spolupráci tak i konflikty s italským státem. Ruský organizovaný zločin je však mezi různými národními variantami organizovaného zločinu natolik výjimečný fenomén, že může být objektivně interpretován jenom v kontextu sovětského státu, jehož dědictvím je v rozhodující míře determinován.

Po rozpadu SSSR zasáhl ruský organizovaný zločin do mnohých světových regionů a svým vysokým stupněm sofistikovanosti a bezohlednosti se dostal do pozornosti světové veřejnosti. Současně s růstem pozornosti světové veřejnosti k celosvětově působícím ruským zločineckým organizacím se v přístupech k problematice ruského zločinu objevují určitá zjednodušení a stereotypy.

Stávající studie ve snaze vyjasnit některá nedorozumění a dezinformace, pokud jde o ruský organizovaný zločin, se proto koncentruje na několik závažných aspektů, které mají přímý vztah ke zkoumané problematice:

- a/ kontextuální charakteristika – historická, politická a ekonomická - ruského organizovaného zločinu
- b/ fungování struktur organizovaného zločinu na úrovni jednotlivého ruského regionu (Uralu)
- c/ stručný nástin ruské tradice ve vztahu k charakteru organizovanému zločinu.

a) **Historické, politické a ekonomické aspekty**

Organizovaný zločin je historický fenomén, který existuje po staletí v mnoha různých společnostech. Je pozoruhodné, že na rozdíl od běžného zločinu organizovaný zločin v intencích své obecné definice není přítomen všude. Zdá se, že existují určité charakteristiky, podle kterých se rozlišují země zatížené organizovaným zločinem od těch zemí, kde se tento jev nevyskytuje.

Pravděpodobnost vzniku organizované zločinnosti v jednotlivých zemích závisí na následujících skutečnostech :

1. Obecná úroveň kriminality v zemi je zřejmě primární podmínkou pro vznik organizovaného zločinu. V zemích s vysokou úrovní kriminality je větší pravděpodobnost organizovaného zločinu než v zemích s nízkou úrovní. A děje se tak proto, že organizovaný zločin a běžná kriminalita jsou ovlivňované zpravidla stejnými faktory.
2. Kriminalita souvisí s úrovní urbanizace a industrializace a sociální dezorganizace – jsou to faktory reprodukcující příležitosti k páčání zločinu.
3. Organizovaný zločin převládá ve městech a v zemích s pokročilou úrovní ekonomického rozvoje (a to bez ohledu na dějiny mafie v rurální Sicílii). Ekonomický vývoj, industrializace a urbanizace stimulují poptávku po zboží a službách. Spadají do toho zboží a služby, které jsou nelegální (drogy), regulované (zbraně, cigarety, alkohol), anebo prostě nedostatkové zboží.
4. Pokud je zabezpečená legální, plynulá distribuce všech tovarů, nic nepodněcuje organizovaný zločin býti dodavatelem. V opačných případech se aktivizuje organizovaný zločin, aby uspokojil nenaplněnou poptávku trhu.
5. Určité zeměpisné nebo infrastrukturní charakteristiky (jako například přítomnost mořských přístavů, mezinárodních letišť, strategických hraničních přechodů, bohatých přírodních zdrojů atd.) poskytují speciální příležitosti pro kriminální činnost, které mohou být mnohem lépe využité právě organizovaným zločinem. Mnohem víc než běžný zločin těží organizovaný zločin z přítomnosti etnických minorit, které poskytují pohotový přísun jak obětí, tak i pachatelů, kteří je viktimizují. Organizovaný zločin vzkvétá v prostředí s relativně vysokou tolerancí odchylek a romantizací zločinců, zvláště když stát a naplnění zákona jsou chabé (dějiny italské mafie to nakonec ilustrují přesvědčivě).
6. Uvedené faktory nejsou příčinou vzniku organizovaného zločinu, spíše jenom přispívají a vytvářejí příznivé podmínky pro jeho vznik. Základní příčina vzniku organizovaného zločinu je dostatečně jednoduchá až prozaická: touha po penězích a moci jedněch se často (ačkoliv ne vždy) setkává s poptávkou jiných po zboží a službách, které jsou nelegální anebo nejsou k mání.
7. Rusko patří k těm nešťastným zemím, které mají receptivní prostředí pro vzrůst organizovaného zločinu. Organizovaný zločin je hluboce zakořeněn ve čtyřistaletých dějinách příznačné ruské administrativní byrokracie (jejím prototypem byla již opričnina Ivana Hrozného) a zvláště se formoval během posledních 70 let sovětské nadvlády, která skončila v roce 1991. Tento původ pomáhá pochopit pronikavost organizovaného zločinu

v dnešním Rusku a jeho těsné sepětí s politickým systémem. Organizovaný zločin v Rusku je institucionalizovanou částí politického a ekonomického prostředí země.

Na rozdíl od kolumbijského, italského, mexického a jiných dobře známých forem organizovaného zločinu, organizovaná kriminalita v bývalém SSSR nebyla původně zakládána na etnických nebo rodinných strukturách. Jestliže ve Spojených státech hybnou silou organizovaného zločinu byl tzv. pokřivený žebřík vedoucí nahoru (crooked ladder of upward mobility) a umožňující dosažení vyšší sociálně-ekonomické úrovně pro etnické migranty v USA, v SSSR (kromě Kavkazu – Arménie, Gruzie, Čečenska a Centrální Asie) se organizovaný zločin naproti tomu formoval kolem „pilíře“, vertikální závislosti individuů na strukturách státní byrokracie, jejichž spojení s kriminálními skupinami je vynucováno jejich vzájemnou participací na kriminálních aktivitách. Spojení mezi profesionálními zločinci je tedy více ekonomické než etnické nebo rodinné.

Funkce a role, které jinde (například v USA) hraje tzv. „sdílená etnicita“, plnil v Rusku sovětský vězeňský systém. Profesionální třída zločinců se formovala v sovětském vězeňství od roku 1924 (nástup J. V. Stalina k moci). Zločinci si osvojili způsoby chování, pravidla, hodnoty a sankce, které vytvořila elita podsvětí „vory v zákoně“ – tj. zločinci, kteří žili podle „vorovského zákona“, „Vory v zákoně“, plní ve zločineckém světě zvláštní a nenahraditelnou funkci, protože tvoří a udržují hranice a ovzduší důvěry, která je nezbytná pro fungování organizovaného zločinu.

Ještě v roce 1930 profesor sovětského trestního práva M. N. Gernet ve své knize *Ve vězení: Přehled vězeňské psychologie* psal, že „sovětské vězení slouží jako škola kriminální profesionalizace a ne jako místo nápravy,.. Další vývoj sovětského a ruského trestního práva a penitenciárního systému nevnesl do toho závažného tvrzení profesora Gerneta žádné korekce.

Konsekvence nastíněné situace ve vězeňství jsou, jak přesvědčivě ukazuje ruský kriminolog Jakov Gilinskij,¹⁸ mimořádně závažné, protože zásadním způsobem ovlivnily fungování sovětského režimu a dnešní ruské společnosti. Argumentace Gilinského, která se ještě nestala součástí povědomí širší sociologické obce, se nám zdá natolik inspirativní, že považujeme za přínosné prezentovat alespoň základní postuláty tohoto autora.

Ve své úvaze Gilinskij vychází ze skutečnosti, že v západní Evropě, Austrálii, Kanadě, Japonsku v celkové struktuře rozsudků soudů převažují tresty s krátkodobou ztrátou svobody. Uvádí například, že v polovině 90. let minulého století v Německu bylo k odnětí svobody do

6 měsíců odsouzeno 21 % obviněných, na dobu od 6 do 12 měsíců 26 %, na dobu od jednoho roku do dvou let 38,5 % obviněných. Celkově tedy 85,5 % všech odsouzených v Německu bylo zbaveno svobody na dobu, která nepřevyšovala 2 roky. 13,3 % bylo odsouzeno na dobu od 2 do 5 let a jenom 1,2 % bylo odsouzeno na dobu více jako 5 let.

V Japonsku v roce 1994 bylo z celkového počtu odsouzených zbaveno svobody na dobu do 1 roku 17,3 % obviněných, do 3 let - 68,8 % a více než 5 let – 1,3 % obviněných.

Naproti tomu v Ruské federaci v roce 1996 bylo k odnětí svobody do 1 roku odsouzeno 16,1 % obviněných, do 2 let 23,1 % obviněných (celkově do dvou let 39,2 % odsouzených), od 2 do 5 let – 47,1 % a více než 5 let – 13,7 % tj. desetkrát více odsouzených než v Německu nebo v Japonsku.¹⁹

Současně za těžké násilné zločiny (vražda, poškození zdraví s trvalými následky, znásilnění) bylo v Rusku odsouzeno k odnětí svobody v roce 1996 1,8 % obviněných.

Gilinskij také upozorňuje na další závažnou skutečnost – trvale početně vysoký kontingent vězňů, který se nacházel v sovětských a nachází se dnes v ruských vězeních.

Autor dokumentuje dynamiku počtu vězňů v SSSR v letech 1936 – 1991.²⁰

Rok	Celkový počet vězňů	Počet vězňů na 100 tisíc obyvatel
1936	1 296 494	780,3
1937	1 196 369	713,4
1938	1 881 570	1 111,4
1939	2 024 946	1 187,2
1940	1 846 270	951,3
1941	2 400 422	1 500,3
1942	2 045 575	1 278,5
1943	1 721 716	1 076,1
1944	1 331 115	831,9
1945	1 736 187	847,3
1946	1 355 739	795,6
1947	1 996 641	1 166,3
1948	2 449 626	1 416,0

¹⁸ Gilinskij, J., Prizonizacija po rossijski. In: Gilinskij J.: Kriminologija: teorija, istorija, empiričeskaja baza, social'nyj kontrol, Sankt Peterburg, Piter 2002, s. 41 - 50

¹⁹ Sudebnaja statistika: prestupnosť i sudimost'. Moskva, Rossijskij Juridičeskij Izdatel'skij Dom 1998, s. 23

²⁰ Citované podle Lunejev V. V.: Prestupnosť XX veka: mirovoj kriminologičeskij analiz, Moskva 1997, s. 437 – 438. Uvedené údaje je možné zpochybnit, protože se dotýkají dodnes v Rusku tabuizovaného období stalinského teroru a archivy KGB doposud mlčí o skutečném počtu odsouzených, kteří prošli systémem GULAGu. Avšak to je více problém pro sovětologii než pro kriminologii.

1949	2 587 732	1 476,5
1950	2 760 095	1 545,9
1951	2 705 439	1 489,7
1952	2 683 193	1 452,1
1953	2 650 747	1 409,9
1954	1 482 297	776,0
1955	1 190 811	612,5
1956	945 098	477,5
1957	966 260	479,7
1958	863 848	421,6
1959	1 045 841	500,9
1960	658 622	310,2
1961	686 239	317,5
1962	983 132	447,2
1963	1 052 806	471,7
1964	996 534	440,2
1965	869 945	379,4
1966	861 898	371,8
1967	1 066 341	454,9
1968	1 011 725	427,5
1969	1 015 719	421,1
1970	1 146 882	474,5
1971	1 151 007	471,9
1972	1 169 878	475,0
1973	1 211 511	487,3
1974	1 241 952	495,0
1975	1 266 366	500,0
1976	1 253 231	490,3
1977	1 330 035	515,9
1978	1 247 378	479,7
1979	1 346 658	513,1
1980	1 467 885	555,0
1981	1 539 128	577,3
1982	1 678 623	622,4
1983	1 855 498	685,0
1984	1 969 364	720,1
1985	2 061 026	746,9
1986	2 356 988	846,5
1987	2 234 988	794,3
1988	1 815 957	639,0
1989	1 390 961	485,0

Výše uvedená statistika ukazuje způsob, jakým „otec sovětského lidu,, J. V. Stalin „odměnil,, vítěze nad fašistickým Německem – maximálním počtem vězňů v SSSR v letech 1948-1953.

Vidíme také, že počet vězňů narůstal v období „brežněvovské stagnace“, která následovala po chruščovovském „tání stalinských ledů“, – nejmenší počty vězňů v SSSR byly v letech 1965-1966. Jenom gorbačovská „přestavba“, poněkud snížila kontingent vězňů v SSSR, avšak jenom v letech 1989-1991.

Autor také dokumentuje dynamiku počtu vězňů v Ruské federaci v letech 1991-2001.²¹

Rok	Počet vězňů v tisících	Počet vězňů na 100 tisíc obyvatel RF
1991	775,8	459
1992	750,3	520
1993	844,8	573
1994	920,7	592
1995	964,6	685
1996	1 017	704
1997	1 052	700
1998	1 010	685
1999	1 014	729
2000	1 060	757
2001	962,7	665

Gilinskij konstatuje, že desítky milionů občanů prošlo peklem sovětských a ruských vězení a když se dostali na svobodu (za předpokladu, že fyzicky přežili), měli narušenou psychiku, těžké formy tuberkulózy a další závažná zdravotní poškození, byli mnohdy již bez vlastní rodiny a rodičů, ztratili schopnost postarat se o sebe a k tomu všemu byli ještě plni totální nenávisti ke společnosti. Pokud jde o nezvratné změny psychiky vlivem delšího trestu odnětí svobody, lze upozornit i na to, že tyto změny ovlivňují nepochybně jak vnější tlaky ze strany vězeňské subkultury, tak i odolnost subjektu.

Následně Gilinskij poznamenává, že podle expertních údajů až 20 % dospělé mužské populace v současném Rusku jsou lidé, kteří již byli v minulosti ve vězení.

Do vězení přicházelo více a více lidí. Tito lidé se dříve nebo později vracejí do civilního života, avšak již vybaveni morálkou, jazykem a způsobem života charakteristickým pro ruská vězení.²² Pod tíhou tohoto masivního kontingentu ruských vězňů následně dochází

²¹ Viz Lunejev V. V.: idem, s. 450-452

²² Podle všeobecného mínění psychologů dlouhodobá (více než 5-6 let) ztráta svobody ve vězení ve svých důsledcích vede k nezvratným, negativním změnám lidské psychiky.

ke stavu, který již dříve západní kriminologie označila jako *prisonisace* („zvězenštění,“) struktur ruské společnosti: každodenního života, kultury i jazyka.

Prisonisaci společnosti můžeme každý den pozorovat v hromadných dopravních prostředcích, na ulicích, poslouchat z televizních obrazovek. Vězení se stalo svojí charakteristickou zlodějskou hantýrkou a zlodějskou optikou vidění světa (tzv. *blatnaja a priblatnonnaja kultura*) integrální součástí ruské kultury.²³ Připomeňme například básně ruských literárních bardů (S. Jesenina, V. Vysockého, A. Galiče) napsané ve stylu apotheosy zlodějské subkultury.

J. Gilinskij zařazuje penitenciární instituce spolu s nezaměstnaností, bezdomovectvím, bezcílým potulováním se teenagerů po ulicích mezi sociální rezervoár těch skupin ruského obyvatelstva, které jsou vyloučeny ze společnosti – zločinci, alkoholici, narkomani, prostitutky a sebevrahové.²⁴

Na každých 100 tisíc obyvatel v Ruské federaci připadlo v roce 1999 729 vězňů a z hlediska tohoto ukazatele disponovalo Rusko smutným světovým prvenstvím (z ostatních postsovětských republik mělo výrazný kontingent vězňů ve své populaci ještě Estonsko – 303 vězňů na 100 tisíc obyvatel, což znamenalo 5. místo ve světě).

Zároveň úroveň trestní recidivy je v Rusku, podobně jako ve většině evropských zemí, překvapivě stabilní. Za posledních 130 let se v Rusku vystřídaly tři diametrálně odlišné ekonomicko-politické systémy - carský režim, bolševická diktatura a postsovětská demokracie. Růst trestní recidivy zůstal přitom velice mírný (něco více než dvojnásobný nárůst).²⁵

Tradiční, vysoce represivní metody potírání trestné činnosti podle mínění významné části ruských kriminologů selhávají, a proto navrhují opatření k humanizaci trestního práva a penitenciárního systému Ruské federace (zrušení trestní odpovědnosti za nevýznamné přestupky, ztráta svobody jedině pro pachatele těžkých násilných činů, „zlidštění,“ podmínek pro výkon trestů v penitenciárních institucích apod.). Zároveň však navrhovatelé humanizačních reforem ruského trestního práva a vězeňství jsou nuceni konstatovat, že stav právního vědomí obyvatelstva, mentalita zákonodárců a zřejmá absence politické vůle

²³ Pro porovnání uvedme, že v širším kontextu západní literatury je podobný typ literární subkultury zpravidla záležitostí periferního undergroundu.

²⁴ Viz Pogam S.: *Isklučeniye: social'naja instrumentalizacija i rezul'taty issledovanija*. II *Žurnal sociologii i social'noj antropologii*, Moskva 1999

²⁵ Například v období let 1875 – 1883 dosahovala kriminální recidiva v Rusku 15-19 %, v letech 1884 – 1912 16-22 %, v letech 1988 – 2001 22-34 %.

nejvyšších mocenských struktur ve státě vylučuje možnost provedení jimi předkládaných reforem v dohledné době.²⁶

Organizovaný zločin ještě v podmínkách SSSR ovládal stovky nelegálních podniků působících na území tehdejšího sovětského státu a tyto nelegální podniky udržovaly jak vztahy s oficiálními strukturami domácí ekonomiky tak i kontakty s černým trhem.²⁷ Ekonomickým základem nelegálních podniků bylo státní vlastnictví a státní fondy. Již v podmínkách bývalého SSSR se legální a nelegální sektory ekonomiky prolínaly a toto prolínání patří k „obchodní značce“, postsovětského organizovaného zločinu, což dokazuje, že on sám je přímým potomkem sovětského státu s jeho direktivní ekonomikou.

Historická symbióza se státem dělá ruský organizovaný zločin prakticky integrální součástí státu. V době prezidentství B. N. Jelcina tato symbióza byla zjevně hnací silou státu. Stávající prezident Ruské federace V. Putin tento image státu nepřipouští, i když politická parlamentní i mimoparlamentní opozice tvrdí, že opak je pravdou.

Současný ruský organizovaný zločin vyrostl ze systému sovětské nomenklatury (z vládní organizované struktury sovětské moci reprezentované vyššími oficiálními představiteli), když pracovníci sovětského státního aparátu (tzv. aparáčiki) rozvinuli vzájemně výhodné vztahy s podsvětím. Vzájemné propojení sovětského establishmentu a podsvětí se orientovalo především na ekonomické aktivity, které pokrývaly všechny segmenty tehdejšího sovětského trhu: bílý, šedý, černý a zločinecký. Jednotlivé segmenty trhu je možné rozlišit podle toho, jestli zboží a navržené služby jsou buď legální neregulované nebo legální regulované anebo nelegální. Zločinecké struktury operovaly především s nelegálně získaným zbožím.

Daň získaná z černých trhů a kriminálních aktivit byla odváděna skrze třístupňovou pyramidu sovětské nomenklatury, která sama (asi 1,5 milionů lidí, tj. asi 10 % členů tehdejší vládnoucí komunistické strany) disponovala vnitřním systémem odměn a trestů. Gigantický vládní aparát proto nejenom povoloval kriminální aktivity, ale také je stimuloval a zaštiťoval, protože sám z toho profitoval.

Nastíněné funkční paradigma si zachoval i dnešní ruský organizovaný zločin, dokonce i početní stavy nomenklatury zůstaly v podstatě zachované.

²⁶ Za rok 2002 sice došlo k poklesu odsouzených, takže celkový počet vězňů v ruských věznicích se snížil o více než 250 tisíc, ale celkově zůstává mírně pod hranicí asi 1 milionů vězňů.

Organizovaný zločin v Rusku od svých prvopočátků zaujal dvojznačnou pozici – nachází se v přímé spolupráci se státem ale zároveň i v konfliktu s ním. V této ambivalentní situaci se například dnes nachází seskupení tzv. ruských oligarchů, které je navíc rozdělováno ruskou vládou na „dobré,, a „špatné,, oligarchy.

Odborníci na ruský organizovaný zločin datují vznik prvních organizovaných kriminálních skupin v bývalém SSSR koncem 60. let. V této době se začala formovat trojstupňová stavba ruské mafie. Nejvyšší úroveň této struktury obsadili vysoce postavení vládní a straníční úředníci. Druhou úroveň tvořili představitelé šedé ekonomiky a na nejnižší úrovni se nacházeli profesionální zločinci, kteří prováděli různé nelegální aktivity (drogy, hrací automaty, prostituce, vymáhání dluhů apod.).

Před rokem 1960 tyto tři úrovně organizovaného zločinu existovaly izolovaně a jejich cesty se křížily jenom zřídka. To se změnilo s nástupem L. Brežněva k moci – tradiční zločinecký svět se propletl s ekonomikou, ale také se zločinci v „bílých límečcích,, kteří se rekrutovali ze segmentu šedé ekonomiky, a se stranickými byrokraty. V průběhu období stagnace (1964 – 1982) se vládní a straníční úředníci obohacovali tím, že vymáhali peníze od zločinců a chránili zločinecké kriminální aktivity. Řetězec organizovaného zločinu pronikl do všech sfér sovětské společnosti – státní finance, obchod, systém veřejných služeb.

V průběhu vlády M. Gorbačova (1985 – 1991) došlo k zásadní proměně sovětského modelu ekonomiky. Vznikaly tzv. kooperativy (družstva) a začala privatizace ekonomiky. Nejlepší startovní podmínky na prahu vstupu do tržně-kapitalistické ekonomiky měli zločinci, podnikatelé ze segmentu šedé ekonomiky a straníční byrokraté, kteří s těmito skupinami kolabovali.

Na konci gorbačovské éry, když se objevily neomylné znaky kolapsu SSSR, vysoce postavení oficiální představitelé komunistické strany začali odčerpávat stranické fondy do soukromých bank, obchodních společností a exportně-importních firem. Byl to klasický případ ekonomické kapitalizace privilegovaného politického postavení. Na sklonku 80. let korupce ve státě dosáhla tak vysoké úrovně, že například každý zločinec se mohl za poskytnutý úplatek vyhnout sankcím za jakékoliv porušování zákona.

Privatizace státního majetku započala v Ruské federaci v roce 1992 a organizovaný zločin úzce propojený s oficiální a šedou ekonomikou se této privatizace s razantní vehemencí

²⁷ Na tuto genetickou spojitost ruského organizovaného zločinu a sovětské komunistické nomenklatury upozorňují ve své studii Finckenaer J., Voronin J., *The Threat of Russian Organized Crime*, In:

zúčastnil a následně ovládl nejlukrativnější části domácí ekonomiky. Obrovský majetek kontrolovaný strukturami organizovaného zločinu umožnil představitelům těchto struktur, aby jednali o svých ekonomických zájmech s ruským státem jako rovnocenný partner.

Kromě toho se organizovaný zločin pokouší zmocnit některých vládních funkcí, aby mohl například rozdělovat teritoria mezi konkurujícími obchodními firmami a regulovat tržní prostředí v Ruské federaci. Snaží se hermeticky kontrolovat vstup na trh, zavádí poplatky za tzv. ochranu, stanovuje různé tarify a to všechno prosazuje metodami přímého násilí nebo jinými formami donucení charakteristickými pro organizovaný zločin.

Organizovaný zločin v Rusku používá legální byznys jako fasádu pro nelegální aktivitu. Investuje do podpory politických stran, kupuje si politické funkcionáře různé ideologické orientace, aby si zajistil jejich stávající anebo příští parlamentní ochranu.

Mezi specifické charakteristiky ruského organizovaného zločinu v postsovětském období patří skutečnost, že ruští zločinci využívají státní aparát pro prosazování svých kriminálních aktivit. Byznys v Rusku – legální, quasi legální a nelegální - musí působit, když chce mít šanci na úspěch, pod ochranným zastřešením (kryšej – střešou) státního aparátu. Ochranu zajišťuje policie anebo oficiální představitelé bezpečnosti, kteří jsou zaměstnáni vedle svých oficiálních pozic ve státní organizaci také ve strukturách organizovaného zločinu (svým způsobem vedlejší pracovní poměr). V jiných případech oficiální představitelé státu fungují v kriminálních podnicích jako tiší společníci a jejich úkolem je tyto podniky ochraňovat.

Kriminalizace procesu privatizace vyústila v mohutné zneužívání státních fondů a majetku ke zločineckým cílům. Majetek mající velkou cenu bývá prostřednictvím obchodních transakcí zakoupen hluboce pod jeho skutečnou cenu a následně je prodán s lukrativním ziskem.

Kromě těchto specifických rysů sdílí organizovaný zločin v Rusku charakteristiky společné s jinými formami organizovaného zločinu všude ve světě:

- systematické používání celého spektra násilí a hrozeb,
- hierarchická struktura,
- omezené nebo exkluzivní členství,
- specializace typů kriminality a dělba práce,
- militantní kázeňský styl a regulace organizace jako celku,

- disponování sofistikovaným technickým vybavením včetně zbraní.

Flexibilita a dynamismus postsovětského organizovaného zločinu je komparativní výhodou v procesu politické a ekonomické kontroly státu, kterou nedisponují regionální byrokratické instituce v ruských městech a regionech. Skrze síť finančně-industriálních skupin a holdingových společností centrálně a regionálně organizované kriminální skupiny hájí a rozšiřují své ekonomické sféry vlivu.

Ruský organizovaný zločin úspěšně operuje na celém území bývalého SSSR (spojení mezi kriminálními organizacemi bývalých republik SSSR lze snadno vystopovat do minulosti až k jejím starým sovětsko-nomenklaturním stykům). Mnoho hráčů z minulosti zůstalo stejných, jen se změnil název hry. Nová hra se často označuje jako „nomenklaturní kapitalismus,..“ Nedostatkem tohoto ve své podstatě velice výstižného názvu je to, že neodráží pravou kriminální podstatu postsovětské ekonomiky.

Mezi důležité faktory, které podporují infiltraci organizovaného zločinu do ekonomiky, patří mezery a nedostatky v právním řádu Ruské federace, který tvoří stále zvláštní směsici starých sovětských a nových postsovětských opatření, ale také nedostatky ve spolupráci mezi orgány pověřenými kontrolou naplňování norem práva v oblasti ekonomiky. Navíc mezinárodní spolupráce, která by umožnila vymahatelnost práva v boji proti ruskému organizovanému zločinu, je velice sporadická. Kromě toho, mnohé ze zemí, které představují tzv. daňové ráje, principiálně odmítají spolupracovat s ruskými orgány činnými v trestním řízení.

Významnou charakteristikou působení organizovaného zločinu v ekonomice je míra násilí, která ho doprovází. Věřitelé a dlužníci se obracejí o pomoc na zločinecké gangy – jedni kvůli vymáhání dluhů, druzí pro ochranu od věřitelů. Podnikatelé obvykle zaměstnávají na vymáhání dluhů kriminální skupiny, které jsou legálně registrované jako bezpečnostní agentury.²⁸

²⁸ Vynikající sonda do prostředí vymáhání dluhů je práce ruského autora P. A. Skoblikova „Vymáhání dluhů a vězení“ (originál: Skoblikov P.A. Vzyskanie dolgov i kriminal. Moskva, Jurist 1999, 160 s. Kniha obsahuje následující kapitoly:

- 1) Faktory intervence organizovaných zločineckých skupin do majetkových sporů.
- 2) Legální průběh majetkových sporů a jeho nedostatky, stimulační intervenci kriminálních struktur.
- 3) Činnost organizovaných zločineckých skupin a jejich lídrů v průběhu vymáhání dluhů.
- 4) Trestně-právní hodnocení nezákonných aktivit při vymáhání dluhů.
- 5) Negativní důsledky účasti organizovaných zločineckých skupin při vymáhání dluhů a perspektivy boje s tímto jevem. Součástí práce jsou i dvě přílohy: Anketa pracovníků činných v trestním řízení. Srovnávací tabulka struktury zločinů. Je vhodné připomenout, že ruský přistěhovalec do USA V. Ivaňkov, více známý pod svým pseudonymem „Japončik“ (to jméno je ve světě dnešního ruského organizovaného zločinu kultovní legendou) patřící do komunity „vorů v zákoně“ byl nedávno odsouzen americkými soudy, právě za pokus

Soudní systém zabývající se finančními spory je neefektivní, a proto pro podnikatele má větší smysl spoléhat se na bezpečnostní agentury kontrolované organizovaným zločinem, než na státní soudy. Organizovaný zločin v Rusku tak supluje funkci státu, a to v míře větší než ve své době plnila mafie na Sicílii.

Kriminální organizace ruského podsvětí využívají zahraniční obchodní kontrakty, aby mohly otvírat účty v zahraničních bankách, a tím se vyhnuly povinnosti platit daně v Ruské federaci.

Organizovaný zločin a korupce masivně pronikají také do struktur ruského parlamentního systému. Experti jako J. Cylinskij, vědecký pracovník Institutu sociologie Ruské akademie věd, odhadují, že 30 až 60 procent výnosů ruského organizovaného zločinu se používá na úplatkářství a různé formy politického lobbování. Lobbování se provádí formou placení recepcí, obědů, výletů a refundací nákladů na opětovné zvolení politického kandidáta. Trend spojování jednotlivých politických stran a hnutí s kriminálními organizacemi je posilován snahou organizovaného zločinu ovlivňovat politické a ekonomické procesy v zemi,

ale také finančními potřebami politiků v takových částkách, které může poskytnout jedině organizovaný zločin.²⁹

Korupce v ruské společnosti má trvale latentní charakter. Hlavními „cílovými skupinami“, úplatků jsou policie, celníci a daňová inspekce. Provázanost organizovaného zločinu s ekonomikou a korupce přivedla deformace v rozdělení majetku a kapitálu v ruské společnosti, ale též propojení nejvyššího vedení kriminálních organizací s vládními představiteli a vedla k následnému utváření vlivné kriminální lobby, která ovlivňuje důležité ekonomické a politické rozhodování. V důsledku vysoké míry korupce v ruské společnosti ztrácejí řadoví občané důvěru v státní instituce, roste jejich cynismus a k tomu se ještě připojila nenaplněná očekávání řadových občanů z přínosu demokracie, z ekonomických reforem, které ve skutečnosti přispěly k vysoké nezaměstnanosti, ztrátě sociálních jistot, růstu kriminality a k obecnému úpadku mravů.

Vzniklé vakuum v oblasti státních a právních služeb ze strany oficiálního režimu velice často vyplňují struktury organizovaného zločinu, které přebírají mnohé ze standardních

vymáhání v majetkových sporech mezi podnikateli.

²⁹ Podle názorů ruských odborníků bude ke zvolení za poslance v letošních volbách do Státní dumy (prosinec 2003) zapotřebí přibližně osmkrát vyšší finanční suma než je limit, který může kandidát za poslance do Státní dumy získat z oficiálních zdrojů (státní podpora, podpora vlastní politické strany, sponzorské dary). Odkud

funkcí státu. Například spravují fondy na opravu škol a nemocnic, sponzorují sportovní aktivity, zakládají charitativní spolky, ale také vyplácí mzdu učitelům, kteří ji nedostávají od státu po mnoho měsíců, apod.

Organizovaný zločin tak paradoxně přispívá k určité stabilitě společnosti a je dokonce hnacím motorem ekonomiky. Samozřejmě, že z hlediska perspektivy ruské společnosti jsou stabilizační a ekonomicky stimulační funkce, které plní organizovaný zločin, již dnes draze zaplacený. V důsledku své „lidumilné“ činnosti se ruskému organizovanému zločinu dostává značné podpory domácí veřejnosti, a to zvláště v situacích, kdy se stát snaží použít proti těmto strukturám sílu zákona. Poměr domácí veřejnosti k ruskému organizovanému zločinu je sociální anomálií, vyvolanou deformacemi společenských vztahů v dnešním Rusku, ale to snad není nutno ani zdůrazňovat.

Ruské kriminální organizace, které jsme již uváděli, spolupracují se zahraničními skupinami, hlavně v oblasti společného praní špinavých peněz

Kombinace politických a ekonomických zdrojů ruského organizovaného zločinu, jeho pokračující územní expanze vyvolává hrozby srovnatelné s jinými globálními výzvami současného světa.

b) Vývoj organizovaného zločinu na Urale

Jekatěrinburg (dříve Sverdlovsk, 1,5 miliónů obyvatel) je největším průmyslovým centrem Ruska. Má rozsáhlý vojensko-průmyslový komplex, který využívá minerální bohatství regionu a polohu významné dopravní křižovatky. Po rozpadu SSSR se Jekatěrinburg postavil do čela boje ruských regionů proti diktátu Moskvy (v tomto městě ještě za sovětského režimu jako oblastní tajemník komunistické strany začínal svoji kariéru první ruský prezident B. Jelcin)³⁰, ale město také získává v té době označení „hlavní město gangsterů Ruska“. Jekatěrinburg dnes patří mezi ruská města, ve kterých se nejvíce vyskytuje násilí, čímž připomíná gangsterské Chicago ve 20. letech minulého století. V regionu Jekatěrinburgu, byl například v období let 1998-1999 zaznamenán nárůst kriminality o 68% - převážně organizovaného zločinu.

získají kandidáti další potřebné finance je veřejným tajemstvím.

³⁰ V ruské federaci, kde demokratické instituce fungují s velkými problémy, se mnohé záležitosti řeší prostřednictvím osobních konexí, a proto sledování kariérního růstu ruských politických lídrů (kdo, kde, s kým studoval, pracoval apod.) má značnou vypovídací hodnotu.

Příčiny kriminality na Uralu úzce souvisí s historií průmyslového rozvoje v bývalém SSSR. Právě v tomto regionu byla nejdůležitější města vybudována na začátku 30. let (sovětský vzestup). Pracovní síly, které zajišťovaly tento vzestup, zahrnovaly nejen obyčejné dělníky, ale především obrovské množství politických vězňů v pracovních táborech stalinského gulagu. V Jekatěrinburgu jsou dnes rodiny, ve kterých téměř všichni jejich členové až do třetí nebo čtvrté generace byli věznění. Společenství těchto rodin často zachází s místními občany, kteří nikdy nebyli ve vězení, jako s outsiders, protože nejsou „normální“. V důsledku této skutečnosti kriminalita v Jekatěrinburgu má rodinný a mezigenerační základ. Pro mladé lidi (zvláště bez vzdělání) není jiného zbylí, než vstoupit do struktur kriminálních organizací, aby získali potřebné prostředky k obživě. Kromě toho v tomto prostředí se na kriminalitu nahlíží jako na činnost méně pokryteckou než „pracovat“ se zkorumpovanými úředníky. Navíc mládež přitahuje i aureola romantismu obklopující kriminalitu.

Spolupráce mezi „pracovníky v bílých límcích“ (tzv. cechoviki) ze segmentu stínové (šedé) ekonomiky, těmi kdo působili na černém trhu (obchodování s nedostatkovým zbožím) a „obyčejnými“ zločinci započala v 60. letech. Systematická spolupráce mezi pracovníky v „bílých límcích“ a „obyčejnými“ zločinci se však rozvíjí až ve druhé polovině 80. let. Jedním ze strategických směrů jejich spolupráce bylo praní špinavých peněz a společné investice. Například spolupráce mezi „cechovikem“ – civilním povoláním ekonomem V. Ternyakem a vůdci zločinecké skupiny „Uralmash“³¹ umožnily založení a prosperitu desítek investičních společností. Velice úspěšná v obchodování se vzácnými kovy byla společnost European – Asian Company.

V 80. letech v regionu začalo soupeření s „vory v zakoně“. Na tuto skupinu se dlouho nahlíželo jako na elitu kriminálního podsvětí. Představovali jakési „zdravé jádro“ profesionálních zločinců, kteří prošli „školou vězeňských táborů stalinských gulagů“. Aby se odlišili od stínových byznysmenů, profesionálním zločincům se začalo v kriminálním slangu říkat „modří“ („sinnije“) což, jak se mnozí domnívají, je odvozené od modré barvy tetování, která spojuje „vory v zakoně“.

Vory jsou přívrženci tradičních kriminálních mravů, které se vyvinuly v lágrech a smyslem je dodržování přísného zločineckého kodexu. „Vory v zakoně“ se pokusili vnútit svoji kriminální ideologii jiným zločincům v Jekatěrinburgu, avšak bezúspěšně.

³¹ Tato skupina organizovaného zločinu si propůjčila svůj název od významného sovětského strojírenského gigantu „Uralmash“.

Nevyhnutný konflikt mezi „modrými“ a představiteli čistě ekonomické kriminality pro které kriminální ortodoxie „modrých“ byla nepřijatelná, skončil tak, že „vory v zakoně“ se stali outsidersy. Později však podnikatelé v „bílých límcích“ přejali některé metody kriminálního podsvětí, včetně používání fyzického násilí. Představitelé čistě ekonomické kriminality rozvinuli nelegální export strategických základních surovin, kterými disponuje Ural (barevné, vzácné kovy, drahokamy, dřevo apod.), ale také různých výrobků vojensko-průmyslového komplexu na Západ. Nelegální export přispěl k růstu kriminality „bílých límečků“. Noví kriminální podnikatelé se proto opětovně stali terčem zájmů „modrých“. Aby chránili svůj byznys a sebe samé před násilnými útoky, byli „noví ekonomičtí podnikatelé“ nuceni začít se dělit o své příjmy se starými vůdci „modrých“.

Jedním z důsledků vynuceného manželství „vorů v zakoně“ a „cechovníků“ je také skutečnost, že vůdci různých kriminálních skupin si rozdělili Jekatěrinburg podle sfér vlivu. Kriminální síť „Uralmash“ personifikuje nový typ kriminální organizace, která dominuje organizované zločinnosti v Rusku. Uralmash ignoruje starý zločinecký kodex „vorů v zakoně“, ale uznává přímou kázeň a subordinaci. Místo toho, aby vyhledávala „vory v zakoně“, anebo jiné profesionální zločince, získává nové členy mezi bývalými sportovci a policejními důstojníky. Nepřekvapí proto, že se rozhořela dlouhodobá otevřená válka mezi starými a novými formami organizovaného zločinu.

„Uralmash“ je sice v místních médiích prezentován jako úctyhodná finanční a průmyslová skupina, ve skutečnosti však dominuje kriminálnímu podsvětí v Jekatěrinburgu a v celém přilehlém regionu.

Struktury organizovaného zločinu „Uralmash“ principiálně ignorují zločinecký kodex „vorů v zakoně“, dokonce vytlačily staré vory z vedoucích pozic v kriminálních komunitách. „Uralmash“ odmítá podle vzoru „modrých“ dávat peníze do tradičního centrálního fondu (obščaku) modrých, kdy je sbírka peněz používána jako druh obecně prospěšné pokladny pro „vory v zakoně“ pro případ, že se ocitnou ve vězení a také pro jejich rodiny. Zločinecký kodex a ideologie proto ztrácejí na své důležitosti jak v Jekatěrinburgu, tak v Petrohradě (to je další bašta „Uralmashe“), kde byli vorové v zakoně vytěsněni mladými agresivními vůdci právě ze struktur organizovaného zločinu „Uralmash“.

Ještě v roce 1992 se v rámci struktur „Uralmashe“ vytvořila zvláštní, tzv. centrální skupina, která se specializovala na fyzickou likvidaci vůdců soupeřících organizovaných kriminálních skupin. Centrální skupina verbuje bývalé instruktory speciálních jednotek,

armádní instruktory, veterány sovětského vojenského dobrodružství v Afganistanu – to všechno jsou špičkoví experti v metodách likvidace. Vztahy Uralmashe a centrální skupiny charakterizuje nejenom spolupráce, ale také rostoucí rivalita. Naproti tomu „modří“ se dokázali dát dohromady, vědomi si toho, že jedině tak přežijí; udrželi si autoritu „vorů v zákoně“ ve vězeňském systému, posílí svůj odpor proti „Uralmashi“ a „centrální skupině“. Výsledkem konsolidace řad „modrých“ je skutečnost, že dnes již kontrolují velké množství benzinových pump v regionu, část obchodu s ropou, stavebním dřívím a vzácnými kovy.

Při hodnocení dostupných statistických údajů o kriminálních skupinách v Jekatěrinburgu a přilehlém regionu, ale také na území Ruské federace, musíme konstatovat, že vzbuzují řadu výhrad. Jak jsme již uváděli v pasáži o ruských pramenech, absentuje definice pojmů – „organizovaný zločin“, ale také „organizovaná kriminální skupina“, problematický je základ pro počítání členství v těchto skupinách apod.

Jako nejvíce kriminální region v zemi má Ural³² určité příznačné rysy. Například je známý jako „zóna bez pravidel“ (bespreděl), jako oblast, kde neplatí ani zločinecký kodex. „Vory v zákoně“ zde mají menší vliv, než v jiných oblastech Ruska. To znamená, že lokální kriminální organizace, jako např. „Uralmash“ a centrální skupina se nepodřizují žádné celostátní kriminální síti, taková nezávislost je v protikladu k existujícímu trendu v jiných částech bývalého SSSR, kde dominují „vory v zákoně“.

Podsvětí v Jekatěrinburgu je mnohem lépe organizované než v Moskvě. Díky obrovským sumám peněz, soustředěných v rukou kriminálních vůdců, se usnadňuje obchod s nejmodernějšími zbraněmi, verbování nových členů a úplatkářství úředníků, stejně jako organizace a vyčlenění vycvičených vrahů získaných ze speciálních jednotek ruské armády. Vnitřní organizace vytvořila sekce, které mají překážet prosazení zákona, dále vertikální hierarchii autorit a nelítostné tresty pro kohokoliv, kdo nedodrží pravidla. Protože panuje všeobecná shoda v rozdělení sfér vlivu, spory jsou obvykle řešené bez násilí.

Fyzická likvidace i přesto zůstává důležitým nástrojem pro realizaci byznysu, ale je to nástroj, který se používá pouze když jiné prostředky se zdají být nevhodné, anebo byly již vyčerpány.

Kriminální vůdci v Jekatěrinburgu a v regionu jsou silně propojeni s vládními strukturami na všech úrovních, využívají své finanční moci, jak pro uplácení voličů (kupování

³² Uvedme, že právě v Jekatěrinburgu připravuje Česká republika otevřít svůj další generální konzulát v Ruské federaci.

hlasů za určitý finanční obnos), tak i pro ovlivňování výsledků voleb, což je v Rusku praxe značně rozšířená.

Finanční moc skupiny „Uralmash“ dokládá několik následujících skutečností. Skupina kontroluje přibližně 140 komerčních podniků, včetně sítě bank a institucí zabývajících se poskytováním půjček. Její mezinárodní kontakty se rozprostírají na Čínu, Kypr, Německo, Polsko, kromě ještě jiných zemí také na USA. „Centrální skupina“ nemá tak diverzifikované ekonomické aktivity, ale i tak kontroluje obchod s barevnými kovy a jinými strategickými zdroji, pojištění a záruky na mezibankovní půjčky.

„Modří“ sice nedosahují vlivu a moci skupiny „Uralmash“, ale je to nejpočetnější mocenské centrum organizovaného zločinu nejenom v Jekatěrinburgu, ale v celé Ruské federaci. Profesionální zločinci jsou rozděleni na brigády (vymáhají peníze z komerčních firem – je to jejich specialita) a podle druhu kriminality. Jsou dobře vyzbrojeni a propojeni s kriminálními organizacemi v Centrální Asii, Zakavkazsku a Turecku. Zajišťují se vůči uplatňování zákona tím, že udržují korupční vztahy s policií.

„Uralmash“, „Centrální skupina“ a „modří“ kontrolují velká města v regionu. Vedle tradičních aktivit, jako provozování prostituce, obchodování s drogami, zbraněmi apod., se široce podílejí na legálním a nelegálním byznysu v zahraničí. Kvůli ochraně a usnadnění provozování těchto aktivit tyto kriminální skupiny aktivně podporují politické kandidáty, kteří jsou ochotni hájit jejich zájmy. V některých případech zakládají vlastní politická hnutí a politické strany.

Ruský organizovaný zločin se již dokonale a komfortně „zabydlel“ v domácí ekonomice. Po celém Rusku kriminální organizace pronikly do všech klíčových průmyslových odvětví, do bankovního sektoru a na finanční trhy. Skrze různé formy finančních podvodů, nelegální export (včetně exportu kapitálu) a za použití fyzického násilí, kriminální síť na Uralu převzala kontrolu nad všemi významnějšími obchodními operacemi v regionu. Struktury uralského organizovaného zločinu kontrolují například společnost „Lobvinský Hydrolis Plant“ (produkuje dřevěný líh a nelegálně vyrábí vodku), Kirovograd Copper Smelter (zpracovává měď) a její vedení kontroluje sdružení „Malyshev Mining Company“ (věnuje se těžbě drahokamů) a „Alluminium Production Plant“ (těžba hliníku).

Jednou z hlavních aktivit organizovaného zločinu v ekonomice na Uralu je legalizace příjmu získaných z kriminálních činností (praní špinavých peněz). Dociluje se to pomocí různých mechanismů; nakupováním cizí měny, zasíláním peněz do zahraničních bankovních

ústavů, zakládáním fiktivních firem, nákupem podílů v privatizovaných podnicích, koupí nemovitostí, zakládáním charitativních nadací apod. Praní špinavých peněz se také realizuje prostřednictvím investic do regionální ekonomiky, což usnadňuje organizovanému zločinu kontrolu nad nejvíce ziskovými podniky v regionu.

Západní podnikatelé, kteří kontrolují celosvětové trhy s drahokamy a vzácnými kovy, pomohli ruskému organizovanému zločinu v jeho bezohledné exploataci přírodního bohatství³³ Uralu. Jejich vzájemný obchod se stal fasádou, za kterou se provádí rozsáhlé mezinárodní podvody, kriminálním strukturám ruského organizovaného zločinu to umožnilo najít si opěrné body v Maďarsku, Belgii, Nizozemí, Kypru a ve Spojených arabských emirátech.

Podle informací regionálních vládních úřadů jsou zločinci z Uralu odpovědní za řadu násilných trestných činů, hlavně vražd na objednávku (tzv. zakaznyje ubijstva) ve Střední a Západní Evropě, Izraeli, Kanadě a USA. Organizovaný zločin je podezírán z nelegálního obchodu se zbraněmi a nukleárními materiály. Jsou přepravované přes propustné hranice Kavkazu a Střední Asie za aktivní pomoci kriminálních skupin z této oblasti. Nedávno nově zvolený prezident Čečenské republiky sliboval, že v dohledné době zveřejní o těchto kriminálních aktivitách některá nová závažná fakta.

Hlavním zdrojem výnosu regionálních kriminálních organizací je krádež a export strategických vzácných kovů, hlavně hliníku a mědi. Vysoce lukrativní nelegální byznys se uskutečňuje přes propletenou síť prostředníků, včetně zahraničních firem. Takovým způsobem, například Estonská republika získala v první polovině minulého desetiletí primát největšího světového exportéra barevných kovů, i když na území Estonska hutnictví barevných kovů v podstatě neexistuje.

Kriminální organizace využívají také úpadek vojenské kázně, špatnou morálku a korupci vyššího vojenského vedení pro nákup (nebo krádež) zbraní, které následně prodávají na černém trhu, například střely krátkého a středního doletu pro země Blízkého a Středního Východu. Zvláště žádaná je raketa zvaná „jehla“ (igla) – skládací, malých rozměrů, přenosná a vysoce účinná.

³³ Nezákonnému rozkrádání státního majetku v Ruské federaci napomáhá také skutečnost, že na přelomu tisíciletí bylo oficiálně zaevidováno ve statistikách jenom asi 15% všeho bohatství, kterým disponuje země (Systemnyje problemy Rossii. Puť v 21. vek. Strategičeskije problemy a perspektivy rossijskoj ekonomiki. Moskva 1999, 38 s.)

V postupech používaných pro praní špinavých peněz, jsou uralské kriminální organizace nepřekonatelné. Podle ruských informačních zdrojů kriminální struktury uralského organizovaného zločinu založily v Jekatěrinburgu k těmto účelům spolu s členy italsko-americké a sicilské mafie společný bankovní ústav. Příklady rukopisu uralského organizovaného zločinu lze nalézt i v různých zemích světa. Ruští kriminologové se shodují, že největší hrozba pro západní Evropu a USA vzniká právě z expanze do zahraničí, z kriminálních aktivit, které mají svůj základ na Uralu. Míra jeho ekonomické moci v Rusku je již tak obrovská (každá vznikající komerční činnost v zemi je pod kontrolou organizovaného zločinu), že vyřešení neshod a konfliktů se méně často než doposud děje násilím, ale více novým vymezením ekonomických sfér vlivu mezi konkurujícími si zločineckými skupinami.

c) Ruská tradice a organizovaný zločin

Ruský zákonodárný systém a kriminální justice prošly od roku 1991 značnými změnami, avšak problém slabého uplatňování zákona a všeobecná slabost autority státu přetrvává. V samotné ruské vládě doposud nebyl učiněn seriózní pokus definovat „organizovaný zločin“ v terminologii zákona jako komplexní jev. Výslednicí je celá série dílčích kroků a výsledků ruské vlády v boji s organizovaným zločinem. Navrhovaná verze zákona zahrnující informace o vlastnictví (nemovitosti, finanční majetek, bankovní konta), které by byli povinni poskytnout představitelé státního establishmentu země, nebyla přijatá, protože odpůrci tohoto zákona v něm shledali nepřipustné zasahování státu do práv osobnosti.

Prezident V. Putin započal své působení v úřadě tím, že garantoval beztrestnost svému předchůdci, prezidentovi B. Jelcinovi a jeho „Rodině“³⁴, ačkoli ruská média přesvědčivě dokázala, že ani první ruský prezident a jeho „Rodina“ nejsou bezúhonní.

Tímto svým rozhodnutím, stávající ruský prezident fakticky zadal trajektorii boje s organizovaným zločinem na celé své funkční období.

Ruský organizovaný zločin má svoje specifické sociálně-psychologické podhoubí, které bylo formováno zvláštnostmi vývoje ruské feudální společnosti. V Rusku se totiž na

³⁴ Označení nejbližšího příbuzenstva B. Jelcina termínem „Rodina“ s velkým písmenem je v ruské žurnalistice značně rozšířené. Právě místní žurnalisté upozornili na neprůhledné finanční vazby „Rodiny“ Jelcina, na albánskou společnost „MATABEX“ (sídlo této společnosti ve Švýcarsku), která se podílela na rekonstrukčních pracích budov Kremle.

rozdíl od zemí západní Evropy nevytvářela specifická korporativní morálka potulných rytířů, cechů či tajných spolků vzdělavců. Rozhodující společenské skupiny v Rusku - nevolníci, bojaři a šlechta byly z hlediska svého faktického sociálního postavení otroky cara-samoděržavce. Z těchto podmínek ruského feudalismu vyrůstá také hlubinný archetyp světa ruského zločinu, který ho odlišuje od jiných národních kriminálních tradic. Archetyp ruského zločinu se vytvářel jako důsledek zvláštních sociálních vazeb a duchovní atmosféry, která existovala v ruské rolnické obščině a později v tzv. dělnické artélii. Nastínění korelace problematiky podává velice podnětným způsobem především práce gruzínského autora V. Chalidze *Kriminální Rusko* (Kriminalnaja Rossia). Autor uvádí, že ruská organizovaná zločinnost nevznikla v rámci velkých uzavřených pyramid fungujících na bázi jednotlivých rodin, které uctívají všemocného bosse, ale především v horizontální rovině, kde jsou si všichni aktéři jakoby rovni a kde panuje jakoby spravedlnost. Ruský organizovaný zločin také proto necharakterizuje subordinace struktur, ale více vzájemná koordinace činnosti. Vztahy quasi rovnosti a quasi spravedlnosti, které jsou pro ruský organizovaný zločin symptomatické byly také kvintesencí vztahů v rámci ruské rolnické obščiny, která dominovala na ruském feudálním venkově.

Ruská obščina nepoznala institut soukromého vlastnictví, takže majetek obščiny sice formálně patřil všem jejím členům, ale fakticky nepatřil nikomu. Závažné otázky společného života členů obščiny se projednávaly a rozhodovaly na půdě společného shromáždění členů obščiny, avšak samotné shromáždění nemělo své volené orgány a decizní struktury s vymezenými kompetencemi. Tato ekonomická a politická amorfnost ruských rolnických obščin ve svých důsledcích umožňovala například ospravedlnění zásahů do majetkových práv jiných obščin či do majetkových prerogativ měst nebo státu. Společenskou normou a zdrojem hrdosti členů obščiny bylo poškozování cizí polnosti, krádež v cizím lesu a sadu, které byly v majetku jiné obščiny a pod.

Analogické jednání uvnitř vlastní obščiny bylo hodnoceno jenom jako přestupek s výjimkou krádeže koní, která byla nekompromisně trestána až trestem smrti. Vzniklé spory mezi členy obščiny řešily samosoudy. Nikdy nebylo apelováno k právní pomoci zvnějšku například ze strany státu (bylo to striktně zakázáno nepsaným zákonem).

Logickým důsledkem vztahů quasi rovnosti a quasi spravedlnosti uvnitř ruské rolnické obščiny je heroizace loupežníků a zlodějů, kteří svoji činností jakoby naplňovali odvěkou obščinnou tužbu po sociální spravedlnosti. Duch obščiny je tedy kolektivismus, izolovanost, samoorganizace, stmelenost, vzájemná bratrská podpora ale také zločinecký aktivismus ve

vztahu k vnějšímu světu, zvláště směrem ke státu a městu, které jsou pojímány optikou občinné psychologie jako zdroj věčných problémů a hrozeb pro ruské rolnické obštiny.

V 19. století s nástupem kapitalismu v Rusku vznikají tzv. dělnické artelie (rabočije artelii), které jsou sociálními a duchovními pokračovateli tradic ruských vesnických obštin. Dělnické artelie však již žádné zásadní změny z hlediska sociálně-psychologického podhoubí, z kterého vyrůstá také ruský organizovaný zločin, nepřinesly.

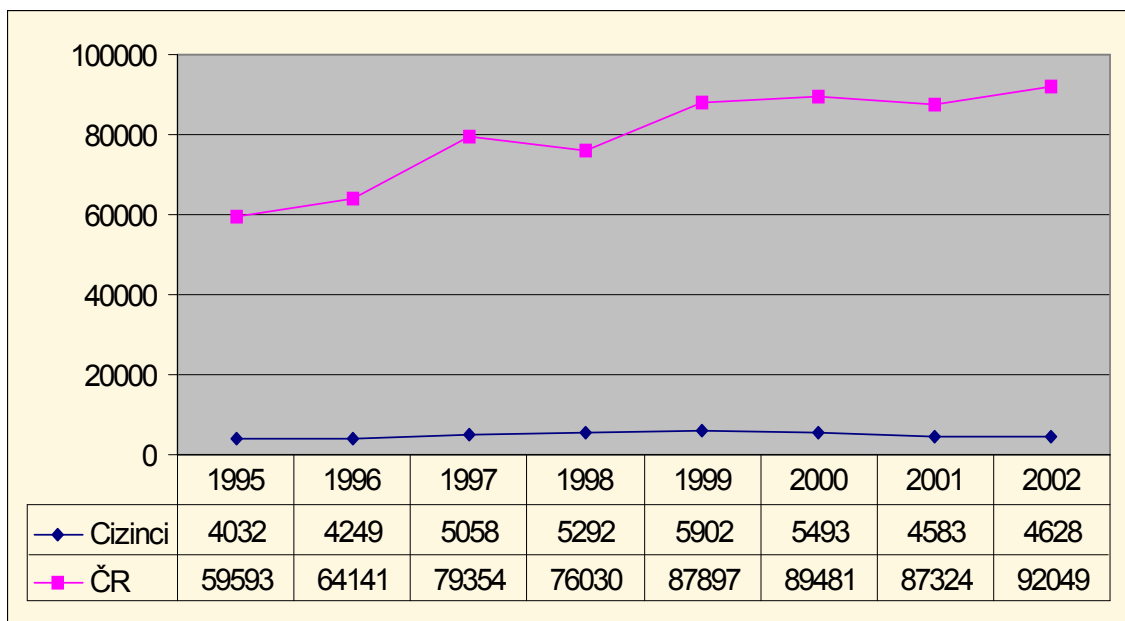
V. Statistika

V.1. Kriminalita cizinců v ČR

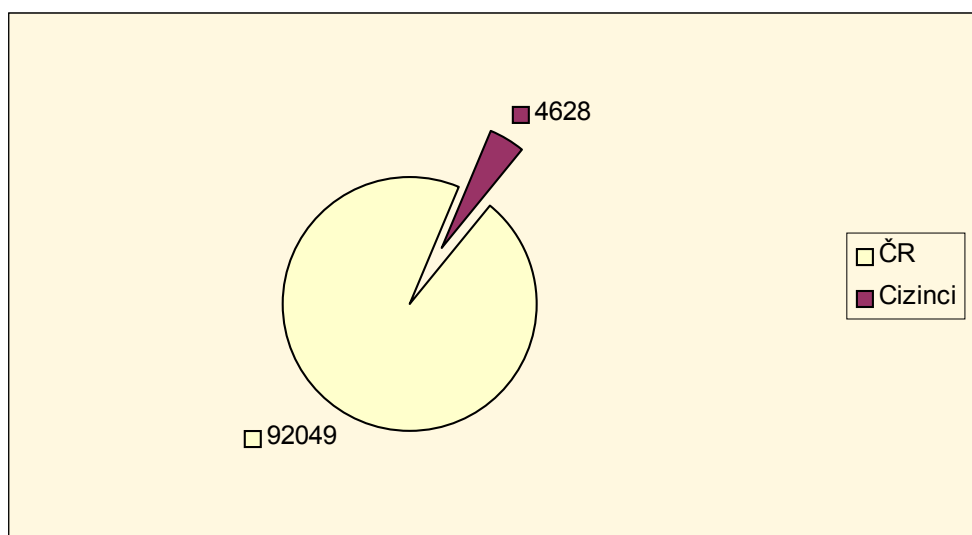
Informace o struktuře a rozsahu trestné činnosti cizích státních příslušníků v ČR můžeme získat ze statistických údajů Policie. Data použitá v této kapitole vypovídají o kriminalitě registrované Policií ČR a týkají se známých pachatelů trestné činnosti, u kterých policejní orgán navrhl podání obžaloby. Pojmu známý pachatel či stíhaný bude v dalším textu tedy používáno v tomto smyslu. Údaje jsou zpracovány pro roky 1995 až 2002.

Za těchto osm let bylo Policií ČR celkem stíháno 675.106 takto definovaných pachatelů. Z tohoto celkového počtu bylo 39.237 (tedy 5,8 %) pachatelů s cizí státní příslušností. „Podíl cizinců na trestně stíhaných osobách se dlouhodobě pohybuje okolo hodnoty 6 % a v posledních dvou letech spíše kolem 5 %.“ (Kapesní 2003: 7) V roce 2002 bylo stíháno 4.628 cizích státních příslušníků z celkového počtu 96.677 známých pachatelů, což představuje 4,8%. To je nejnižší podíl za sledovaných osm let.

Graf 1: Vývoj počtu známých pachatelů - občanů ČR a cizinců (zdroj údajů : Statistika Policie ČR - nestandardní sestavy)

Graf 2: Podíl pachatelů - občanů ČR a cizinců v roce 2002 (zdroj údajů : Statistika Policie ČR - nestandardní sestavy)

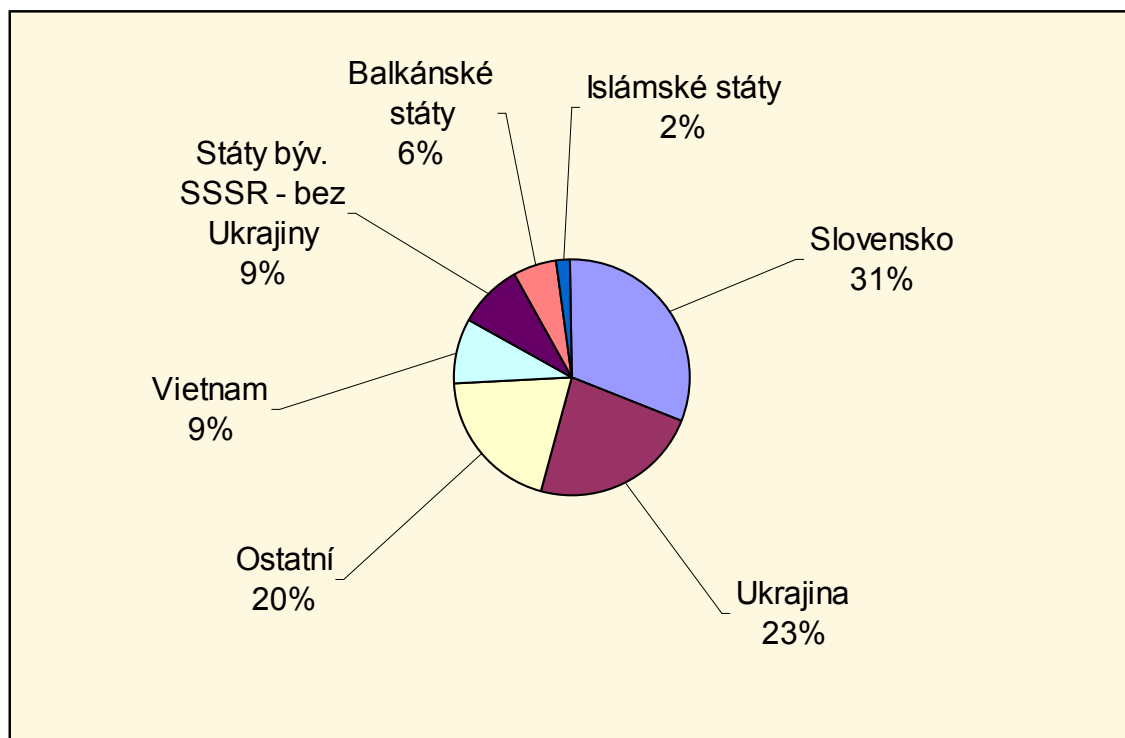

Pracovně jsme si rozdělili stíhané cizince do několika skupin: **1.** občané států bývalého Sovětského svazu - bez Ukrajiny (tzn. Arménie, Ázerbajdžán, Bělorusko, Estonsko, Gruzie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Litva, Lotyšsko, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán,

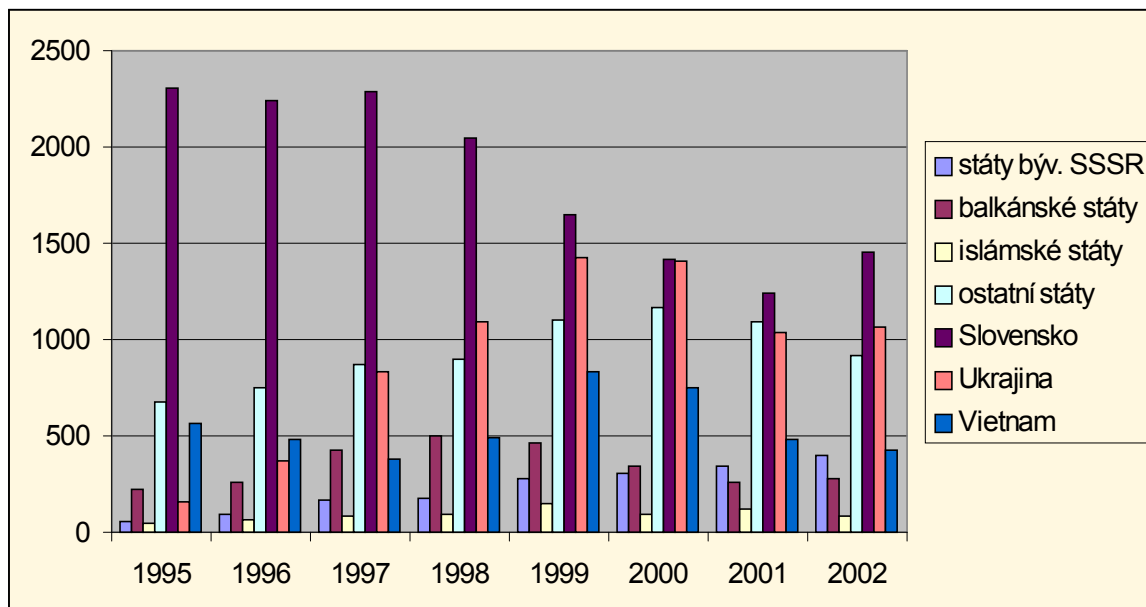
Turkmenistán, Uzbekistán), **2.** občané Ukrajiny, **3.** občané Vietnamu, **4.** občané balkánských států (tzn. Albánie, Bosna-Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Jugoslávie, Makedonie) a **5.** občané islámských států (tzn. Afganistan, Alžírsko, Bahrajn, Egypt, Irák, Írán, Jordánsko, Kuvajt, Libye, Maroko, Pákistán, Palestina, Sýrie, Tunis). Vedle těchto skupin se vyskytuje také početně významná skupina Slováků, na které tento výzkum ovšem není zaměřen.

V roce 2002 bylo složení známých pachatelů z řad cizinců následující: 9% občanů států bývalého SSSR; 23% Ukrajinců; 9% Vietnamců; 6% občanů balkánských států a 2% občanů islámských států. Dále je mezi stíhanými 31% Slováků a 20% státních příslušníků dalších států. U sledovaných skupin je markantní zejména nárůst počtu i podílu státních příslušníků zemí bývalého SSSR a zvláště pak Ukrajiny. Zatímco v roce 1995 Ukrajinci představovali pouze 4% stíhaných cizích státních příslušníků a občané ostatních zemí bývalého Sovětského svazu 1,5 %, roku 2002 je tento podíl u obou skupin cizinců téměř šestkrát vyšší.

Graf 3: Složení stíhaných cizích státních příslušníků - rok 2002 (zdroj údajů : Statistika Policie ČR - nestandardní sestavy)

Graf 4: Vývoj počtu známých pachatelů podle jednotlivých skupin cizinců (zdroj údajů : Statistika Policie ČR - nestandardní sestavy)

Tabulka 1: Známí pachatelé podle jednotlivých skupin cizinců (zdroj údajů : Statistika Policie ČR - nestandardní sestavy)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	CELKEM
státy býv. SSSR	60	92	165	179	274	302	342	397	1811
balkánské státy	220	256	430	497	467	345	263	279	2757
islámské státy	44	64	87	91	145	97	124	82	734
ostatní	627	751	874	902	1106	1171	1092	920	7488
Slovensko	2306	2239	2289	2044	1650	1416	1242	1457	14643
Ukrajina	162	370	832	1088	1430	1409	1040	1063	7394
Vietnam	568	477	381	491	830	753	480	430	4410
CELKEM	4032	4249	5058	5292	5902	5493	4583	4628	39237

Pro všechny skupiny byly zpracovány informace o osobách, u nichž policejní orgán navrhl podání obžaloby, a to pro roky 1995 až 2002. Souhrnná čísla pak můžeme porovnat s aktuálním stavem v posledním sledovaném roce 2002. U všech monitorovaných skupin byli pachatelé nejčastěji stíháni pro typický majetkový trestný čin - krádež (§247). Jedinou výjimku tvoří Vietnamci, kteří jsou nejčastěji stíháni pro trestný čin porušování práv k

ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení původu (§150) a krádež se tak zařadila až na druhé místo. Na třetím místě se z hlediska četnosti známých pachatelů u občanů Vietnamu vyskytují §§221,222 úmyslné ublížení na zdraví. Aktuální situace v roce 2002 je u této skupiny obdobná - pořadí stíhaných trestných činů zůstává nezměněné.

Ze souhrnných dat za posledních osm let vyplývá, že typickým trestným činem, pro který jsou v České republice stíháni státní příslušníci Ukrajiny, je - kromě krádeže - §234 loupež. S větším početním odstupem následuje §235 vydírání, §176 padělání a pozměňování veřejné listiny, §202 výtržnictví a §§221,222 úmyslné ublížení na zdraví. Roku 2002 zůstalo pořadí výše jmenovaných trestných činů zachováno, pouze ze seznamu trestných činů, pro které jsou Ukrajinci nejčastěji stíháni, vypadlo vydírání (§235). U ostatních zemí bývalého Sovětského svazu je podobně jako u Ukrajinců v posledních letech nejčastěji stíhaným trestným činem vedle krádeže §234 loupež. Dále se v souvislosti s touto skupinou vyskytují §235 vydírání, §§221,222 úmyslné ublížení na zdraví a §176 padělání a pozměňování veřejné listiny. Ve srovnání s předchozími lety je také u této skupiny v roce 2002 méně často stíhán trestný čin vydírání. Struktura trestných činů, pro něž jsou stíháni občané Ukrajiny a ostatních států SSSR, je tedy velmi podobná.

Složení trestných činů stíhaných u státních příslušníků balkánských zemí, zůstává poměrně stabilní. V souhrnných datech po klasické krádeži následují §176 padělání a pozměňování veřejné listiny, §250 podvod a pro balkánské státy typické drogové delikty - §§ 187, 187a, 188, 188a. V roce 2002 je pořadí totožné, pouze drogové delikty na čtvrtém místě nahradily §§221,222 - v tomto roce bylo aktuálně stíháno více pachatelů za úmyslné ublížení na zdraví. Podobnou strukturu můžeme identifikovat také u trestné činnosti, pro kterou jsou stíháni občané islámských zemí. Za nejčastěji se vyskytující krádeží v souhrnných datech následují drogové delikty (§§ 187, 187a, 188, 188a), §176 padělání a pozměňování veřejné listiny a § 250 podvod. V roce 2002 se na druhé místo zařadily §§221,222 úmyslné ublížení na zdraví, následuje pak §176 padělání a pozměňování veřejné listiny.

Tabulka 2: Nejčetněji stíhané trestné činy podle počtu známých pachatelů u skupin cizinců - počty celkově za roky 1995-2002 (zdroj údajů : Statistika Policie ČR - nestandardní sestavy)

	absolutní počty pachatelů	% pachatelů dané skupiny
Ukrajina (N=7394)		
§247 krádež	1597	22%
§234 loupež	779	11%
§235 vydírání	353	5%
§176 padělání a pozměňování veřejné listiny	281	4%
§202 výtržnictví	218	3%
§§221,222 úmyslné ublížení na zdraví	190	3%
Státy bývalého SSSR (N=1811)		
§247 krádež	482	27%
§234 loupež	171	9%
§235 vydírání	106	6%
§§221,222 úmyslné ublížení na zdraví	76	4%
§176 padělání a pozměňování veřejné listiny	75	4%
Vietnam (N=4410)		
§150 porušování práv k ochranné známce,	2301	52%
§247 krádež	188	4%
§§221,222 úmyslné ublížení na zdraví	106	2%
Balkánské státy (N=2757)		
§247 krádež	500	18%
§176 padělání a pozměňování veřejné listiny	495	18%
§250 podvod	156	6%
§§ 187, 187a, 188, 188a - drogové delikty	118	4%
Islámské státy (N=734)		
§247 krádež	151	21%
§§ 187, 187a, 188, 188a - drogové delikty	136	19%
§176 padělání a pozměňování veřejné listiny	63	9%
§250 podvod	43	6%

Dosud jsme data diferencovali z hlediska skupin pachatelů. Podíváme-li se na ně perspektivou jednotlivých trestných činů, které nás v souvislosti s kriminalitou cizinců na území České republiky zajímají, získáme další rovinu informací. Specifické hospodářské trestné činy se ze všech sledovaných skupin vyskytují nejčastěji u Vietnamců - zmíněný §150 porušování práv k ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení původu, dále §148 zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby. Doménou státních příslušníků balkánských zemí je zase §176 padělání a pozměňování veřejné listiny a § 140 padělání a pozměňování peněz, §141 udávání padělaných a pozměňovaných peněz a §142 výroba a držení padělatelského náčiní. Také drogové delikty se u občanů balkánských států - a rovněž u občanů islámských států - vyskytují významně častěji. V obou těchto skupinách jsou navíc

pachatelé čteně stíháni za to, že spáchali trestný čin nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů v organizované skupině (§187 odst.2, písm. a). U Balkánců se navíc vyskytuje také stíhání za zmíněný delikt spáchaný ve spojení s organizovanou skupinou působící ve více státech (§187 odst.4, písm. c). Organizovanost je pro páchaní trestné činnosti občanů balkánských zemí typická - významně častěji se u nich objevuje také § 163a účast na zločinném spolčení. Statisticky významně častěji je u této skupiny také stíhán trestný čin podvodu (§250).

Pro násilnou trestnou činnost jsou mezi cizími státními příslušníky nejčastěji stíháni Ukrajinci. Ze všech monitorovaných skupin je zde nejvíce známých pachatelů stíháno pro následující trestné činy: §219 vražda, §§221,222 úmyslné ublížení na zdraví, §234 loupež, §235 vydírání, §241 znásilnění a také § 202 výtržnictví. Zvláště loupežné přepadení a vydírání je výraznou doménou státních příslušníků Ukrajiny a ostatních post-sovětských zemí. U zmíněných dvou skupin a také Vietnamců je navíc významně častější stíhání za spáchaní trestného činu loupeže v organizované skupině.

U některých trestných činů je rozložení mezi stíhanými pachateli z řad tuzemců a cizinců rovnoměrné. Například u krádeže je z 209.549 známých pachatelů evidovaných v posledních osmi letech stíhání v 11.148 případech obráceno proti cizímu státnímu příslušníkovi. Podíl cizinců na trestném činu krádeže (5,3%) tedy zhruba odpovídá jejich podílu na celkovém počtu známých pachatelů (5,8%). Jiné trestné činy se - zvláště v organizované formě - vyskytují statisticky častěji u cizinců. Například ze souhrnného počtu 14.688 známých pachatelů loupeží je 1.957 - tj.13,5% - cizinců. U trestného činu loupeže spáchaného v organizované skupině na konto cizích státních příslušníků připadá dokonce plných 27,5% (69 stíhaných osob z 251). Podobné rozložení můžeme odhalit například také u drogových deliktů. Z celkového počtu 8665 známých pachatelů je 688, tedy 8%, cizinců. Ovšem stíhání pro trestný čin nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů v organizované skupině nebo ve spojení s organizovanou skupinou působící ve více státech se cizinců týká již v 19,4% případů.

V celkovém souboru všech osob stíhaných Policií ČR v letech 1995 až 2002, u kterých policejní orgán navrhl podání obžaloby, je 10,8% žen. Mezi stíhanými cizinci jsou ženy zastoupeny výrazně méně. Výjimkou jsou pouze trestně stíhaní Vietnamci, mezi nimiž je 12% žen. Méně již je to u Slováků (10,2%), zemí bývalého SSSR (9,5%), balkánských zemí (8%) a Ukrajiny (6,4%). Jednoznačně nejméně jsou ženy zastoupeny mezi trestně stíhanými občany islámských států - pouhých 1,5%. Tyto poměry nepochybně souvisejí s postavením ženy v jednotlivých odlišných kulturách. Žena veřejně činná, které je otevřena i činnost a ekonomické aktivity mimo uzavřený svět rodiny, má pochopitelně i více příležitostí k páchaní

trestné činnosti. V těchto sociálních charakteristikách se liší vietnamská společnost na jedné straně od islámského kulturního kontextu na straně druhé.

Z hlediska věkové struktury jsme zjišťovali rozložení stíhaných cizinců v následujících věkových skupinách: **1.** do 15 let, **2.** 15-17 let, **3.** 18-19 let, **4.** 20-24 let, **5.** 25-29 let, **6.** 30-39 let, **7.** 40-49 let a **8.** 50 a více let. V celkovém součtu se podskupina stíhaných cizinců nijak výrazně neliší od skupiny všech stíhaných osob. Nejčetnější je v obou případech šestá věková kategorie - 30 až 39 let. U celkové populace následuje třetí kategorie (20-24 let) a za ní pátá (25 -29 let). V případě subpopulace stíhaných cizinců se pouze pořadí těchto dvou kategorií zamění. Jak u stíhaných osob jako celku, tak u cizích státních příslušníků platí, že více než polovinu pachatelů tvoří osoby do 30 let. U celkové populace je to 55,4% stíhaných osob, u cizinců pak 50,2% známých pachatelů.

Porovnáme-li jednotlivé skupiny cizích státních příslušníků, podobné charakteristiky vykazují Ukrajina a ostatní země bývalého Sovětského svazu. 59,9% stíhaných občanů post-sovětských republik a 67,2% stíhaných Ukrajinců jsou osoby do 30 let. U dalších dvou skupin států se tento podíl pohybuje kolem poloviny - u balkánských zemí je to 47,8% a u zemí islámských 51,6%. Významně se od ostatních skupin států liší Vietnam. Pouhých 36,9% pachatelů je mladších než 30 let, nejvíce vietnamských pachatelů (45,7%) je v intervalu 30 až 39 let.

Je tedy zřejmé, že státní příslušníci zemí bývalého Sovětského svazu včetně Ukrajiny, kteří jsou v České republice stíháni pro trestnou činnost, jsou signifikantně mladší než ostatní skupiny stíhaných cizinců i než stíhaní čeští státní příslušníci. Naopak trestná činnost u Vietnamců se týká výrazně starších osob.

V.2. Cizinci v českých věznicích ¹⁾

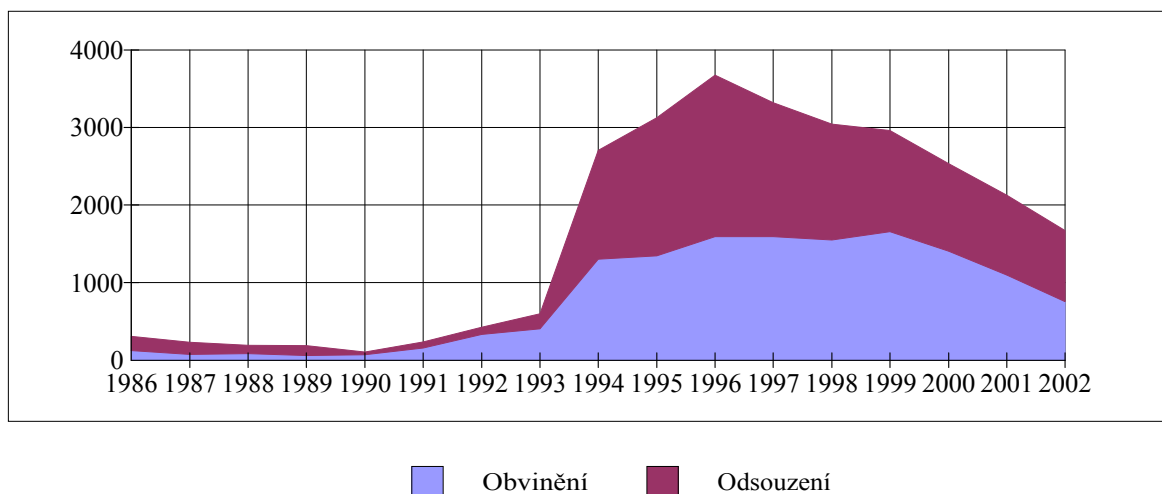
Počty cizinců ve věznicích a vazebních věznicích se významně zvyšovaly v letech 1993 až 1996, kdy jejich počet kulminoval na 3679 (tab.3 a graf 5) a jejich podíl na celkové vězeňské populaci představoval 18 % (tab.5). Tato skutečnost samozřejmě souvisí s větší propustností hranic po roce 1990. Příčiny je ovšem třeba hledat i jinde. Jak uvádí také například Dočekal - „příčina nebyla v nárůstu trestné činnosti cizinců, ale v rozdělení ČSFR na dva samostatné státy, v důsledku čehož museli být věznění občané Slovenské republiky zahrnuti mezi cizince“ (Dočekal 2001: 48).

¹⁾ Tyto a následující číselné údaje vycházejí ze statistik poskytnutých VS ČR; dalším zdrojem dat je Ročenka Vězeňské služby ČR. Praha: VS ČR. 2002. V souladu s terminologií vězeňských statistik bude v této části studie užíváno výrazů „obvinění“ a „odsouzení“ ve smyslu „osoby ve výkonu vazby“ a „osoby ve výkonu trestu“.

Tabulka 3: Vývoj stavů obviněných a odsouzených cizích státních příslušníků ve věznicích v letech 1986-2002 (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	
Obvinění	123	76	83	60	69	159	334	406	
Odsouzení	183	157	107	129	34	75	91	195	
Celkem	306	233	190	189	103	234	425	601	
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
	1301	1345	1593	1594	1549	1656	1405	1097	757
	1406	1785	2086	1730	1497	1309	1129	1029	917
	2707	3130	3679	3324	3046	2965	2534	2126	1674

Graf 5: Vývoj stavů obviněných a odsouzených cizích státních příslušníků ve věznicích v letech 1986-2002 (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

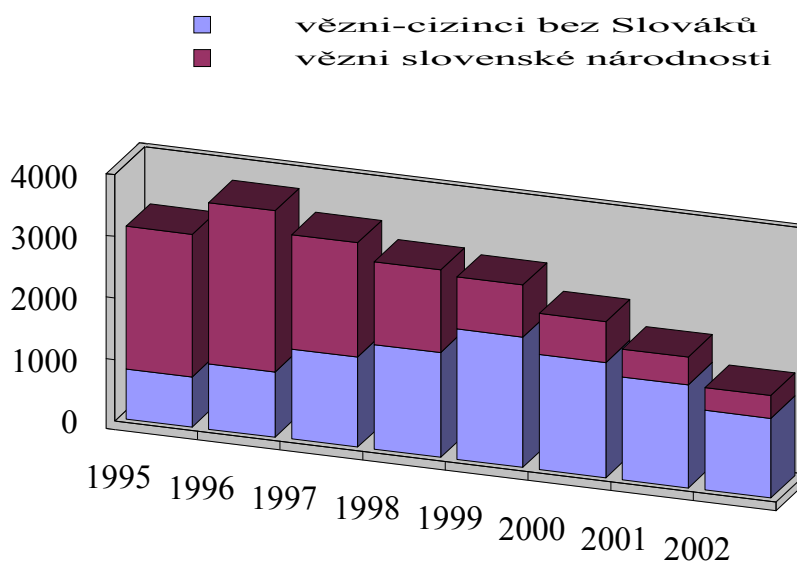

Počínaje rokem 1993 tedy mají Slováci v České republice status cizinců. Odečteme-li od celkového počtu cizinců Slováky, kteří data v našem případě poněkud zkreslují, je zřejmé, že počet vězněných cizinců rostl až do roku 1999, kdy dosáhl výše 2121 obviněných a odsouzených (viz tab.4 a graf 6). Od té doby počet cizinců ne-Slováků zvolna klesal až na 1301 osob k 31.12.2002. Jejich podíl na celkové vězeňské populaci se v posledních pěti letech ustálil na 8 až 9 % (viz tab.5).

Tabulka 4: Vývoj podílu vězňů slovenské státní příslušnosti a vězňů-cizinců bez Slováků (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
vězni-Slováci	2315	2618	1856	1340	844	659	447	373
vězni cizinci bez Slováků	815	1061	1468	1706	2121	1875	1679	1301
celkem cizinci	3130	3679	3324	3046	2965	2534	2126	1674

Graf 6: Vývoj podílu vězňů slovenské státní příslušnosti a vězňů-cizinců bez Slováků
(zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

Tabulka 5: Vývoj podílu cizinců a cizinců bez Slováků na celkové vězeňské populaci (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
podíl cizinců na vězeňské populaci	16 %	18 %	15 %	14 %	13 %	12 %	11 %	10 %
podíl cizinců bez Slováků na vězeňské populaci	4 %	5 %	7 %	8 %	9 %	9 %	9 %	8 %

Podle údajů k 31.12.2002 je nejvíce cizinců umístěno ve vazební věznici Praha - Pankrác (231), následuje věznice Valdice (220), vazební věznice Ruzyně (206), věznice Plzeň (134) a Oráčov (81).²⁾ Ve vazebních věznicích je mezi obviněnými 22 % cizích státních příslušníků (tj. 757), mezi odsouzenými ve výkonu trestu je cizinců o poznání méně - 7 %

²⁾ Ročenka Vězeňské služby ČR. Praha: VS ČR. 2002, s.42-43.

(tj.917).³⁾ Z celkového počtu 1674 vězněných cizinců evidovaných k poslednímu dni roku 2002 tvoří převážnou většinu - 97 % muži, ženy jsou zastoupeny pouhými 3 % (tj. 52 žen - vězněných cizinek).

V.2.1. Složení cizinců v českých věznicích podle státní příslušnosti

Celospolečenské změny v Československu a později České republice měly v průběhu devadesátých let vliv nejen na počet, ale také na národnostní strukturu cizinců v českých věznicích. Jak již bylo uvedeno, zvláštní postavení mají díky společné minulosti občané Slovenské republiky. Ti tvořili nejčetnější skupinu cizinců od rozdělení České a Slovenské republiky v roce 1993 až do roku 2000, kdy je svým počtem předstihli Ukrajinci.

Následující tabulka (tab.6) obsahuje data o dvanácti státech - kromě již probíraných Slováků, jejichž státní příslušníci od roku 1995 alespoň v jednom ze sledovaných let k 31.12. dosáhli v českých věznicích počtu 50 a více. V závěru roku 2002 byli jednoznačně nejčetnější skupinou mezi cizinci vězněnými v České republice státní příslušníci Ukrajiny (517). Ti v několika posledních letech stabilně zaujímají cca třicetiprocentní podíl na skupině vězňů-cizinců (viz tab.7). Dále po již zmiňovaných Slovácích (v roce 2002 jich bylo 373) s několikanásobně menšími četnostmi za Ukrajinci následují státní příslušníci Vietnamu (113); Jugoslávie (67); Bulharska (64) a Ruska (60).

Tabulka 6: Vývoj stavů obviněných a odsouzených cizích státních příslušníků ve věznicích u vybraných národností - bez Slováků (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Alžírsko	9	23	23	25	58	45	50	33
Bělorusko	3	8	28	45	53	46	53	51
Bulharsko	91	81	107	107	117	93	69	64
Jugoslávie	101	96	78	98	91	91	86	67
Makedonie	6	36	56	53	55	55	52	32
Moldavsko	1	4	18	46	64	96	57	58
Německo	42	41	40	50	42	34	25	18
Polsko	91	73	82	83	71	72	72	45
Rumunsko	43	59	66	62	137	73	62	16
Rusko	124	132	68	65	89	97	97	60
Ukrajina	75	237	548	703	929	799	696	517
Vietnam	57	83	91	106	141	130	128	113

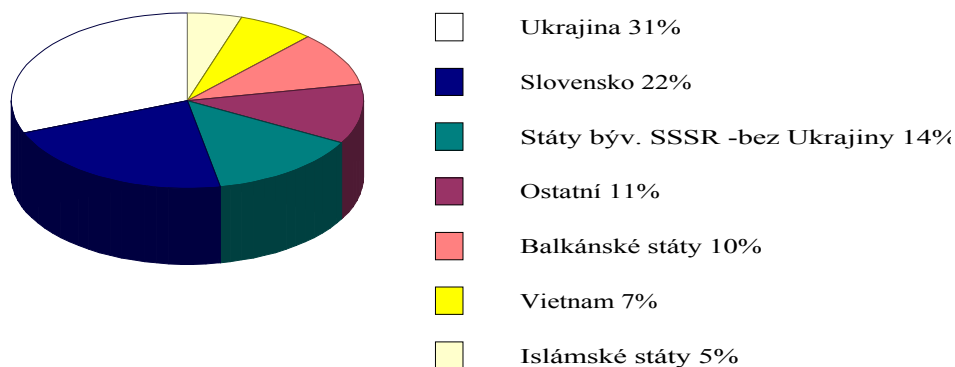
V.2.2. Struktura vězněných cizinců podle sledovaných skupin v roce 2002

³⁾ tamtéž, s. 44.

Pracovně jsme si cizojazyčnou vězeňskou komunitu rozdělili do několika kategorií. Zajímaly nás především následující skupiny vězňů: **1.** občané států bývalého Sovětského svazu (tzn. Arménie, Ázerbajdžán, Bělorusko, Estonsko, Gruzie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Litva, Lotyšsko, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán, Turkmenistán, Ukrajina, Uzbekistán) se zvláštní pozorností věnovanou ukrajinským státním příslušníkům, **2.** občané Vietnamu, **3.** občané balkánských států (tzn. Albánie, Bosna-Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Jugoslávie, Makedonie) a **4.** občané islámských států (tzn. Afganistan, Alžírsko, Bahrajn, Egypt, Irák, Írán, Jordánsko, Kuvajt, Libye, Maroko, Pákistán, Palestina, Sýrie, Tunis). Tyto skupiny samozřejmě doplňuje početně významná skupina vězněných Slováků, na které tento výzkum ovšem není zaměřen.

Nejčerstvější data, která byla aktuálně k dispozici, zachycují situaci k 31.12.2002. Jak je patrné z grafu č.7, který zobrazuje strukturu podle sledovaných skupin, nejpočetnější cizojazyčnou skupinou v českých věznicích jsou Ukrajinci, kteří tvoří téměř třetinu (31 %) všech vězňů cizinců. Druhou nejpočetnější skupinou jsou Slovinci s 22 % a následují státy bývalého Sovětského svazu, které i bez Ukrajiny zabírají dalších 14 %. Občané balkánských států tvoří 10 % všech vězněných cizinců, Vietnamci 7 % a vězni z islámských států se na celku vězňů - cizinců podílejí 5 %. Vězni z jiných než uvedených států představují zbylých 11%. K nejpočetnějším z nich patří občané Polska, Německa, Číny, Rumunska a Itálie.

Graf 7: Podíl skupin vězňů na celkovém počtu vězňů - cizinců v roce 2002 (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

V.2.3. Vývoj počtu a podílu sledovaných skupin vězňů

U vybraných skupin vězňů jsme sledovali vývoj jejich počtu a podílu v posledních osmi letech. Pro porovnání je v tabulce (tab.7) i grafu (graf 8) uveden také vývoj počtu a podílu slovenských vězňů. Dále nás zajímala struktura státní příslušnosti vězňů ze zemí bývalého SSSR a zejména podíl Ukrajinců na této skupině vězňů.

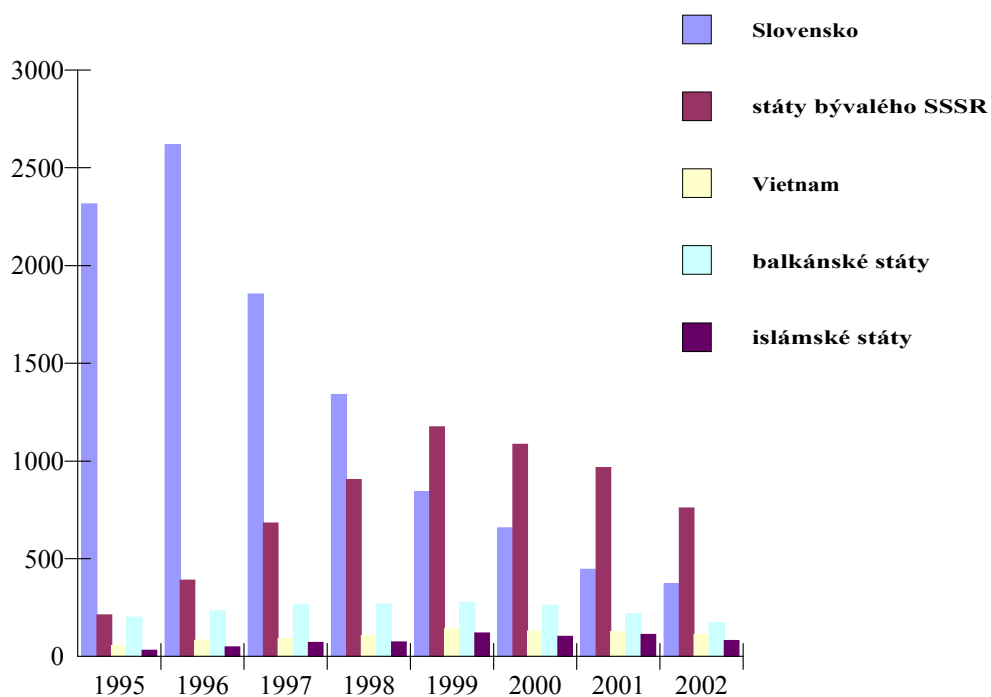
Nejvíce vězňů ze zemí bývalého SSSR v českých věznicích a vazebních věznicích bylo 1174 v roce 1999, kdy tvořili 40 % podíl na cizinecké vězeňské komunitě. Od té doby se jejich počet snižoval až na 761 v roce 2002 - to už ovšem představují 45 % z celkového počtu vězňů - cizinců. Sledujeme-li ovšem počet občanů Ukrajiny, vidíme, že pouze tato jediná skupina spadající pod země bývalého Sovětského svazu tvoří plných 31 % všech vězňů cizinců u nás (roku 2002 bylo v českých věznicích 517 Ukrajinců).

Občanů Vietnamu bylo v absolutním počtu v našich vězeních nejvíce roku 1999. Tehdy jich bylo 141, to je 5 % ze skupiny vězněných cizinců. K poslednímu dni roku 2002 se Vietnamců v českých věznicích vyskytuje méně (113), jejich podíl na cizinecké vězeňské subpopulaci ale mírně vzrostl na 7 %.

V průběhu posledních osmi sledovaných let se počet vězněných občanů balkánských států pohyboval od 172 do 279. Maxima dosáhl v roce 1999 (tehdy tvořili 9 % všech cizinců), zatímco minimální počet 172 je datován k 31.12.2002. V posledních třech letech se podíl Balkánců ustálil na 10 %.

Poměrně nízký je počet vězňů z islámských států. V letech 1995 až 2002 se pohyboval v rozmezí 31 (v roce 1995) až 120 (rok 1999). V roce 2002 bylo ve věznicích a vazebních věznicích České republiky 81 občanů islámských států, čímž se podíl na celkovém počtu vězňů - cizinců 5 %.

Graf 8: Vývoj sledovaných skupin vězňů (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

Tabulka 7: Vývoj počtu a podílu sledovaných skupin vězňů na celkovém počtu vězňů - cizinců (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Slovensko	2315	2618	1856	1340	844	659	447	373
	74%	71%	56%	44%	28%	26%	21%	22%
Státy býv. SSSR (včetně Ukrajiny)	213	391	684	905	1174	1087	966	761
	7%	11%	21%	30%	40%	43%	45%	45%
Státy býv. SSSR (bez Ukrajiny)	138	154	136	202	245	288	270	244
	4%	4%	4%	7%	8%	11%	13%	14%
Ukrajina	75	237	548	703	929	799	696	517
	2%	6%	16%	23%	31%	32%	33%	31%
Vietnam	57	83	91	106	141	130	128	113
	2%	2%	3%	3%	5%	5%	6%	7%
Balkánské státy	201	234	266	268	279	263	221	172
	6%	6%	8%	9%	9%	10%	10%	10%
Islámské státy	31	50	72	75	120	103	112	81
	1%	1%	2%	2%	4%	4%	5%	5%

V.2.4. Vězni ze států bývalého Sovětského svazu

Jak již bylo zmíněno - státní příslušníci zemí bývalého Sovětského svazu patří k nejčetnější skupině vězňů cizinců a v současné době tvoří 45 % cizinecké vězeňské komunity (tab.7). Ve zkoumaných letech 1995 až 2002 se v českých věznicích a vazebních věznicích pohyboval počet vězňů ze všech zemí bývalého Sovětského svazu od 213 v prvním sledovaném roce až po maximálních 1174 v roce 1999. Roku 2002 jich bylo 761. Poslední čtyři roky tak tvoří okolo 5 % celé vězeňské populace, v roce 2002 je to 4,7 %.

Občané Ukrajiny jsou obecně nejpočetnější cizojazyčnou vězeňskou skupinou. Ukrajinci se tudíž také nejvíce podílí na celkovém počtu vězňů ze států bývalého SSSR. Zatímco v prvním sledovaném roce tvořili Ukrajinci „pouhých“ 35 % všech „ruskojazyčných“ vězňů, roku 1997 jejich podíl vzrostl na 80 % (viz tab.9). V roce 2002 byl poměr Ukrajiny a ostatních států bývalého Sovětského svazu následující: 68 % občané Ukrajiny, 32 % ostatní. Z nich je nejpočetnější skupina vězňů občanů Ruska, Moldavska a Běloruska.

Tabulka 8: Počty vězňů ZE ZEMÍ BÝVALÉHO SSSR v českých věznicích - podíl Ukrajiny a ostatních států bývalého SSSR (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
země býv. SSSR celkem	213	391	684	905	1174	1087	966	761
Ukrajina	75	237	548	703	929	799	696	517
země býv. SSSR bez Ukrajiny	138	154	136	202	245	288	270	244

Tabulka 9: Vývoj podílu UKRAJINCŮ na celkovém počtu vězňů ZE STÁTŮ BÝVALÉHO SSSR (zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
podíl Ukrajinců na celkovém počtu vězňů ze států býv. SSSR	35 %	61 %	80 %	78 %	79 %	74 %	72 %	68 %

V.2.5. Bližší charakteristika vybraných skupin vězňů

Pro vězně ukrajinské a vietnamské státní příslušnosti byly zpracovány i další informace z registru Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR. Údaje poskytnuté VS jsou k datu 23.4.2003 a zahrnují informace o věku, pohlaví a druhu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody aktuálně vězněných 531 Ukrajinců a 150 Vietnamců.

Při srovnání těchto dvou vězeňských subpopulací v českých věznicích je zřejmé, že ukrajinská je výrazně mladší. Přes 55 % vězněných Ukrajinců je mladších než 29 let, Vietnamců je v tomto věku pouhých 25 %. Nejvíce ukrajinských vězňů se vyskytuje ve věkovém intervalu 25 - 29 let (39 %), následuje interval 30 - 39 let (36,3 %) a třetí nejčetnější věkovou kategorií je 20 - 24 let (15,8 %). Ve vietnamské vězeňské komunitě je nejvíce pachatelů ve věku 30 - 39 let (54,7 %), druhým nejčetnějším intervalem je 40 - 49 let (20 %) a na třetím místě je kategorie od 25 do 29 let (15,3 %). Standardnímu věkovému rozložení pachatelů se blíží spíše ukrajinská vězeňská subpopulace, vietnamská je signifikantně starší, což je pravděpodobně ovlivněno věkovou strukturou obou komunit v České republice.

Podíváme-li se na rozložení těchto dvou vězeňských skupin, podle pohlaví, mezi Vietnamci je významně vyšší podíl žen než mezi Ukrajinci. Ve vietnamské vězeňské komunitě tvoří ženy celých 6 % a muži 94 %, zatímco v ukrajinské komunitě je pouhých 0,8% žen. Převážná většina vězněných osob ukrajinské státní příslušnosti jsou muži - plných

99,2 %. I tuto skutečnost lze vysvětlit obecně složením vietnamské a ukrajinské komunity žijící v České republice a zřejmě také rozdílným postavením žen v těchto dvou odlišných kulturách. Větší zapojení vietnamských žen do podnikání, veřejného života apod. s sebou pravděpodobně nese také pootevřenější dveře ke světu zločinu.

Rozdíly mezi ukrajinskou a vietnamskou subpopulací najdeme i z hlediska umístění ve výkonu vazby nebo výkonu trestu. Nejčetnější skupina - 56 % Ukrajinců - si odpykává trest odnětí svobody, 34 % jich je ve výkonu zajišťovací vazby a 10 % je ve vyhošťovací nebo vydávací vazbě. Naopak největší podíl Vietnamců je v zajišťovací vazbě - 50 %, 36 % je ve výkonu trestu odnětí svobody a 14 % jich je ve vyhošťovací nebo vydávací vazbě.

Tabulky 10: Vězni státní příslušnosti **UKRAJINA**
(údaje k 23.4.2003, zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR))

a) VĚKOVÁ STRUKTURA UKRAJINCŮ V ČESKÝCH VĚZNICÍCH
(věk dosažený v roce 2003; N=531)

věk dosažený v roce 2003	absolutní počet	podíl na celkovém počtu
15-17	0	0 %
18-19	2	0,4 %
20-24	84	15,8 %
25-29	207	39 %
30-39	193	36,3 %
40-49	42	8 %
50 a více	3	0,5 %

b) UKRAJINCI V ČESKÝCH VĚZNICÍCH PODLE POHLAVÍ
(N=531)

	absolutní počet	podíl
muži	527	99,2 %
ženy	4	0,8 %

c) UKRAJINCI V ČESKÝCH VĚZNICÍCH PODLE DRUHU VAZBY nebo VTOS
(N=531)

	absolutní počet	podíl
zajišťovací vazba	178	34 %
vyhošťovací nebo vydávací vazba	53	10 %
trest odnětí svobody	300	56 %

Tabulky 11: Vězni státní příslušnosti **VIETNAM**
 (údaje k 23.4.2003 zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

a) VĚKOVÁ STRUKTURA VIETNAMCŮ V ČESKÝCH VĚZNICÍCH
 (věk dosažený v roce 2003; N=150)

věk dosažený v roce 2003	absolutní počet	podíl na celkovém počtu
15-17	0	0 %
18-19	1	0,7 %
20-24	13	8,7 %
25-29	23	15,3 %
30-39	82	54,7 %
40-49	30	20 %
50 a více	1	0,7 %

b) VIETNAMCI V ČESKÝCH VĚZNICÍCH PODLE POHLAVÍ
 (N=150)

	absolutní počet	podíl
muži	141	94 %
ženy	9	6 %

c) VIETNAMCI V ČESKÝCH VĚZNICÍCH PODLE DRUHU VAZBY nebo VTOS
 (N=150)

	absolutní počet	podíl
zajišťovací vazba	75	50 %
vyhošťovací nebo vydávací vazba	21	14 %
trest odnětí svobody	54	36 %

V.2.6. Struktura trestných činů podle skupin vězňených cizinců

Podrobnější údaje o trestné činnosti vězňených cizinců jsme získali z věznic Valdice a Oráčov a z vazební věznice Pankrác. Zpracovány byly informace týkající se sledovaných skupin cizinců, tedy státních příslušníků Ukrajiny, ostatních států bývalého SSSR, Vietnamu, balkánských států a islámských států. Údaje se týkaly celkem 364 cizinců - z toho 167 Ukrajinců, 59 občanů ostatních zemí bývalého SSSR, 39 Vietnamců, 63 státních příslušníků balkánských států a 36 cizinců z islámských států. Z výzkumného vzorku můžeme odvodit typickou trestnou činnost, která se váže k jednotlivým sledovaným skupinám vězňených cizinců.

V případě Ukrajinců je typickým trestným činem §234 loupež, za kterou je stíháno nebo odsouzeno 54 % ukrajinských státních příslušníků z našeho výběrového souboru. Následuje §219 vražda s 23 % . Po 4 % (6 případů) mají následující trestné činy: §171a nedovolené překročení státní hranice a §171b násilné překročení státní hranice; §235 vydírání; §241 znásilnění a §247 krádež. Poměrně často se u Ukrajinců vyskytuje jako souběžný trestný čin §185 nedovolené ozbrojování - objevil se celkem ve 22 případech (ze 167), to je ve 13 % všech vězňených ukrajinských státních příslušníků.

Také pro vězně z ostatních států bývalého Sovětského svazu kromě Ukrajiny je nejtypičtější trestnou činností §234 loupež (41 %). V 17 % jsou státní příslušníci těchto zemí z našeho vzorku stíháni nebo odsouzeni za §219 vraždu. Již méně často se setkáváme s §247 krádeží (3 případy z 59) a §235 vydíráním (3 případy).

U vězňených Vietnamců jsou první tři nejčetnější trestné činy proporcionálně vyrovnanější. Z 39 Vietnamců ve výběrovém souboru jich je 10 (t.j. 26 %) stíháno či odsouzeno za §187 nedovolenou výrobu a držení omamných a psychotropních látek a jedů; 9 (tj. 23%) za §219 vraždu a 7 (tj. 18 %) za §234 loupež. S menšími četnostmi následují §232 zbavení osobní svobody a §235 vydírání (po 3 případech); §152 porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi a §250 podvod (po 2 případech).

Z 63 vězňených státních příslušníků některého z balkánských států je jich nejvíce - 19 (tj. 30 %) stíháno nebo odsouzeno za §187 nedovolenou výrobu a držení omamných a psychotropních látek a jedů. Z hlediska četnosti je další v pořadí §219 vražda (12 případů z 63, respektive 19 %); §140 padělání a pozměňování peněz (8 případů) a §234 loupež (7 případů).

V našem výběrovém vzorku bylo 36 vězňů z islámských států. 22 z nich, tedy plných 61 %, bylo stíháno nebo odsouzeno za drogové delikty - §187 nedovolená výroba a držení

omamných a psychotropních látek. Dalším čtým trestným činem (8 případů; 22 %) v případě této vězeňské komunity je §247 krádež.

Tabulka 12: Nejčtenější trestné činy u vybraných skupin vězňů - absolutní počty a procenta
(zdroj údajů : Statistika Vězeňské služby ČR)

Ukrajina (N=167)		
§234 loupež	91	54 %
§219 vražda	39	23 %
§171a nedovolené překročení státní hranice, §171b násilné překročení st. hranice	6	4 %
§235 vydírání	6	4 %
§241 znásilnění	6	4 %
§247 krádež	6	4 %
STÁTY BÝVALÉHO SSSR - bez Ukrajiny (N=59): tzn. Arménie, Ázerbajdžán, Bělorusko, Estonsko, Gruzie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Litva, Lotyšsko, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán		
§234 loupež	24	41 %
§219 vražda	10	17 %
§247 krádež	3	5 %
§235 vydírání	3	5 %
Vietnam (N=39)		
§187 nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů	10	26 %
§219 vražda	9	23 %
§234 loupež	7	18 %
§232 zbavení osobní svobody	3	8 %
§235 vydírání	3	8 %
§152 porušování autorského práva	2	5 %
§250 podvod	2	5 %
BALKÁNSKÉ STÁTY (N=63): tzn. Albánie, Bosna-Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Jugoslávie, Makedonie		
§187 nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů	19	30 %
§219 vražda	12	19 %
§140 padělání a pozměňování peněz	8	13 %
§234 loupež	7	11 %
ISLÁMSKÉ STÁTY (N=36): tzn. Afganistan, Alžírsko, Bahrajn, Egypt, Irák, Irán, Jordánsko, Kuvajt, Libye, Maroko, Pákistán, Palestina, Sýrie, Tunis		
§187 nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek	22	61 %
§247 krádež	8	22 %

VI. Empirické šetření

VI.1. Řízené rozhovory

Řízené rozhovory byly provedeny v průběhu měsíce června při návštěvách pracovníků výzkumného týmu ve vybraných věznicích a to ve vazební věznici Pankrác a ve věznicích Valdice a Oráčov. Rozhovory vedli členové výzkumného týmu. Celkem bylo provedeno devět rozhovorů, v jejichž rámci ve skupinkách rozdělených podle profesí respondentů odpovídalo 20 respondentů - pracovníků Vězeňské služby ČR (7 pracovníků věznice Pankrác, 7 z věznice Valdice a 6 z věznice Oráčov). Funkční a pracovní složení respondentů bylo následující :

- vedoucí výkonu vazby (1)
- vedoucí výkonu trestu (3)
- zástupce vedoucího výkonu vazby (1)
- zástupce vedoucího výkonu trestu (2)
- pedagožka (3)
- psycholožka (4)
- sociální pracovnice (2)
- vychovatel/vychovatelka (4)

Okruhy otázek byly zaměřeny na charakter trestné činnosti cizích státních příslušníků která předcházela jejich trestu, na případnou organizovanost této trestné činnosti, informace o recidivě, respektive předchozí kriminální kariéře, poznatky o rodinném zázemí, sociálním původu, vzdělání, náboženských charakteristikách, zapojení do vězeňské subkultury, schopnosti dorozumění, projevech ve vězeňském prostředí. Specificky byly zjišťovány poznatky vězeňských pracovníků k jednotlivým sledovaným skupinám: Ukrajincům, resp. ruskojazyčným vězňům, Vietnamcům, k vězňům pocházejícím z balkánských zemí a vězňům z okruhu islámských zemí. Respondenti byli rovněž dotazováni na názory na otázky vězeňského režimu a zacházení s vězňými cizinci a na náměty na možná zlepšení a řešení problémů.

Pokud jde o **charakter trestné činnosti**, za níž byli cizí státní příslušníci odsouzeni, je zřejmé, že se situace liší podle typu věznice. Obecně se však respondenti shodují, že u **Ukrajinců** převažuje majetková (krádeže) a především násilná trestná činnost - loupežná přepadení, vydírání. Často se také objevuje odsouzení na základě § 171 t.z. pro maření

výkonu úředního rozhodnutí. Podle názoru respondentů se majetkové trestné činnosti (krádeží) dopouštějí hlavně tzv. „pěšáci“, tj. vězňové, stojící ve vězeňské (ale i vnější) hierarchii Ukrajinců na nejnižších místech. Za charakteristický rys násilné trestné činnosti Ukrajinců považují respondenti bezohlednost a často zbytečnou brutalitu. Ve větší míře se u této skupiny také vyskytuje páchaní trestné činnosti ve skupině.

Pro **Vietnamce** je charakteristická hospodářská trestná činnost, částečně majetková (krádeže); ve věznicích s ostrahou násilná trestná činnost (vraždy). Vězňové z **islámských a balkánských zemí** jsou nejčastěji spojováni s drogovou kriminalitou (obchodování s drogami), v menší míře s násilnou kriminalitou.

Ukrajinci jsou ve větší míře spojováni s **organizovanou trestnou činností**; podle názoru respondentů jich mohla být až jedna třetina účastná na trestné činnosti páchané organizovaným způsobem. Jde přitom zejména o osoby, vězněné pro závažnější trestnou činnost. Nasvědčuje tomu existence vnější hierarchie, kterou Ukrajinci respektují i ve vězeňském prostředí. Z korespondence některých z nich byla shledána existence vnějších osob, které se na svobodě starají o jejich finance - „naš mafian“.

Velkým problémem je, že pracovníci vězeňství nemají k dispozici takřka žádné poznatky o **předchozí kriminální kariéře** vězněných cizích státních příslušníků. Naprostá většina cizích státních příslušníků přicházejících do českých vězení vystupuje jako prvotrestané osoby. Zjišťování jejich případných trestů v zemích původu je velmi komplikované a neefektivní; informační kanály v tomto smyslu nefungují. Tresty udělené v ČR jsou obvykle spojeny s vyhoštěním po jejich odpykání. Dochází ale i k tomu, že táž osoba se ve vězení objevuje po čase znovu s jinými doklady a pod jiným jménem, opět jako prvotrestaná. Je zřejmé, že cizinci ve vyšší míře využívají padělání a pozměňování dokladů. Z některých náznaků lze dovodit, že se cizinci nechtějí vracet k výkonu trestu do svých zemí, protože je tam proti nim vedeno jiné trestní stíhání. Případnou předchozí kriminální kariéru lze do určité míry dovodit z korespondence vězňů, v níž se někteří zmiňují o zkušenostech z pobytu v jiných vězeních jiných zemí. Sami vězňové o své případné kriminální minulosti zásadně nehovoří a vystupují jako prvotrestaní. Podle odhadu respondentů však až dvě třetiny cizinců mohly být již v minulosti trestány, což se týká dle názoru pracovníků vězeňství především Ukrajinců.

Charakter páchané trestné činnosti se projevuje i v postavení ve vězení, kdy si fyzicky zdatní pachatelé násilné trestné činnosti a osoby s kriminální zkušeností dokáží

vydobyt respekt a autoritu. Osoby s vůdčím postavením v kriminálním prostředí „venku“ hrají obvykle vůdčí úlohu také ve vězeňském prostředí.

Obdobně kusé, nebo žádné informace má personál věznic k **sociálnímu původu**, vzdělání, rodinnému zázemí vězňů - cizinců. Osobní výpovědi v tomto ohledu buď vězňové neposkytují a pokud ano, nejsou obvykle spolehlivé. Zejména Ukrajinci a obecně lidé z ruskojazyčné skupiny nechtějí sdělovat jakékoli informace ke svým osobám; při dotazech v tomto směru se zcela uzavírají. Do určité míry lze předpokládat uvolněné až narušené rodinné vztahy (i z důvodu delší odloučenosti od domova, rozhodnutí opustit zemi původu a své prostředí atd.). K sociálnímu původu pak platí, že se nejspolehlivěji pozná podle rukou. Pokud jde o posouzení **intelektu**, lze používat jen neverbální psychologické testy. Nicméně dotázaní pracovníci věznic se vesměs shodovali, že intelektuální úroveň cizinců se v průměru jeví o něco vyšší než je tomu u české vězeňské populace; obdobný předpoklad lze vyslovit i o dosažené úrovni **vzdělání**.

Zdravotní stav cizinců je hodnocen jako převážně dobrý; u ruskojazyčných vězňů naopak respondenti upozorňují na velmi dobrou fyzickou kondici. Nicméně toto neplatí beze zbytku - pokud jde o Ukrajince, byl vysloven poznatek, že dobrý zdravotní stav se týká spíše osob na středním a vyšším stupni vězeňské hierarchie, zatímco u tzv. „mužiků“ se projevuje únava a sedřenost. Zdravotní problémy se přirozeně objevují úměrně věku, navíc bylo vysloveno upozornění na šíření výskytu tuberkulózy mezi vězni z východních zemí; u některých vězňů z balkánských zemí byl zjištěn svrab a žloutenka typu A i B. Užívání drog se mezi cizinci projevuje méně než u českých vězňů. I u vězňů z arabských a balkánských zemí vězněných pro drogovou trestnou činnost jde spíše o dealery než o konzumenty. U ruskojazyčné skupiny a Ukrajinců se užívání drog objevuje jen výjimečně, spíše u mladých osob.

Respondenti se shodují, že až na vězně z některých exotických zemí a Čiňany nemají cizinci v zásadě problémy **dorozumět se** v našem prostředí, což se týká jak ruskojazyčných vězňů, tak Arabů; bez problémů v tomto směru jsou Vietnamci. Neschopnost komunikace, resp. její odmítání bývá motivováno často spíše účelově; pokud vězňové něco potřebují, jsou vždy schopni se dorozumět. Komunikaci v mateřském jazyce vyžadují především vězňové ze západoevropských zemí, kteří také mívají největší problémy v **adaptaci na vězeňské prostředí**. Dobře adaptabilní jsou Vietnamci; těžkosti s adaptací nemají ani ruskojazyční vězňové (v jejich výrocích se objevilo hodnocení českých vězení jako „pionýrského tábora“), kteří se ale nezřídka snaží vymáhat různé výhody. Ve vztahu k vězněným Čechům jsou

cizinci s výjimkou Vietnamců spíše odtažití a udržují si odstup, který vychází zřejmě z obou stran. Vězňové ze stejných etnik mají přirozenou tendenci se sdružovat; u Ukrajinců je tato tendence posílena jejich vnitřní organizovaností, naopak u vězňů z islámských, resp. z arabských zemí se objevuje větší tendence k individualismu. Mezi jednotlivými etniky nedochází ke konfliktům (zřejmě i díky udržovanému odstupu), konflikty jsou spíše interpersonální než interetnické. Obecně respondenti konstatovali snahu o vyhýbání se konfliktům; případné spory jsou řešeny uvnitř příslušné vězeňské komunity s cílem vyhnout se problémům. Více konfliktů a problémového chování musí vězeňský personál obvykle řešit ve vztahu k Čechům než k cizincům. To se projevuje i ve vztazích a chování k vězeňskému personálu, které je hodnoceno jako převážně účelové. Byl vysloven poznatek, že vězňové z tradičně patriarchálních zemí (Balkán, Řecko, islámské země, země s převládajícím pravoslavným náboženstvím) mají problémy v komunikaci se ženami - pracovníci vězení, zejména pokud se žádá, aby respektovali jejich autoritu, naopak je více vyhledávají, když se dožadují pomoci. K napadení personálu dochází výjimečně vesměs v důsledku okamžitého zkratového jednání při vystupňovaném pocitu křivdy. Obecně přitom platí, že vězňové - cizinci jsou dobře orientováni ve svých právech i povinnostech ve vězení; případná neznalost je často spíše účelově předstírána.

Všeobecně platí, že cizinci zásadně nechtějí být vydáváni k výkonu trestu do svých domovských zemí, nechtějí být ani vyhoštěni a poměrně často žádají o azyl, aby alespoň vyhoštění oddálili. Výjimkou v tomto směru jsou pouze vězňové ze západoevropských zemí.

Poznátky k jednotlivým skupinám odsouzených

a) Ukrajinci a další ruskojazyční vězňové

Největší pozornost se při řízených rozhovorech soustředila právě na tuto skupinu vězňů, která v současné době představuje jednak nejpočetněji zastoupené etnikum, resp. etnika, ale také potenciálně nejproblémovější okruh vězněných osob.

Poznátky pocházejí především z pozorování a osobní zkušenosti vězeňského personálu s touto skupinou vězňů, protože jedním z jejich základních charakteristických rysů je, že neposkytují žádné informace o sobě, o své minulosti, osobním životě, rodinném zázemí a samozřejmě vůbec ne o své případné předchozí kriminální kariéře či poměrech v jejich vězeňské komunitě. Typickým rysem je velká uzavřenost v těchto věcech; případné výpovědi o minulosti (např. uvádění válečných zážitků a zkušeností z války) nemusí být spolehlivé. Určitá větší sdílnost se u některých projevuje jen na počátku nástupu trestu, pak zřejmě kromě

tradiční nedůvěry k cizincům zapůsobí pravidla chování této komunity (strach ze sankcí za jejich porušení a možná i obavy o rodinu vně vězení) a i tito jednotlivci se uzavrou. V některých detailech se proto také názory a poznatky respondentů na tuto skupinu vězňů odlišují, ale na hlavních rysech jejich chování a osobnostních charakteristik panovala shoda.

Rozdílné názory respondentů byly zjištěny na psychickou stabilitu a přizpůsobivost českému vězeňskému prostředí. Jeden z dotazovaných psychologů uvedl, že u většiny ukrajinských a ruskojazyčných vězňů lze pozorovat markantní změny osobnosti, lze pozorovat problémy s adaptováním v českém prostředí a únikové reakce, někdy pocity osamělosti a potřebu se „vyplakat“ (obvykle po delším přerušení kontaktu s domovem), která se někdy ventiluje návštěvou psychologa či vyžadováním kněze; jiné poznatky hovořily o větší psychické stabilitě a vyšším intelektu než je u průměrné vězeňské populace, vysoké vnitřní disciplině a kázni. Nicméně tyto poznatky se nemusejí vylučovat - lze vyslovit hypotézu, že patrná vysoká vnitřní disciplína a kázeň napomáhá k překonávání problémů v českém prostředí, nebo alespoň k jejich zakrývání. Poznatky také hovoří o přítomném pocitu strachu u této skupiny - na jedné straně strachu před vyhoštěním, které si nepřejí, a na druhé straně z jakéhokoli porušení vnitřních pravidel chování jejich komunity. Bylo uvedeno, že Ukrajinci vesměs nevyžadují individuální péči, pozornost a úlevy (na rozdíl např. od Romů); případné požadavky by byly kladeny spíše skupinově v souvislosti se skupinovými vystoupeními. Jejich projevy jsou spíše nekomplikované a přímočaré bez zábran, ale nikoli primitivní.

Všichni respondenti se shodovali v tom, že Ukrajinci jsou sice ve vězení nejtrestanější skupinou, ale přitom nevyhledávají individuální konflikty s personálem a pokud „se po nich nic nechce“ jsou klidnou a ve svých projevech bezproblémovou skupinou, jejímž hlavním zájmem je přežít v rámci svého společenství a v rámci svých pravidel chování. Konflikty obvykle neexistují ani ve vztahu k ostatním národnostem díky respektu, kterému se Ukrajinci ve vězeňském prostředí těší a odstupu od ostatních. Ke konfliktům a odporu dochází, pokud jsou po nich vyžadovány úkony, které odmítají dělat a pokud se na ně v této souvislosti zvyšuje tlak na vynucené uposlechnutí příkazu. Odpor pak může mít různé formy, od pasivní rezistence až po agresi. V každodenních podmínkách jde v této souvislosti především o úklidové práce ve vězení, které odmítají vykonávat a raději podstupují kázeňské tresty. To platí především pro jedince na vyšších místech ve vězeňské hierarchii, kteří nesmějí pracovat vůbec; obyčejní „mužici“ by sice mohli uklízet, ale nesmí je přitom nikdo vidět. Např. na cele, kde jsou pouze Ukrajinci, panuje vždy dokonalý pořádek. Nejde přitom o odmítání práce

vůbec. O zaměstnání je zájem, dokonce prý již i ze strany osob na vyšších pozicích vězeňské hierarchie motivovaný seznáním výhodnosti být zaměstnán, jde o odmítání úklidových prací ve vězení považovaných za nepřijatelné.

Pokud by ovšem došlo ke konfliktu, mohl by být velmi nebezpečný a respondenti se shodují v mínění, že by se pak nejednalo o banální konflikt, ale o připravenou závažnou mimořádnou událost, protože Ukrajinci vykazují vysokou vnitřní soudržnost, pevnou organizovanost, disciplínu a naprostou poslušnost svým vůdcům ve vězeňském prostředí. Pokud někdo tyto návyky neměl vytvořeny, rychle se je ve vězeňském prostředí naučí respektovat. Jejich vnitřní komunikace ve vězení i mezi jednotlivými věznicemi funguje efektivně a jsou schopni skrytě připravit dobře organizovaná hromadná vystoupení typu hladovek, nepokojů a pod.

Pro jejich komunitu je typický odstup od ostatních etnik včetně Čechů, který lze považovat za vzájemný. Ze strany Čechů se údajně projevuje vůči Ukrajincům odstup, motivovaný jak respektem až strachem, tak určitou averzí (svoji roli by mohlo hrát i možné vznikající soupeření o určující roli v českém vězeňském prostředí). Ukrajinci sami tvoří soudržné a uzavřené společenství s pevnými vnitřními pravidly chování a komunikace probíhá obvykle jen uvnitř tohoto jejich společenství; u ostatních skupin cizinců takový stupeň soudržnosti a vnitřní organizace neexistuje. Také díky této organizovanosti, schopnosti společného jednání a vzájemné solidaritě jsou ostatními vězni respektováni. Zajímavým poznatkem je, že Ukrajinci udržují ve vězení odstup i od Rusů (kteří byli charakterizováni spíše určitým vyvyšováním se), naopak např. Moldavané se ve vězení snaží spíše připojit k Ukrajincům než k Rusům.

Organizovanost a solidarita Ukrajinců je do značné míry určena a řízena jejich vnitřní hierarchií, která je velmi přísná, autoritativní a bezvýhradně respektovaná. Každá skupina má svého šéfa-kápa, který řídí dění ve skupině. Prostí členové skupiny („mužici“) raději akceptují kázeňský trest než by přestoupili rozhodnutí šéfa, pokud např. vetuje nějakou činnost ve věznicích. Jednání mužiků se řídí rozhodnutími kápů. Funguje systém vnitřních sankcí a trestů za případné prohřešky proti disciplině skupiny, nicméně postižení si nikdy nestěžují (i přes viditelné stopy násilí). Na druhou stranu skupina funguje jako bezpečné zázemí a opora pro jednotlivce; také interpersonální vztahy Ukrajinců, resp. Rusů navzájem byly hodnoceny jako lepší než u Čechů (což je ovšem podmíněno dodržováním pravidel skupiny).

Poznání vnitřní hierarchie skupin a identifikace kápů je velmi nesnadné a lze na ně usuzovat jen nepřímou z některých vnějších projevů, protože skupina navenek působí nediferencovaně. Převažoval názor, že ani osoba, která v určitých situacích za skupinu jedná, není skutečným vůdcem, ale nastrčenou figurou - „tiskovým mluvčím“ určeným jednat za vůdce, zatímco skutečný vůdce zůstává skryt v pozadí. Osoby výše postavené v hierarchii také nejdou do konfliktů, ty v případě potřeby vyřizují pěšáci. Určitým vodítkem může být způsob jejich chování mezi sebou a vytypování dominantních jednotlivců; např. podle projevů úcty prokazovaných některým z nich nebo pokud se v určitých chvílích shromažďují kolem některých osob ze svého prostředí (vůdců ?) s odstupem závislým na důležitosti a pozici ve vnitřní hierarchii skupiny. Osoby na vyšších člancích zásadně nesmějí pracovat, není vyloučeno, že káповé dostávají určité desátky. Vyšší články hierarchie řídí život skupiny ve vězení a rozhodují o případných společných akcích (např. hladovkách). Jejich pokyny jsou respektovány prostými členy i bez znalosti konkrétního účelu.

Pozice v hierarchii se do věznic přenáší do značné míry zvenčí, když každý z vězňů si s sebou nese své podřízené či nadřízené postavení. Ti, kteří mají vůdčí postavení v kriminálním prostředí na svobodě, si jej přenášejí i dovnitř, i když někteří respondenti hovořili o volbě kápů, ale může se spíše jednat o jakési potvrzení jejich postavení. Vyšší pozice ve vězeňské hierarchii tak pravděpodobně náleží osobám z prostředí organizovaného zločinu. Bylo zjištěno, že zprávy o příchodu nového kápa se mezi věznicemi šíří velmi rychle. Informace o nově příchozích se zjišťují také korespondenčně ve styku navenek.

Prostí členové skupiny (pěšáci, muzici) jsou na rozdíl od vůdců a osob výše postavených v hierarchii více přístupní a více ochotní se přizpůsobit požadavkům a prostředí (i proto, že podmínky ve vězení jsou pro některé z nich lepší, než na svobodě), ale respektují pokyny kápů. Nejsou přitom vázáni jen zakořeněnou disciplinou, nekompromisním jednáním ve skupině a strachem z trestu, ale i obavou z vyloučení z komunity, která pro ně představuje známé zázemí reprezentující jistotu a podporu v případě potřeby. Kromě toho jsou ke komunitě připojeni i ekonomicky. Veškeré finanční toky ve skupině jdou přes pokladníka (správce společné pokladny „obščaku“ pro určitý okruh osob - tzv. smotrjaščij), který také rozhoduje o přidělech a pomoci nemajetným a nově příchozím. Tato pomoc ovšem zavazuje - má formu půjčky, která musí být kompenzována i s úroky (je otázka, zda ve stejné formě, nebo i formou určitých služeb). Existence „obščaku“ odkazuje na ruskou kriminální a vězeňskou subkulturu, kde je tato instituce tradiční. U ostatních národnostních skupin v českých vězeních nebyla tato forma společné pokladny zjištěna. Zdá se, že obdobná osoba

starající se o finanční otázky jednotlivců (pěšáků) existuje i mimo vězení („naš mafian“, který např. vyjednává odměňování při najímání na práci a do jeho kompetencí a rozhodování nemají prostí pěšáci co mluvit). To jen potvrzuje návyk na podřízenou roli a poslušnost u prostých pěšáků - mužiků.

„Obščak“ je vytvářen dávkami z přijatých balíčků, jedná se obvykle o kávu, tabák a pod. a také pokutami za vnitřní přestupky. Tyto dávky prý musí odvádět i Češi, pokud jsou na celách společně s Ukrajinci. Zdrojem příjmů obščaku je i „výpalné“ - platby za ochranu ve vězení. Na druhou stranu mezi Ukrajinci údajně neexistují vnitřní vzájemné krádeže.

Obščak i skupinová hierarchie začíná fungovat téměř okamžitě, jakmile je více Ukrajinců pohromadě v rámci jedné věznice. Je to zřejmě součástí tradice, která je v tomto prostředí vžitá, čemuž nasvědčuje i to, že podle názoru respondentů jsou vězňové ruské a ukrajinské národnosti obeznámeni se svojí kriminální a vězeňskou subkulturou včetně argotu. U Rusů se objevuje i symbolické tetování.

Sociální zázemí ukrajinských vězňů není příliš známé. U mnoha z nich zřejmě existuje model rodiny, kde děti vychovává babička, matka pracuje a otec odjíždí pracovat do zahraničí. Většina z prostých Ukrajinců pochází zřejmě z vesnického a maloměstského prostředí, zdá se, že ve vztahu k průměru populace v českých věznicích má více z nich středoškolské vzdělání. Většinou pracují v ČR bez povolení, což je také jedním z důvodů, proč o sobě nechtějí sdělovat žádné informace. Někteří hovoří o tom, že prošli válečnou zkušeností (Afghánistán, Gruzie, Čečensko), což je v podstatě nemožné ověřit. Může se jednat jen o snahu zvýšit svůj kriminální status, nicméně u některých z nich se skutečně projevují vojenské návyky a někdy i „válečný syndrom“ v podobě zlých zážitků z války, jejichž důsledky nejsou zcela zvládnuty a řeší se v některých případech i drogami (nelze ovšem říci, zda k užívání drog přistoupili již během války nebo až posléze).

Z hlediska věku se projevuje rozdíl mezi mladšími muži, kteří často přijeli do ČR s cílem rychlého zisku peněz, pro který neváhají páchat trestnou činnost (loupežná přepadení). Pokud se objevuje užívání drog, je to převážně u této věkové kategorie, jinak výskyt braní drog u Ukrajinců a Rusů je obecně nízký (s tím, že se objevil poznatek, že mladší Rusové přistupují k užívání drog během pobytu ve vězení), spíše se projevují problémy s alkoholem. Starší přijíždějí do ČR za prací a také tvrdě pracují, protože na jejich výdělku je doma obvykle závislá rodina (také obvykle nechtějí, aby doma věděli o jejich pobytu ve vězení). Lze předpokládat, že tyto osoby tvoří převážnou část „mužiků“. Naprostá

většina z nich neudrží kontakty s domovem, návštěvy rodiny jsou obvyklé jen pokud se příbuzní zdržují v ČR. O kontakty s rodinou se snaží spíše lidé mladšího věku, u nichž se také více projevuje syndrom „vykořeněnosti“. Ani orgány Ukrajiny o ukrajinské vězně nejeví zájem, na rozdíl od zastoupení Ruské federace, které projevuje zájem o ruské státní příslušníky.

Ve volném čase se Ukrajinci hodně věnují sportu a posilování. Většina z nich se těší velmi dobré fyzické kondici a je zjevná snaha si tuto kondici udržet. Je zájem o četbu v mateřském jazyce s tím, že zájem často směřuje na literaturu o Mafii, organizovaném zločinu, o zbraních a pod. Snaha o sport a četbu je významně vyšší než u ostatních skupin vězeňské populace. Původní zájem o bohoslužby spíše po čase opadáva (je pravděpodobné, že z větší části byl motivován snahou vytvořit příležitost pro širší vzájemné setkávání a usnadnění komunikace). Aktivně nábožensky se projevuje jen velmi malá část (převážně se hlásí k pravoslaví, ale někteří ruskojazyční se hlásí k islámu a vyžadují např. muslimskou stravu, i když ne tak zásadově jako vězni z arabských zemí).

Obecně platí, že věžňové ukrajinské národnosti vědomě udržují odstup od ostatních, chtějí udržovat svou komunitu a pohybovat se v jejím rámci. Jejich větší soustředění ale může vyvolat problémy, vzhledem k vnitřní organizovanosti a disciplíně, která z nich vytváří nezanedbatelnou sílu. Přitom „mužici“ by se při rozptýlení do ostatního vězeňského prostředí a izolování od vůdců pravděpodobně mohli adaptovat na běžné podmínky a požadavky vězeňského života. Ve své komunitě jsou ale vázání autoritou vůdců. Pokud požadavky vůči Ukrajincům nepřekračují meze vnitřních pravidel této komunity, nevznikají obvykle problémy, komunita je sama schopna udržet pořádek a vyhýbat se konfliktům. Problémem je, že jejich početnější koncentrace prakticky znemožňuje zjistit, co se uvnitř této komunity děje a to ani v případě přípravy organizovaných vystoupení významně narušujících vězeňský řád. Možnost působit na ně prostřednictvím jejich vůdců (respektive mluvčích) při tolerování vnitřních pravidel ukrajinské vězeňské subkultury je sice reálná a výsledky jednání by pak pravděpodobně byly ze strany věžňů dodržovány, ale tato cesta je velmi riskantní, protože de facto znamená neformální uznání jejich organizace a hierarchie jako reálného partnera vůči Vězeňské službě, což by mohlo vyvolat eskalaci požadavků. Proto respondenti spíše varují před přistupováním na tento způsob jednání a případné kladení požadavků a upozorňují na to, že při vši schopnosti zorganizovat se, vyvolávat mimořádné události a vystupovat s nátlakovými akcemi lze stále u Ukrajinců a ruskojazyčných věžňů vůbec vysledovat respekt k projevené síle a autoritě. O tom svědčí i to, že když začali věžňové těchto národností

přicházet do českých věznic, vystupovali zpočátku velmi skromně a zakřiknutě, výrazněji se začali projevovat po ověření možností, kam až mohou zajít.

b) Vietnamci

Vězňové vietnamské národnosti se od ukrajinských a ruskojazyčných ve svém vystupování výrazně liší. Jsou ochotni hovořit o sobě a svém životě, vůči okolnímu prostředí jsou komunikativní a přizpůsobiví, nevytvářejí vnitřní autoritativní organizaci. Také se od ostatních vězňů neizolují a jsou obvykle bez problémů akceptováni i ze strany českých vězňů. Obecně jsou respondenty hodnoceni jako slušní, vstřícní a bezproblémoví a to i pokud jde o vězně odsouzené za závažné trestné činy. Nejsou poznatky o tom, že by mezi nimi byly osoby s válečnými zkušenostmi. Obvykle nevyvolávají problémy ani svými stravovacími a hygienickými návyky, netrpí ani finančními problémy, jsou slušně ekonomicky zabezpečeni na rozdíl od většiny ostatních cizinců. Přesto se však ukazuje určitý problém ve vztahu k jejich mentalitě, kterým je rozpoznání skutečného aktuálního psychického stavu. Vietnamci zůstávají v jednání zásadně navenek zdvořilí a usměvaví a nedávají najevo své skutečné pocity, což při překročení určité meze v jednání s nimi může vést k výbuchu neočekávané a nekontrolované agrese. Obdobná konstatování byla uvedena na adresu Číňanů, u nichž se však projevuje problém v komunikaci. Obvykle nejsou tak dobře adaptováni na české prostředí jako Vietnamci a také dorozumívací možnosti jsou více omezené.

c) Vězňové z islámských zemí

V první řadě je třeba mít na vědomí, že okruh vězňů vyznávajících islám se neomezuje jen na osoby z arabských zemí. K islámu se hlásí i někteří vězňové z Balkánu a z tzv. ruskojazyčné skupiny. Respondentům se vězňové vyznávající islám a zvláště Arabové jeví spíše jako individualisté bez patrnější tendence ke sdružování, ve vězeňském prostředí se spíše drží stranou. Potřeba se sdružovat není nijak výrazná, může se objevit spíše při některých náboženských příležitostech. Vnitřní hierarchie je nevýrazná a nehraje větší roli.

Výraznější je u této skupiny dodržování náboženských pravidel a předpisů, které může převážit nad požadavky vězeňského řádu (např. přijímání jídla v průběhu ramadánu až po setmění, požadavek nebýt rušeni při modlitbách). Běžné je vyžadování muslimské stravy a na tomto požadavku obvykle trvají. Rovněž se odmítají svlékat např. při zdravotních prohlídkách - i tento požadavek může vyvolat konflikt. Jejich větší koncentrace vyvolává spíše problémy mezi nimi navzájem (hluk, hašteření, rvačky). U této skupiny se projevují někdy i problémy s hygienickými návyky, což vyvolává konflikty při jejich umístění do cel mezi jiné vězně.

Na jedné straně jsou hodnoceni jako vděční za projevenou pomoc a ochotu, na druhé straně jsou jako časté vlastnosti uváděna zákeřnost a přetvářka. Vesměs je jejich projev živější, prudší, rychleji reagují na podněty a může docházet i ke zkratovým impulzivním a agresivním reakcím. Na vyvolání závažnějších nepokojů ale nemají sílu a nenalezli by také podporu u ostatních skupin vězňů.

d) Vězňové z balkánských zemí

Význam a početnost této skupiny v posledních letech poklesly. Mentalitou jsou hodnoceni jako blízcí Arabům, jsou agresivnější, nesnášejí udělování příkazů od ženského personálu. Se ženami - vězeňskými pracovníci nechtějí a neumějí komunikovat, vyhledávají kontakt s nimi jen pokud si od něj něco slibují. Hierarchie mezi nimi funguje spíše mimo vězení než uvnitř.

K otázkám zacházení s vězněnými cizinci se pozornost v rozhovorech soustředila především na vězně ukrajinské národnosti a tzv. ruskojazyčné. Tato skupina se skutečně jeví jako nejproblémovější. Např. pokud jde o umístování do cel, neosvědčilo se ani jejich společné umístování ani umístování do cel spolu s Čechy či jinými národnostmi. Při rozptýlení se dožadují společného ubytování a současně mají možnost monitorovat chod celé věznice, koncentrace zase vede k okamžitému vzniku hierarchie, problémech při vyžadování některých povinností a k nemožnosti poznání vnitřního života a dění ve skupině. Ve vztahu k personálu se sice údajně neobjevují pokusy o korupci, ale mohou se objevit náznaky vyhrožování.

VI.2. Dotazníkové šetření

Kromě řízených polostandardizovaných rozhovorů bylo jako doplňkový zdroj informací provedeno dotazníkové šetření, v němž byly otázky použité v rozhovorech formulovány jako bloky v několika tématických okruzích se žádostí o sdělení informací k těmto blokům. Otázky byly distribuovány do jednotlivých věznic prostřednictvím specializovaných pracovníků - mediátorů.

Na žádost o zaslání informací reagovalo 14 věznic. Z toho věznice Znojmo sdělila, že zde již po delší dobu nejsou umístování žádní cizí státní příslušníci, věznice Drahonice sdělila, že se zde v současné době nacházejí z cizinců pouze občané Slovenské republiky. Do zpracování byly proto zařazeny informace sdělené z vazebních věznic a věznic Břeclav,

Bělušice, České Budějovice, Karviná, Mírov, Ostrov nad Ohří, Ostrava, Příbram, Ruzyně, Valdice a Vinařice. Zvláště byly zpracovány informace z věznice Světlá nad Sázavou, vzhledem k tomu, že jsou zde k výkonu trestu umístovány ženy.

Poznatky získané dotazníkovým šetřením se v základních rysech shodovaly s informacemi, které byly získány v rozhovorech, přinesly však některé doplňující a rozšiřující názory a poznatky. Také potvrdily, že na některé problémy existují různé, někdy i protikladné názory, jako např. na otázku umístování cizinců pohromadě či odděleně nebo na vhodnost jednání s neformálními vůdci vězeňské hierarchie (což se týká speciálně Ukrajinců). Rozdílně bývá hodnocen také např. intelekt vězněných cizinců, jejich zdravotní stav atd., což je ovšem vysvětlitelné různými zkušenostmi plynoucími z konkrétní situace v jednotlivých věznicích.

Shrnutí poznatků k vězněným ženám - cizinkám

Vzhledem k malým počtům vězněných žen byly údaje poskytnuty za celou dobu činnosti věznice, t.j. od roku 2000. Za tuto dobu ve věznici vykonávalo, resp. vykonává trest odnětí svobody 34 žen, z toho 13 občanek Slovenské republiky, které nejsou předmětem tohoto výzkumu. Ze zemí bývalého SSSR to bylo 9 žen, z Vietnamu dvě ženy (+ 1 z ČLR), z balkánských zemí 4 ženy, z islámských žádná.

Nejčastějším důvodem odsouzení bylo maření výkonu úředního rozhodnutí (§171, odst. 1, písm.b) - nerespektování rozhodnutí o vyhoštění) a krádež (§247). U krádeží se vyskytují rysy organizovanosti trestné činnosti (např. krádeže v obchodních domech, jde však o organizovanost typu kapesních krádeží). Ve dvanácti případech byl souběžně uložen trest vyhoštění (nejčastěji v rozmezí od 3 do 6 let, ale i na dobu neurčitou). Délka uložených trestů odnětí svobody je převážně do sedmi měsíců, častá jsou však opakovaná odsouzení. O předchozí trestné činnosti v domovských státech poznatky nejsou, z celkového počtu 34 cizinek však již bylo trestáno soudy České republiky 15 cizinek.

O výkon trestu v domovském státě není zájem - výrazně to platí o cizinkách ze zemí bývalého SSSR. Institut upuštění od výkonu trestu dle § 327 t.ř. není odsouzenými využíván. Důvodem je jeho vázanost na výkon trestu vyhoštění a výkon zbývající části trestu odnětí svobody v případě, že se odsouzená vrátí nebo nedojde k vyhoštění. Časté jsou žádosti o azyl (a to i občanek SR).

Mezi odsouzenými cizinkami převažují osoby se základním, případně neukončeným základním vzděláním (2/3). Vysokoškolský stupeň vzdělání přitom často uvádějí ženy

z Ruska, Ukrajiny a Běloruska. Dle názoru pracovníků věznice typově mezi vězňenými cizinkami převládá simplexní osobnost, s rysy nezodpovědnosti, sklonem ke konzumnímu způsobu života, objevují se i zkušenosti s drogami. Pokud jde o rodinný stav, převažují ženy svobodné či rozvedené.

Ke konfliktnímu chování vůči personálu dochází pouze ojediněle, pokusy o korupci či zastrasování nebyly zjištěny. Převažuje chování lhostejné nebo pozitivní. Tradičně bezproblémové, a to i přes jazykovou bariéru, je chování žen z Vietnamu a Číny. Ke konfliktům mezi národnostmi či vědomému vzájemnému izolování nedochází, rovněž ne ke sdružování či organizování podle národnostních skupin. Na stravu nejsou zvláštní požadavky vznášeny. Zvláštní režim vůči odsouzeným ženám - cizinkám nebyl až dosud nutný.

Poznatky z věznic, kde převažují obvinění umístění ve vazbě (Břeclav, České Budějovice, Ostrava, Ruzyně) se shodují v tom, že po dobu vazby není obvykle možné podrobněji poznat specifické charakteristiky obviněných příslušníků jiných národností vzhledem k povaze a délce vazby, kdy jsou některé specifické projevy vězňů redukovány.

Obecně platí, že personál věznic nemá k dispozici poznatky o předchozí trestné činnosti cizinců, pokud tato nebyla spáchána na území ČR. Zájem o vydání k výkonu trestu v domovské zemi je minimální, naopak časté jsou žádosti o azyl. Schopnost dorozumět se česky je většinou dobrá, ale samozřejmě je preferována komunikace s krajany. Chování vůči personálu je spíše lhostejné, případně účelové. Pokusy o korupci nebyly zaznamenány, agresivní projevy jsou obvykle pouze slovní. Naopak je samozřejmá snaha o trvalé vzájemné kontakty jak v rámci věznice, tak navenek všemi možnými způsoby včetně nelegálních. Organizovaná společná vystoupení ve vazbě nejsou obvyklá, nicméně pocit křivdy (např. přemístění bez důvodu) může vyvolat reakci (hladovka, konflikt a pod.). Převládají mladší lidé (20-30 let), inteligence je hodnocena jako spíše nadprůměrná. Dle hodnocení odborných pracovníků vězeňského personálu jsou vězňenými cizinci psychicky spíše adaptivní, zvládají situaci cizinců v cizím prostředí, nicméně se projevují narušené partnerské vztahy a chronická krize identity. Finanční situace a zdravotní stav vězňů byly hodnoceny jako spíše dobré, problémy s užíváním drog nebyly z těchto věznic signalizovány. Vzájemné antagonismy mezi jednotlivými národnostmi nebyly pozorovány až na zřejmé výjimky (Rusové - Čečenci; tento poznatek však z věznic pro výkon trestu nebyl potvrzen).

Pokud jde o obviněné ukrajinské národnosti a ruskojazyčné, jsou stíháni nejvíce za násilnou trestnou činnost (loupež, vydírání, ublížení na zdraví) a rovněž pro maření výkonu

úředního rozhodnutí. Na organizovanost trestné činnosti lze usuzovat spíše z korespondence, případně z charakteru trestné činnosti vězňů, obdobně na prodělání specifického výcviku či válečné zkušenosti. Mnozí z nich přijíždějí do ČR za prací a jsou k páčání trestné činnosti zneužíváni jak krajany, tak i českými zločineckými strukturami. Přispívá k tomu zřejmě i izolace od domova, přerušení rodinných svazků a zakládání nových vztahů v našem prostředí.

U Vietnamců převládá hospodářská trestná činnost (porušování předpisů o oběhu zboží s cizinou, krácení daně, porušování předpisů o nálepkách k označování zboží), jsou ale i případy drogové kriminality, násilné kriminality a maření výkonu úředního rozhodnutí. U vězňů z balkánských a islámských zemí jsou informace kusé, uvádějí především drogovou, majetkovou a násilnou trestnou činnost.

Poznatky ze zacházení s vězňenými cizinci většinou hovoří ve prospěch jejich přemístování jak v rámci jedné věznice, tak mezi věznicemi v případě potřeby. Současně bylo vysloveno upozornění, že osoby s určitým postavením ve organizaci, resp. hierarchii obvykle osobně neprotestují proti přijatým opatřením, aby na sebe neupozorňovaly. Byl vysloven jak názor o užitečnosti společného umístování na celách cizinců, kteří vzájemně komunikují, tak názor, že cizinci by neměli mít na celách početní převahu; v zásadě by umístování cizinců na celách mělo vycházet z posuzování jejich individuality. Podle jednoho z názorů by neměli být v zacházení samostatně vyčleňováni ani Ukrajinci a jejich umístění by mělo být diferencováno podle chování ve vězení a charakteru spáchané trestné činnosti (naproti tomu jiný názor hovořil o nutnosti specifického přístupu vzhledem k jejich vnitřní organizovanosti). Riziková, resp. nebezpeční jedinci by měli být oddělováni, resp. podléhat zvláštnímu režimu s tím, že pro organizované zločince by měla fungovat zvláštní oddělení.

Jazyková vybavenost personálu byla hodnocena různě - z některých věznic jako dobrá, v některých odpovědích byla uvedena potřeba dalšího vzdělávání v této oblasti. Byl vysloven také názor o potřebě ucelené koncepce zacházení s vězňenými cizinci.

Ani poznatky z věznic, v nichž převažuje výkon trestu, se v zásadě nelišily od předchozích zjištění. Uvádíme zde proto pouze informace, které mají doplňující charakter.

Obecné poznatky k vězňeným cizincům uvádějí, že tendenci ke sdružování mají ruskojazyční vězňové a Číňané, příslušníci ostatních národností jednají spíše individuálně. Organizovanost ve vězení se projevuje hlavně u ruskojazyčných, ostatní národnosti mají stupeň vnitřní organizovanosti podstatně nižší (pokud vůbec nějaký), mají také více vnitřních

sporů a menší respekt před autoritou. Ruskojazyční vězňové se také více separují od českých vězňů (i když bylo také zmíněno, že jsou schopni komunikovat s Romy, ovšem účelově, když Romové pro ně za odměnu vykonávají různé práce, zejména úklidové), zatímco vězňové ostatních národností se více začleňují do komunikace s Čechy.

Osobní i kriminální minulost vězňů je obtížně poznatelná, protože pokud jsou ochotni o sobě poskytnout výpověď, je třeba počítat s nepravdivými údaji a sebenadhodnocováním. Kontakty s vězeňským personálem v zásadě nejsou příliš aktivně vyhledávány; možnost např. speciálního poradenství využívá jen menší část cizinců, ale tato forma styku je pak často zneužívána k zavalování vězeňského personálu žádostmi a stížnostmi. Pokud jde o rodinné vazby a vztahy, jsou hodnoceny většinou jako narušené, což se projevuje i v korespondenci: podle respondentů udržuje písemný kontakt s rodinou jen část vězňových cizinců, když další část si údajně nepřeje, aby rodinní příslušníci věděli o jejich trestu. I z charakteru korespondence lze usuzovat na přetrhání rodinných vazeb u větší části odsouzených. Značná část korespondence směřuje k dalším osobám z kriminálního prostředí, často do jiných věznic, kde si odpykávají trest (v této korespondenci se také objevují termíny z kriminálního a vězeňského argotu či různá krycí označení sloužící k zastření vlastního sdělení). Obecně je konstatován nedostatek práce pro cizince, na druhou stranu finanční situace cizinců je hodnocena jako spíše dobrá (s výhradou, že ukrajinští pěšáci - „mužici“ mohou být bez prostředků, ale v tom případě začne fungovat vnitřní solidarita komunity). Výpovědi se shodují v tom že naprostá většina vězňových cizinců je schopna se domluvit v českém jazyce, neznalost je mnohdy účelově předstíraná, ale na druhou stranu vězňové oceňují schopnost a zájem personálu komunikovat s nimi v jejich jazyce a tato schopnost vytváří podmínky i pro určitou jejich větší otevřenost.

Obecně u cizinců, stejně jako u vězeňské populace jako celku, platí, že dlouhé tresty působí směrem k upevňování negativních vlivů vězeňského prostředí, což je u cizinců umocněno i restrikcí či úplnou absencí vztahů s jejich původním prostředím, nebo jejich omezením na vězeňskou komunitu. Žádosti o azyl podávají především cizinci, kteří nepatří k ruskojazyčným národnostem.

U neruských sledovaných národností bylo ve vztahu k Vietnamcům potvrzeno, že jejich jednání se sice vyznačuje zdvořilostí a skromností, že však jde o tradiční vzorce chování, které nemusí vypovídat o skutečném aktuálním psychickém a emočním stavu. K charakteru jejich trestné činnosti bylo potvrzeno, že kromě převažující hospodářské kriminality se objevuje i násilná, odehrávající se především v rámci jejich komunity a

páchaná zčásti ve skupině (vymáhání dluhů a pod.). U Albánců byl uveden poznatek o jejich běžném kontaktování se ve vězeňském prostředí s Araby. U Arabů a cizinců z muslimských zemí (zejména ze severní Afriky) bylo upozorněno na jejich častou dobrou znalost cizích jazyků i na specifické jednání, vyznačující se komunikativností, diplomatickým chováním, ale také značnou asertivitou.

Převážná část informací směřovala k ruskojazyčným vězňům, především k Ukrajincům. Potvrzen byl vysoký stupeň jejich vnitřní organizovanosti a orientace ve vězeňském prostředí, pravděpodobně také vyšší organizovanost páchané trestné činnosti (u Ukrajinců často jde o trestnou činnost páchanou ve spolupachatelství nebo skupině, Rusové většinou páchají trestnou činnost sami), která se přenáší i dovnitř vězení. Častým motivem trestné činnosti je snaha o rychlý zisk, průvodním jevem pak agresivita v případě nebezpečí prozrazení, respektive chladnost a bezcitnost při páchání trestné činnosti a následná absence výčitek. Do chování uvnitř vězení se promítá zažitá disciplína a úcta k autoritě, prokazovaná vůdcům.

Rodinné zázemí je obtížně poznatelné, ale většina názorů se shoduje, že většina Ukrajinců, resp. ruskojazyčných vězňů pochází spíše ze sociálně slabších vrstev, zemědělských a dělnických rodin, malých měst a vesnic. Jedná se především o mladší osoby, z toho také plyne, že jsou převážně svobodní a bezdětní a že případná pracovní kariéra většiny z nich byla krátká. Intelukt je hodnocen diferencovaně, ale většina hodnocení se shoduje na mírném rozptylu kolem průměru. Vzdělání převládá pravděpodobně základní, i když řada z nich uvádí středoškolské (za něž považuje absolvování desetiletky). Některé odhady uváděly, že vzdělaných jedinců (skutečné středoškolské vzdělání, znalost cizích jazyků, známky toho, že se již pohybovali v různých státech Evropy) je mezi nimi cca 20%. Základní vojenský výcvik prodělala zřejmě většina z nich, speciální výcvik, případně válečné zkušenosti se vyskytují spíše v jednotlivých případech, ale na tuto část minulosti lze obvykle usuzovat spíše z nepřímých projevů (osobní výpověď, pokud je jaká, může být nespolehlivá). Formálně se většina hlásí k pravoslaví, ale skutečných věřících není mnoho, i když podle některých informací se zdá, že mnozí vítají kontakt s knězem (je to pochopitelné vzhledem k limitovanému okruhu sociálních kontaktů a podnětů ve vězení i k častému narušení rodinného zázemí, ale na druhou stranu hromadné bohoslužby jsou spíše zneužívány jako možnost širokého setkání komunity).

Informace potvrzují minimální výskyt drog u této skupiny vězňených cizinců (spíše se objeví problémy s alkoholem) a také trvalou snahu o udržování kontaktů v této komunitě a to

jak uvnitř, tak vně vězení včetně nelegálních způsobů (např. využívání spojek - vězňů přemísťovaných do jiných vězení, řetězové posílání korespondence, návštěvy osob z kriminálního prostředí objíždějících jednotlivé věznice a pod.).

Chování ve vězení je určováno vysokou vnitřní organizovaností a soudržností především ukrajinské komunity, bezvýhradným respektem k vůdcům, ukázněností a uznáváním vnitřní hierarchie. Atmosféra uvnitř ukrajinské komunity je hodnocena jako přátelská, solidární, ale současně autoritativní, spočívající na tom že každý jedinec respektuje a dodržuje své postavení uvnitř skupiny. S personálem komunikují v nejmenší možné míře, jen v případě potřeby, jinak je zachovávan lhostejný odstup (charakteristický zejména pro výše postavené osoby v hierarchii - byl vůči nim použit i tradiční termín „vorové v zákoně“). K negativním reakcím dochází v případě, že je od nich vyžadováno důsledné plnění povinností, které odmítají (úklid). Jedinci, kteří po příchodu do vězení jsou nakloněni k vyšší komunikativnosti s personálem, jsou rychle „pacifikováni“. Opět bylo konstatováno, že úklid (ale i jiné povinné aktivity) odmítají výše postavení, zatímco „mužici“ by byli spíše ochotni tyto práce vykonávat.

Může se objevit i zastrašování a vyhrožování vůči personálu, pokusy o korupci údajně nebyly zaznamenány. S ostatními odsouzenými jsou schopni běžně komunikovat, ale ve „druhém životě“ tíhnou jednoznačně ke své komunitě a svým krajanům; tato komunita funguje bez ohledu na způsob rozmístění do ubytoven. Uvedena byla i citlivost na způsob jednání s nimi; negativní reakci vyvolává povýšený způsob jednání. Schopnost adaptovat se na vězeňské prostředí je vysoká, z korespondence vysvítají zkušenosti řady z nich s vězeňským prostředím a tím také přenášení tradičních vzorců chování do českých podmínek a znalost argotu - „fenja“, případně výskyt tetování. Z organizovanosti, kázně a vězeňských zkušeností také plyne schopnost velmi rychle si ověřit podmínky ve vězení, navázat rozsáhlou komunikaci, vytvořit systémy dorozumívání a skrytě připravit i možná nebezpečná hromadná vystoupení. Byla také uvedeno pozorování, že i přes běžný trest vyhoštění obvykle počítají se setrváním na území ČR a počítají s neúčinnou kontrolou pobytu.

Názory na způsob zacházení s touto skupinou vězňů se shodovaly v tom, že účinnější metodou je jejich rozptylování ve vězeňské populaci (byl vysloven názor o limitním počtu dvaceti) a společné ubytovávání v menším počtu. Podle zkušeností respondentů se osvědčuje přemísťování vězňů jak v rámci jedné věznice, tak v případě potřeby mezi věznicemi s upozorněním na to, že přemístění, které není zjevně odůvodněno, může vyvolat konfliktní reakci komunity. Preferován by měl být neanonymní, diferencovaný přístup k vězňům včetně

jejich umístování podle individuálního posouzení a snaha o oddělování vůdců a nebezpečných vězňů od řadových odsouzených. Opakovaně se objevily náměty na specializovaná oddělení pro cizince. Kladně byl hodnocen tzv. zvláštní režim pro nebezpečné vězně (s jejich umístěním do zvláštních věznic a důslednou kontrolou veškerého kontaktu s vnějším světem).

Názory na vhodnost využívání vůdců ukrajinské komunity (jsou-li známi) při komunikaci personálu s touto skupinou se různily. Více vyslovených názorů se ale spíše shodovalo v tom, že vůdci by neměli být v jednání nijak preferováni či vyhledáváni, raději by měli být oddělováni a ubytováni samostatně. V této souvislosti bylo také uvedeno, že nelze ustupovat žádným požadavkům nad rámec platných pravidel vězeňského režimu.

Hodnocení jazykové a odborné připravenosti vězeňského personálu na práci s cizinci bylo variabilní, ale spíše převládalo pozitivní hodnocení současného stavu. I tak byl ovšem vysloven požadavek na proškolení většího počtu pracovníků kromě mediátorů na tuto práci a na vytváření stabilních týmů složených z pracovníků více odborností, kteří by se práci s cizinci systematicky věnovali. Byl také vznesen návrh na vytváření speciálních výchovných programů pro cizince, obsahujících např. kromě kursů českého jazyka také kurs právního vědomí a seznamování s českými realitami a kulturními odlišnostmi. Opakovaně zazněl požadavek na urychlení vyhošťovacího řízení a změnu právní úpravy tak, aby umožňovala vydání k výkonu trestu v domovské zemi i bez souhlasu odsouzeného.

VI.3. Poznatky ze spisového materiálu

Ve věznicích pro výkon trestu Valdice a Oráčov byla provedena anonymizovaná analýza spisů celkem k 15 odsouzeným cizincům. Záměrně byly vybrány spisy vězňů odsouzených pro závažnou trestnou činnost (vražda, loupež, drogová kriminalita). Z tohoto počtu se jednalo o 4 vězně ukrajinské národnosti, tři Vietnamce, 4 vězně z islámských zemí a 4 vězně ze států Balkánu. Odsouzení byli v šesti případech za vraždu či pokus vraždy, ve čtyřech případech za loupež, v pěti případech za trestnou činnost související s drogami (§ 187 t.z.); v několika případech souběžně za další související trestné činy. Charakter trestné činnosti byl u jednotlivých národnostních skupin poměrně koherentní : u odsouzených ukrajinské a vietnamské národnosti šlo o násilnou trestnou činnost, u odsouzených z islámských zemí o trestnou činnost související s drogami, u odsouzených z balkánských

zemí převažovala násilná trestná činnost, nicméně v jednom případě se jednalo rovněž o drogy.

a) Vězňové ukrajinské národnosti

Ve všech čtyřech případech se jednalo o muže, jejichž věk se u tří z nich (pachatelů loupeží) v době spáchání trestné činnosti pohyboval mezi 20 a 27 lety, v jednom případě (vraždy) bylo pachateli 33 let. Nikdo z nich nebyl v ČR dříve trestán, k případné předchozí trestné činnosti žádné poznatky nebyly.

Pokud bylo možné zjistit ze spisového materiálu, měli všichni čtyři odsouzení základní vzdělání, resp. byli vyučeni. Žádný z nich nebyl v ČR legálně zaměstnán, u dvou bylo možné z údajů ve spise usuzovat, že v ČR pracovali bez povolení. Délka pobytu v ČR před spácháním trestného činu nebyla zjištěna, u jednoho pachatele loupeže bylo možné usuzovat na dobu velmi krátkou (cca 14 dní).

Pouze nejstarší pachatel byl ženatý (s rodinou na Ukrajině), tři mladší pachatelé byli svobodní. Kontakty a navázané vztahy v českém prostředí pravděpodobně neměli, předpokládat lze zřejmě pouze kontakty s krajany, případně příbuznými, zdržujícími se rovněž v ČR. To platí i pro kontakty udržované během pobytu ve vězení, kdy jsou uváděny výjimečně návštěvy příbuzných a občasný písemný kontakt s rodinami.

Problémy s drogami nebyly zjištěny. Chování ve vězení bylo bezproblémové pouze u nejmladšího z odsouzených, u něhož materiál uváděl, že i uklízí a plně respektuje vězeňský řád. U ostatních tří byly konstatovány kázeňské tresty, hladovky, v jednom případě dokonce i vyhrožování vězeňskému personálu. Žádost o azyl nebyla uvedena u žádného z těchto odsouzených.

Pachatel odsouzený za vraždu tuto spáchal na své krajance, která cestovala do ČR na návštěvu za dcerou. Během cesty jejím autem, kdy s ní jel jako spolucestující, ji zavraždil, odcizil automobil a následně v jejím bytě peníze a další věci v hodnotě cca 90 tis. Kč. Čin spáchal údajně kvůli své tíživé finanční situaci, vinu se snažil přenést na spolupachatele, který jej navedl a z něhož prý měl obavy. V době spáchání činu mu bylo 33 let. Psychologický posudek jej charakterizoval jako slabší, neuroticky nevyváženou a ovlivnitelnou osobnost. Ve vazbě strávil 18 měsíců, byl odsouzen na 13,5 roku a vyhoštění na dobu neurčitou. Odvolání bylo zamítnuto. V době výzkumu strávil ve vězení dva roky a deset měsíců, byly u něj zaznamenány různé stížnosti a obava ze spolupachatele (požádal, aby byl ve vězení umístěn odděleně od něj).

Pokud jde o pachatele loupeží, ve dvou případech ze tří spáchali trestný čin se spolupachateli (v jednom případě šlo o dvojici, v jednom o trojici pachatelů).

Trojice pachatelů napadla své krajany na ubytovně a násilím vymáhala peníze. Uvedený pachatel byl z této trojice sice nejmladší (24 let, ostatní dva byli ve věku 26 a 29 let), nicméně byl označen za neaktivnějšího. Byl odsouzen na 7 let a vyhoštění na 10 let, přičemž ve vazbě strávil 15 měsíců. Odvolání bylo zamítnuto. V době výzkumu byl ve vězení pět let a tři měsíce, byl hodnocen jako spíše problémový (hladovka, více kázeňských trestů). U tohoto případu je zajímavé (možná i charakteristické), že pachatelé byli odsouzeni především na základě výpovědi policistů a majitele firmy (ubytovny); poškození a svědci z řad Ukrajinců změnili v průběhu hlavního líčení své původní výpovědi z místa činu a prohlásili, že pachatele nepoznávají, případně odcestovali z ČR a nedostavili se.

Ve dvou zbývajících případech šlo o přepadení chodců (Čechů) na ulici a násilné odcizení věcí s minimální hodnotou (455 a 637 Kč). Vynesené tresty činily 2 roky a 9 měsíců, resp. dva roky a v obou případech vyhoštění na pět let. Ve vazbě strávili šest, resp. pět měsíců, v době výzkumu byli ve vězení v jednom případě dva roky a osm měsíců, ve druhém jeden rok a sedm měsíců. Odvolání byla podána, v jednom případě bylo částečně vyhověno (snížen trest), ve druhém zamítnuto. Pachatelé byli v době spáchání trestného činu ve věku 20 a 27 let, mladší pachatel byl ve vězení hodnocen jako bezproblémový, starší měl vážnější kázeňské problémy až po vyhrožování personálu.

Souhrnně lze u zkoumaných případů vězňů ukrajinské národnosti konstatovat, že se jedná o mladší osoby, bez zjištěného zázemí v ČR, až na nejstaršího svobodné, s kontakty omezujícími se na krajany. Trestná činnost měla násilný charakter, přičemž vážnější trestné činy byly zaměřeny vůči krajanům a útoky proti českým občanům byly spáchány poměrně primitivním způsobem (pouliční násilí) s minimálním výsledným ziskem. U těchto případů byla také doba od zadržení do odsouzení relativně krátká. Ve všech případech bylo součástí uloženého trestu vyhoštění. Minimální výše trestu byla dva roky, maximální 13,5 roku. Chování ve vězení bylo až na jednu výjimku spíše problémové. Spisový materiál neobsahoval informace o případné organizovanosti trestné činnosti. Z charakteru a způsobu provedení spáchaných trestných činů by však určitou míru organizovanosti nebylo možné vyloučit v jednom případě (násilné vymáhání peněz od krajanů).

b) Vietnamci

Ve třech zkoumaných případech se jednalo o muže ve věku 22, 28 a 43 let (v době spáchání trestné činnosti). Dva z nich byli odsouzeni pro vraždu, nejmladší pro loupež. Nikdo z nich nebyl údajně dříve trestán, resp. tyto poznatky nebyly k dispozici.

U dvou bylo uvedeno základní vzdělání (vyučen), u třetího nebylo zjištěno. Dva z nich působili v ČR jako podnikatelé (prodejci), u mladšího pachatele vraždy nebyl způsob obživy zjevný (tento pachatel užíval drogy). U jednoho byla zjištěna délka pobytu v ČR před spácháním trestného činu jeden rok, u ostatních tato informace nebyla k dispozici.

Dva z pachatelů byli ženatí s rodinou žijící ve Vietnamu, u třetího tento údaj chyběl. Kontakty v ČR pravděpodobně existovaly převážně v rámci vietnamské komunity. Pouze u jednoho z nich byla zaznamenána žádost o návštěvu, kdy se jednalo o Vietnamku, provdanou v ČR, jinak jsou kontakty udržovány převážně písemnou formou.

Drogy byly konstatovány ve dvou případech : u pachatele vraždy k této došlo při konfliktu v průběhu aplikace drogy (heroinu), u pachatele loupeže bylo zjištěno rovněž užívání drog a alkoholu. U chování ve vězení nebyly zjištěny vážnější problémy.

V případě loupeže pachatel ve věku 22 let spolu s dalšími třemi Vietnamci si vynutil hrozbou zbraní vstup do domku obývaného jinými Vietnamci a bitím a pohrůzkami si vynutili vydání peněz a majetku v hodnotě cca 70 tis. Kč. Postavení pachatele v této skupině nebylo určeno, vinu popíral, usvědčen byl výpověďmi poškozených. Psychologický posudek konstatoval chronickou tendenci k užívání drog (opiátů) a alkoholu a některé anomální osobnostní prvky. Odsouzen byl ke dvěma letům odnětí svobody a vyhoštění na neurčito. Odvolání nebylo podáno. Ve vazbě strávil 7 měsíců, v době výzkumu byl ve vězení celkem 13 měsíců. Tento pachatel podal žádost o azyl, která byla zamítnuta. Ve vězení byl hodnocen jako bezkonfliktní.

Jeden z trestných činů vraždy byl spáchán pachatelem ve věku 43 let na krajanovi v okamžitém afektu při vystupňovaném sporu, kdy napadený požadoval vrácení dluhu (částky 70 tis. Kč, kterou odsouzenému půjčil na pořízení prodejního stánku). Když pohrozil odsouzenému zabavením zboží a klíčů od auta, byl jím 10x bodnut nožem a na následky zranění zemřel. K činu došlo v bytě před svědky (dalšími Vietnamci). Odsouzený z místa činu utekl, následně havaroval v autě a byl zadržen. Vinu doznal, obhajoval se tím, že neměl v úmyslu zabít, čin spáchal v návalu zlosti a pod tlakem tíživé rodinné situace (sociální problémy, nemoc). Psychologický posudek hovoří o impulzivní a agresivní osobnosti. Odsouzen byl ke 12 letům odnětí svobody a vyhoštění na neurčito. Odvolání bylo zamítnuto.

Ve vazbě strávil 8 měsíců, v době výzkumu byl ve vězení již čtyři roky. Poznatky z vězení udávají, že je zaměstnán, požádal o umístění na pracovišti s krajany, nevyhledává konflikty, respektuje personál, zdokonaluje se v českém jazyce.

Ve druhém případě došlo k vraždě v průběhu aplikace drogy v bytě pachatele (28 let), když nožem napadl jiného Vietnamce, o němž se údajně domníval, že mu bere drogu). Vínu doznal. Posudek konstatoval uzavřenou nesdílnou osobnost s málo vřelými citovými vazbami, aplikaci heroinu bez pokročilé závislosti. Odsouzen byl k 10,5 roku odnětí svobody a vyhoštění na neurčito. Proti rozsudku se neodvolal. Ve vazbě strávil 7 měsíců, v době výzkumu byl ve vězení dva roky a devět měsíců. K chování ve vězení žádné podstatné poznatky nebyly uvedeny.

Souhrnně se ve všech třech případech jednalo o násilné trestné činy. Ani u odsouzených vietnamské národnosti nebyly zjištěny kontakty na české prostředí, veškeré osoby vyskytující se ve spisech byly vietnamské národnosti. Ve srovnání se skupinou ukrajinských vězňů se trestná činnost odehrávala výhradně uvnitř vietnamské komunity. Dále je patrný větší věkový rozptyl a zejména přítomnost užívání drog. Doba strávená ve vazbě je u všech téměř stejná, odvolání bylo podáno jen v jednom případě, existuje zřejmě větší ochota přiznat vinu. Potvrdilo se, že chování Vietnamců ve vězení nevyvolává vážnější problémy, na druhou stranu způsob spáchání trestných činů nasvědčuje vyšší impulzivitě a sklonu k jednání v afektu.

c) vězňové z islámských zemí

Mezi čtyřmi zkoumanými muži byli tři Alžířané a jeden občan Egypta. V době spáchání trestné činnosti byli ve věku od 25 do 32 let. Všichni byli odsouzeni na základě §187 t.z. pro nedovolenou výrobu a držení omamných a psychotropních látek, konkrétně ve třech případech pro prodej heroinu a v jednom pro prodej hašiše a marihuany převážně přímo konzumentům, v jednom případě i dalším dealerům. Pouze jeden z nich byl již v ČR trestán (pro padělání a pozměňování veřejné listiny), u ostatních nebyly žádné poznatky k případné předchozí trestné činnosti zjištěny.

U dvou pachatelů nebylo vzdělání zjištěno, pravděpodobně byli bez kvalifikace, v ČR neměli zaměstnání. Dva byli vyučeni, jeden údajně pracoval v ČR jako dělník, jeden jako malíř pokojů (u nezjištěné firmy). Pouze u jednoho bylo možné zjistit délku pobytu v ČR před spácháním trestného činu, která byla dva roky.

Pokud jde o rodinný stav, byl zjištěn pouze u dvou, kteří byli svobodní, oba však žili s družkou - Češkou. Původní rodiny (v některých případech značně široké) žily v domovských zemích. Z materiálů se nepodařilo zjistit, zda u těchto vězňů převažují sociální kontakty v rámci krajanské komunity nebo na české prostředí, ale i z charakteru trestné činnosti se zdá, že vazby s českým prostředím jsou podstatně intenzivnější než u Ukrajinců a Vietnamců.

S drogami obchodovali všichni, užívání bylo zjištěno pouze u jednoho, ale bez rozvinuté závislosti. Chování ve vězení se v jednotlivých případech liší - od bezkonfliktního a aktivního (u pachatele odsouzeného k nejdelšímu trestu) až po opakované kázeňské tresty. Ve dvou případech bylo zaznamenáno odmítnutí svléknout se (z náboženských důvodů). Ve všech zkoumaných případech byla podána žádost o azyl, v jednom dokonce opakovaně.

Vynesené tresty se pohybovaly v rozmezí od jednoho roku po čtyři roky odnětí svobody. Kratší tresty byly spojeny s vyhoštěním na dobu od dvou do deseti let, čtyřletý trest byl spojen s vyhoštěním na neurčito. Čtyřletý trest byl vynesen za prodej heroínu nejen konzumentům, ale i dalším dealerům. Všichni pachatelé svoji trestnou činnost popírali, přestože kromě identifikace svědky byli někteří z nich zadrženi přímo při prodeji drogy. Posudky byly k dispozici ve dvou případech a ani v jednom z nich nebyla zjištěna žádná duševní porucha. Posudek k nejmladšímu z pachatelů hovoří o podprůměrném intelektu, zvýšeném sebevědomí, lehkomyšlnosti a neprožívání viny. Doba vazby se pohybovala od dvou do dvaceti měsíců, doba pobytu ve vězení v době výzkumu od devíti měsíců po dva roky a osm měsíců.

Souhrnně se u všech zkoumaných případů vězňů z islámských zemí jedná o trestnou činnost spočívající v obchodování s drogami. Naproti tomu vlastní užívání drogy bez vzniklé závislosti se objevilo pouze v jednom případě. Tresty jsou nižší než je tomu u násilné trestné činnosti, chování ve vězení vykazuje větší variabilitu z hlediska dodržování norem a objevuje se jeho regulace náboženskými pravidly. Ve srovnání s předchozími národnostmi se vazby na vlastní národnostní komunitu nejeví tak výlučné. Výrazné je popírání viny, i když nerezultuje v jednoznačném podávání odvolání. Naopak charakteristické je podávání žádostí o azyl. Pokud jde o organizovanost trestné činnosti, lze přepokládat, že všichni odsouzení museli být ve spojení se sítěmi obchodníků s drogami, i když zřejmě na nejnižší dealerské úrovni (pouze jeden z nich mohl být poněkud významnější dealer); tato organizovanost se však do vězeňského prostředí u této skupiny zřejmě nepromítá.

d) vězňové z balkánských zemí

Čtyři zkoumaní muži pocházeli z Rumunska, Bulharska, Bosny a Kosova (Albánc). Jejich věk byl o něco vyšší než u předchozích skupin: v době spáchání trestné činnosti činil v jednom případě 28 let, ve dvou případech 38 let (u čtvrtého muže nebyl věk zaznamenán). V jednom případě došlo k odsouzení pro obchodování s drogami (§187 t.z.), ve třech případech šlo o vraždu nebo pokus vraždy. Ve jednom případě nebyly údaje o případné předchozí trestné činnosti k dispozici, v jednom případě bylo uvedeno, že byl trestán dvakrát (bez bližšího upřesnění za co a kde), v jednom případě byl již jedenkrát trestán v ČR za vloupání, maření úředního rozhodnutí (nerespektoval vyhoštění) a pozměňování veřejné listiny (úprava pasu). Poslední z mužů byl v ČR obžalován pro majetkovou a dvakrát vyšetřován pro násilnou trestnou činnost.

Vzdělání nebylo zjištěno v jednom případě, dva z mužů byli vyučeni, u jednoho bylo uvedeno střední technické vzdělání. Tři v ČR zřejmě neměli zaměstnání, jeden uvedl, že byl zaměstnán jako barman a skladník u krajana (bez povolení k pobytu). Délka pobytu v ČR nebyla známá u dvou, u jednoho činila dva roky před trestnou činností, u jednoho šest let.

Rodinný stav nebyl zjištěn u jednoho z pachatelů, jeden byl svobodný, jeden podruhé ženatý s rodinou žijící v domovské zemi, jeden údajně vdovec, když rodina měla zahynout v průběhu balkánských konfliktů. Kontakty na české prostředí nebyly zjištěny, spíše se jeví vazba na prostředí krajanů. Také ve vězení jsou návštěvy jen výjimečné, spíše je udržován písemný kontakt. Podávání žádostí o azyl nebylo zjištěno.

Užívání drog bylo konstatováno u jednoho z pachatelů, který byl za obchodování s drogami odsouzen. Chování ve vězení bylo hodnoceno spíše kladně jen s některými drobnými kázeňskými přestupky, a to i u pachatele, který byl označen za rizikového (varování před možností pokusu o útěk).

První odsouzený za vraždu se tohoto činu dopustil v nočních hodinách ve vinárně při konfliktu s Čechem, kterého napadl nožem a ten na následky zranění zemřel. Bližší okolnosti činu nebyly zjištěny. Pachatel (29 let, v ČR nezaměstnaný s nezjištěnou délkou pobytu a již dvakrát trestaný bez bližšího upřesnění) vinu přiznal, ale předtím se pokusil o útěk do ciziny, protože se údajně jako cizinec obával zaujatosti českých orgánů. Byl odsouzen k 10 letům odnětí svobody, ve vazbě strávil dva roky, v době výzkumu byl již šest let ve vězení. Odvolání bylo podáno a zamítnuto (stejně jako u všech ostatních pachatelů z této skupiny).

Ve druhém případě byl pachatel odsouzen za pokus vraždy, když po konfliktu s německými turisty (kteří zřejmě provokovali prostitutky - ke konfliktu došlo u stánku-baru, kde odsouzený údajně pracoval jako barman a zřejmě jako dohlížitel u prostitutek) došlo k použití zbraní jak u odsouzeného, tak u poškozeného. Odsouzený (38 let) nelegálně drženou pistolí poškozeného čtyřikrát zasáhl a přivodil mu těžké zranění. Trestnou činnost popřel a tvrdil i přes svědectví očitých svědků, že střílela jiná osoba. Psychologický posudek uvádí nezdrženlivou a psychopatickou osobnost s asociálními rysy a zkratovitým jednáním v konfliktních situacích. Byl odsouzen k deseti a půl roku odnětí svobody a vyhoštění. Ve vazbě strávil 10 měsíců, odvolání bylo zamítnuto, v době výzkumu byl ve vězení 6 let a čtyři měsíce. U tohoto odsouzeného je pravděpodobná vazba na organizovaný zločin (organizování prostituce), i když pravděpodobně s postavením na nižší výkonné úrovni. V ČR, kde se nelegálně zdržoval již 6 let, byl obžalován pro majetkovou trestnou činnost a napadení družky, ve vazbě byl trestán za napadení spoluvězně a přechovávání nedovolených předmětů. Ve vztahu k němu bylo upozorněno na nutnost zvýšené ostráživosti při eskortách.

Ve třetím případě šlo o pokus vraždy. Pachatel (38 let) byl přistižen policií při pokusu o krádež v objektu skladu, které se dopustil se společníkem (rovněž cizincem). Po přistižení zahájil střelbu na policisty. V ČR se nelegálně a bez zaměstnání zdržoval dva roky, když údajně přicestoval proto, aby s kamarádem pokračoval dál do jiné evropské země. Pro krádež spáchanou stejným způsobem byl již v ČR trestán, po odpykání trestu nerespektoval vyhoštění, dopustil se pozměňování veřejné listiny (pasu) a stejnou trestnou činnost opakoval. Trestnou činnost se snažil popírat. Psychologický posudek uvádí psychopatické rysy, nestálost, nezdrženlivost, podprůměrný intelekt. Odsouzen byl ke 12,5 roku odnětí svobody a vyhoštění. Odvolání bylo zamítnuto. Ve vazbě strávil 1 rok a sedm měsíců, v době výzkumu byl ve vězení již 10,5 roku. Spis uvádí více drobných kázeňských problémů ve vězení, hladovku, ale také dobrou znalost češtiny.

Poslední z této skupiny byl odsouzen za opakované obchodování s drogami (heroin), když u něj samotného je uváděna závislost na drogách. V ČR se zdržoval rok a nerespektoval rozhodnutí o správním vyhoštění. Odsouzen byl na 2,5 roku odnětí svobody a vyhoštění na 10 let. Vinu popřel, usvědčen byl výpověďmi svědků. Odvolání bylo zamítnuto, ve vazbě strávil 7 měsíců a v době výzkumu byl jeden rok ve vězení. Jeho chování ve vězení bylo hodnoceno kladně jako bezproblémové. Jednalo se zřejmě o drobného dealera.

Souhrnně tato skupina vykazuje vyšší variabilitu trestné činnosti. Zastoupeno je jak drobné obchodování s drogami, tak poměrně primitivní násilná činnost navázaná na trestnou

činnost majetkovou až po pravděpodobnou vazbu na organizovaný zločin a násilnou trestnou činnost plynoucí z určité role v rámci organizace. Věk pachatelů je vyšší, také délka pobytu v českém prostředí je spíše zjistitelná, než u ostatních skupin a pravděpodobně i větší. Úměrně k tomu byla u některých těchto pachatelů zaznamenána předchozí trestná činnost v ČR (mající za následek nerespektované vyhoštění), když poznatky k možné trestné činnosti v jiných státech opět neexistují, stejně jako u ostatních skupin.

VII. Závěry

Vyjdeme-li při shrnutí poznatků z provedené výzkumné sondy z obecného pohledu na zastoupení cizinců na území ČR, můžeme konstatovat, že Česká republika se v průběhu devadesátých let - odhlédneme-li od nárůstu běžné turistiky, pracovních návštěv, studijních pobytů apod. - stala z hlediska migrace nejen významnou tranzitní, ale pro určité skupiny cizinců již také cílovou zemí. Důvody zájmu imigrantů o setrvání na území ČR jsou především ekonomické, motivované vesměs špatnou ekonomickou situací v zemích jejich původu a zájmem nalézt v ČR obživu, i když nelze v řadě případů přehlédnout motiv obav o bezpečnost, projevující se především u žadatelů o azyl pocházejících ze zemí postižených válkami a vnitřními konflikty. Platí ovšem, že žádosti o azyl jsou velmi často motivovány i jinými důvody, čemuž nasvědčuje také poměrně nízké procento žádostí, jimž je vyhověno.

Vedle této legální migrace však existuje rovněž poměrně rozsáhlá migrace nelegální. Tvoří ji jak tranzitní migranti snažící se o neoprávněný vstup na území jiných cílových států, tak lidé usilující získat v ČR zaměstnání bez povolení k pobytu a bez pracovního povolení, lidé, kteří setrvávají v ČR po vypršení platnosti turistického víza, osoby, které nerespektují administrativní či soudní vyhoštění apod. Část z těchto nelegálních migrantů představuje nezanedbatelný kriminogenní potenciál (zejména osoby již stíhané a vyhoštěné, případně lidé, kteří pro své tísnivé existenční postavení mohou být zneužíváni organizovaným zločinem), i když lze mít za to že cizinci, kteří přijíždějí do ČR cíleně s úmyslem páchat zde trestnou činnost, vstupují na naše území převážně legálním způsobem.

Obecně platí, že v průběhu devadesátých let se počet cizinců pobývajících na území ČR velmi podstatně zvýšil a jejich rostoucí zastoupení ve společnosti se promítlo i do struktury známých pachatelů registrované trestné činnosti. Podíl cizích státních příslušníků na počtu známých pachatelů sice v ČR stále nedosahuje výše známé z některých jiných evropských států (SRN, Rakousko aj.), ale i tak zaznamenal významný nárůst a promítl se do

skladby vězňených osob, kde cizinci v posledních letech tvoří cca 8-9% vězeňské populace (se započtením občanů SR 10-11%), což je více, než činí jejich podíl na celkové zjištěné trestné činnosti i na stíhaných osobách (cca 5-6%).

Podstatná změna v zastoupení cizinců ve vězeňské populaci v českých věznicích se vyznačuje několika charakteristickými rysy. Za ně lze považovat postupný výrazný pokles podílu občanů SR (v roce 1995 tvořili Slováci 73% obviněných a odsouzených cizinců ve vězeních, v roce 2002 už jen 22%) doprovázený naopak stejně výrazným vzestupem počtu vězňených občanů ze zemí bývalého SSSR a zejména z Ukrajiny. Je to trend, který obecně odpovídá růstu zastoupení občanů Ukrajiny v ČR, kde již představují s těsným odstupem za občany SR druhou nejpočetnější národnostní skupinu, následováni Vietnamci, Poláky a Rusy. Významným rysem je také velká pestrost národnostní skladby vězňených cizinců, když např. k 31.12. 2002 se v českých věznicích nalézali občané ze 66 států všech světadílů s výjimkou zemí regionu Oceánie.

Je zřejmé, že tato podstatná proměna národnostní skladby vězeňské populace přináší celou řadu nových problémů a klade na činnost Vězeňské služby další, kvalitativně odlišné nároky. Provedená výzkumná sonda se pokusila zmapovat některé z těchto problémů a charakterizovat nejvýznamnější kategorie vězňených cizinců z hlediska jejich státní příslušnosti.

Výzkumná sonda potvrdila, že potenciálně nejproblematictější skupinou mezi vězňenými cizími státními příslušníky jsou v současné době **Ukrajinci**. Důvody této skutečnosti lze spatřovat v několika rovinách.

Ukrajinská imigrace do ČR je vedena především ekonomickými důvody a úsilím nalézt zde zaměstnání a obživu. Do doby, než dojde na Ukrajině ke zlepšení hospodářské situace, nelze očekávat, že by se zájem o pobyt v ČR spojený s hledáním výdělků zmírnil a to i s ohledem na geografickou blízkost a dopravní dostupnost ČR, možnost snazšího jazykového dorozumění a trvající nabídku pracovních příležitostí, především u sezónních, pomocných a nekvalifikovaných prací. Existenční tlak je takový, že nutí ukrajinské pracovníky hledat jakékoli zaměstnání a to i bez řádného povolení. Jejich zájem je umocněn ochotou tuzemských zaměstnavatelů jim práci poskytovat (i v tzv. šedé ekonomice bez řádného zdanění, odvádění předepsaných dávek atd.), protože představují zdroj mobilní, výkonné a levné pracovní síly, navíc - pokud pracují bez povolení - v nerovném postavení vůči zaměstnavateli. Vzhledem k tomu je ukrajinská populace v ČR představována především

mladšími lidmi, většinou svobodnými, případně osobami střední generace s rodinou, která ale zůstává doma; v ČR pak žijí v relativní izolaci, bez rodinného zázemí, často v nouzových či provizorních podmínkách, vykořisťováni jak zaměstnavateli, tak vlastními zprostředkovateli, v případě nelegální práce i ve strachu před odhalením a vyhoštěním. Vedle možného „efektu národnostního ghetta“ plynoucího z osamocení, izolace a nerovného postavení v cizím prostředí, což samo o sobě představuje určitý kriminogenní faktor, mohou být díky těmto podmínkám také poměrně snadno manipulovatelní a zneužitelní i pro případnou trestnou činnost. Jedná se převážně o muže; pokud se jedná o ženy, nacházejí se v obdobném postavení, kromě toho se mohou stát objektem obchodování se ženami a kořistění z prostituce.

Mimo této „ekonomické imigrace“ je třeba vzít v úvahu obecnou expanzi kriminality z území bývalého SSSR včetně Ukrajiny do zahraničí. Nemusí se přitom jednat výhradně o kriminální organizace s mezinárodní působností, které pochopitelně kromě dalších vyvíjených kriminálních aktivit na výše uvedené ekonomické migraci cizopasí, ale i o jednotlivce, především mladší muže, hledající v cizině možnost rychlého výdělku bez ohledu na způsob jeho dosažení; ti se pak vedle pro ně typické trestné činnosti (krádeže, loupeže spáchané někdy pro minimální zisk neúměrný použitému násilí) případně mohou na organizované struktury napojovat jako „pěšáci“.

V důsledku toho mají Ukrajinci po Slovácích největší podíl na zjištěných trestných činech; zvláště od roku 1995 došlo k nárůstu jejich zjištěné trestné činnosti. Kromě majetkové je pro ně typická násilná trestná činnost (loupeže, vydírání, ublížení na zdraví), objevuje se trestná činnost páchaná organizovaným způsobem. Typický je mladý věk pachatelů – přes 67% skutků je pácháno osobami ve věku do 30 let. Tyto skutečnosti se odrážejí ve skladbě vězeňské populace – k 31.12. 2002 tvořili věznění Ukrajinci 31% všech cizích státních příslušníků a spolu s cizinci z ostatních států bývalého SSSR představovali již cca 5% celé vězeňské populace, přičemž jejich podíl stále roste. I mezi vězněnými Ukrajinci převažují mladí – podle zjištěných údajů je jich 55% ve věku od 20 do 29 let. Charakter trestné činnosti, pro níž byli odsouzeni, byl ovlivněn typem věznic, v nichž část výzkumu probíhala (Pankrác, Valdice, Oráčov), nicméně se potvrdila převažující násilná trestná činnost. Ve větší míře než u jiných národností se objevuje skupinová trestná činnost až po zapojení do organizovaných zločineckých struktur.

Hlavním zdrojem potenciálních problémů s ukrajinskou vězeňskou populací se ukázala být – kromě početního nárůstu - existence jejich specifické vězeňské subkultury

svázané s účinnou a respektovanou vnitrovězeňskou organizací. Tato organizace vzniká téměř okamžitě jakmile se ve vězení sejde i malý počet ukrajinských vězňů, vyznačuje se přísnou a dodržovanou hierarchií a disciplinou, absolutní poslušností vůči „kápům“, uzavřeností a odstupem vůči okolí (vězňům ostatních národností i vězeňskému personálu), ale také vnitřní solidaritou a vzájemnou podporou, která i pro obyčejné vězně na spodních stupních hierarchie představuje ve vězeňském prostředí zázemí a oporu. Schopnost zorganizovat se vychází nepochybně z tradic vězeňské subkultury, historicky rozvinuté ve specifických podmínkách bývalého SSSR a přenášené do našeho prostředí. Vytvářená hierarchie navíc kopíruje a respektuje hierarchii „zvenčí“, z prostředí organizované kriminality. K této schopnosti přispívá znalost vězeňské subkultury široce rozšířená v zemích bývalého SSSR, kde díky masovým represáliím a tvrdé trestní politice získaly vězeňskou zkušenost nepoměrně širší vrstvy lidí než je tomu v jiných evropských zemích, mezigenerační sdílení této zkušenosti, vnímání této vězeňské zkušenosti jako „normální“ součásti kultury, existence tradiční vězeňské elity. Díky této tradici a zkušenosti proto nemusí být specifické vzorce chování a modely organizace při příchodu do vězeňského prostředí nově vyvíjeny, ale jsou rutinně aplikovány ve své tradiční a známé podobě. K síle a akceschopnosti vnitrovězeňské organizace přispívá také vliv a síla kriminálních organizací, které zaznamenaly v zemích bývalého SSSR po pádu sovětského režimu velký rozmach, když těžily jak z tradic organizované kriminality a zkušeností ze sféry nelegální a pololegální ekonomiky z dob sovětského modelu, tak z nových podmínek po jeho zhroucení. Široké užívání korupce a sklon k násilným projevům pak patří k charakteristickým a tradičním rysům organizované kriminality z tohoto regionu.

Autorita organizace ve vězení je taková, že určuje chování i těch vězňů, kteří nepocházejí z prostředí organizovaného zločinu a nemusí mít vlastní předchozí vězeňskou zkušenost. Ani oni se neodvažují porušit dané normy chování, raději riskují konflikt s oficiální autoritou. Typická je poslušnost vůči vůdcům (kteří nejsou snadno identifikovatelní), naprostá mlčenlivost o vnitřním životě skupiny a v zásadě i o vlastní osobě a minulosti. Je pravda, že poznatky se shodují v tom, že Ukrajinci nevyhledávají konflikty ani s vězeňským personálem, ani s jinými skupinami vězňů. Případné kázeňské tresty jsou většinou důsledkem odmítání úklidových prací, protože tento požadavek naráží na vnitřní pravidla jejich subkultury, které tyto práce zejména pro osoby na vyšších stupních hierarchie nepřipouštějí. Na druhou stranu díky své organizaci (schopné udržovat spojení nejen uvnitř jedné věznice, ale i mezi věznicemi a navenek), disciplině, mlčenlivosti a také početnosti jsou

schopni stát se významnou silou ve vězení, hromadně prosazovat své požadavky, reagovat na pocitované i domnělé křivdy a případně skrytě připravit organizovaná hromadná vystoupení většího rozsahu, jak se také již stalo. Pokud by byli ponecháni sami sobě a požadavky vůči nim nepřekračovaly pravidla jejich subkultury, je možné, že by jejich konflikty s okolním prostředím byly minimalizovány, na druhou stranu by ale taková „neformální autonomie“ zřejmě vedla k neúměrnému posílení jejich postavení ve vězení, nepřijatelnému potvrzení autority a suverenity jejich vůdců, potenciálnímu stupňování požadavků až po diskreditaci smyslu trestu a pobytu ve vězení.

Na rozdíl od Ukrajinců představují **ruské etnikum** v ČR spíše majetnější lidé pocházející z městského prostředí, přicházející do ČR hledat „evropštější“ a bezpečnější prostředí pro své případné aktivity a investice zde s ohledem na nestabilitu poměrů v Rusku. Nepředstavují proto typickou ekonomickou imigraci. Tvoří v ČR enklávy, které jsou sice relativně izolované, ale vyznačují se normálnější sociální strukturou s větším zastoupením rodin a více generací, což jejich členům poskytuje lepší sociální zázemí. I ve vězení se podle výpovědí respondentů vyznačují odstupem od vězňů ostatních národností pocházejících z bývalého SSSR včetně Ukrajinců (tento odstup je vzájemný) a určitou tendencí k vyvyšování se. Přispívá k tomu i pravděpodobně větší zastoupení osob s vyšším vzděláním a zkušeností z pobytu z jiných evropských států.

Vietnamci, kteří v současné době představují třetí nejpočetnější národnost mezi cizinci v českých vězeních, jsou naopak ve výpovědích pracovníků vězeňského personálu vesměs vnímáni jako vězňové bezproblémoví, komunikativní, přizpůsobiví a nekonfliktní. Vnitřní organizaci nevytvářejí, obvykle jsou akceptováni i vězeňským okolím. Příznivě se zde zřejmě projevuje skutečnost, že většina z nich je již z předchozí doby do značné míry seznámena s českým prostředím, platnými normami a je schopná efektivně komunikovat. Také věkově mezi nimi převažuje vyšší věková kategorie 30-39 let (45,7%). Přesto je třeba mít na paměti, že vedle hospodářské trestné činnosti je řada z nich trestána za násilnou trestnou činnost, páchanou někdy ve skupině. To znamená, že jsou za určitých okolností schopni násilných projevů, i když pokud by k nim ve vězeňském prostředí došlo, měly by velmi pravděpodobně individuální, nikoli skupinový či organizovaný charakter. Riziková může být i skutečnost, že charakter jejich kultury a projevu ztěžuje poznání míry nahromaděných emocí a skutečného aktuálního psychického stavu, což při neodhadnutí situace a stupňování tlaku může vést k výbuchu nekontrolované agrese (jak o tom svědčí i některé analyzované případy). Přestože výskyt drog ve vězení mezi Vietnamci nebyl

signalizován, poznatky z analyzovaných případů výskyt drog ve vietnamské populaci v ČR potvrzují a také podle zahraničních pramenů se drogy mezi Vietnamci ve vězení významně vyskytují. Toto riziko tedy nelze do budoucna vyloučit. **Čínská vězeňská populace** je zatím u nás málo početná; na rozdíl od Vietnamců trpí podstatně většími komunikačními problémy a zřejmě i výrazně větší sociální izolovaností.

Vězňové z islámských zemí byli charakterizováni jako převážně individualisté, bez výraznější snahy o sdružování, neřku-li organizaci. Představují pestrou národnostní směs s nevýraznou vnitřní hierarchií a malou soudržností, o čemž svědčí převaha vnitřních konfliktů. Jako potřebná se jeví znalost a přiměřené respektování jejich náboženských požadavků a norem (čas k modlitbě, stravovací požadavky, svlékání). Konflikty ve vězeňském prostředí mohou vyvolávat některé jejich hygienické návyky, živý projev, i některé vlastnosti charakterizované respondenty jako asertivita rozvinutá až k určité podlézavosti, doprovázené na druhé straně nespolehlivostí až zákeřností, případně agresivní reakcí. Výrazná část této skupiny je trestána za kriminalitu spojenou s obchodováním s drogami (přičemž sami nebývají na drogách závislí), proto nelze vyloučit ani potenciální riziko podílu na pohybu drog ve vězení. Schopnost vyvolat skupinové nepokoje je však respondenty vylučována i s ohledem na to, že pokus o takovou akci (sám o sobě velmi nepravděpodobný) by nenalezl u ostatní vězeňské populace podporu.

Vězňové z balkánských států byli charakterizováni jako blížící se svojí mentalitou Arabům. Představují rovněž směs více národností a kultur, na rozdíl od vězňů z islámských zemí s patrnější vnitřní hierarchií, ale shodně s nevelkou vnitřní soudržností. Je pro ně charakteristická drogová a násilná kriminalita, což může také představovat určitý zdroj rizika; je rovněž třeba počítat s pravděpodobným vyšším zastoupením osob zapojených do organizovaného zločinu v této vězeňské subpopulaci. Jejich počet v českých vězeních sice v posledních letech spíše klesá, pokud by ale došlo na Balkáně k dalším konfliktům, mohl by se příliv migrantů z balkánských států na naše území opět radikálně zvýšit, což by se nepochybně promítlo i ve struktuře vězeňské populace. Jak u vězňů z islámských, tak z balkánských zemí lze předpokládat rozvinutější kontakty v českém mimovězeňském prostředí, než je tomu u Ukrajinců a Vietnamců, jejichž sociální život je výrazněji limitován okruhem vlastní komunity.

Ženy zatím nejsou mezi vězňemi cizinci významněji zastoupeny (k 31.12.2002 tvoří jen 3% vězňů cizinců, absolutně 52 žen). Lze říci, že jejich národnostní skladba odpovídá jak zastoupení žen v jednotlivých etnikách na území ČR, tak jejich tradiční

společenské roli (nejvíce jsou zastoupeny Vietnamky následovány Ruskami, nejméně je žen z islámských zemí). Převažují krátkodobé tresty, významnější rizikové či konfliktní projevy nebyly zaznamenány.

O vězněných cizincích obecně platí téměř úplná absence informací o případné předchozí kriminální kariéře a minimum poznatků o skutečném sociálním a rodinném zázemí, kvalitaci a dosavadní životní dráze (pokud nejde o výjimky : jednotlivce, kterým je vzhledem k jejich známému postavení v organizovaných zločineckých strukturách věnována speciální pozornost). Tyto skutečnosti přirozeně podstatně ztěžují snahu o diferencovaný přístup a individualizaci zacházení, případně odhad možných rizikových projevů. Osobní výpovědi jsou buď jen zřídka (zvláště u některých skupin jako jsou Ukrajinci), nebo nespolehlivé.

Přesto lze zřejmě u značné části vězňů pocházejících z jiných států předpokládat oslabené a narušené rodinné vztahy, osamělost, izolovanost, krizi identity ve výraznější míře, než je tomu u české vězeňské populace. Proto je třeba u cizinců více počítat s možnou reakcí na tento stav, která může zahrnovat celou škálu projevů od deprese po agresii. Intelektuálně se cizinci zřejmě v průměru neliší od české vězeňské populace, vzděláním tento průměr pravděpodobně poněkud převyšují. Zdravotní stav je hodnocen jako dobrý (s poukazem na vynikající fyzickou kondici většiny Ukrajinců s výjimkou některých „mužiků“ – zřejmě osob spíše středního věku poznamenaných těžkou fyzickou prací). Přesto nelze podceňovat některé signály hovořící o výskytu tuberkulózy či jiných nakažlivých chorob, zvláště s ohledem na informace o rozsahu zdravotních problémů ve vězeňských populacích v zahraničí, zejména směrem na východ.

Užívání drog se u cizinců v našich vězeních shodně považuje za méně rozšířené, než je tomu u tuzemské vězeňské populace. Do budoucna je však třeba počítat s možností nárůstu jak uživatelů drog, tak osob, schopných zapojit se do pronikání a distribuce drog ve vězení.

Schopnost cizinců komunikovat a dorozumět se v českém vězeňském prostředí byla vesměs hodnocena jako dobrá; případné odmítání komunikace z důvodu neznalosti jazyka je hodnoceno spíše jako účelové. Je pravdou, že tato schopnost může absentovat u cizinců z exotických zemí a Číny; cizinci z vyspělých států pak mohou komunikaci v češtině cíleně odmítat (také schopnost vězňů z vyspělých zemí adaptovat se na poměry v českých věznicích je hodnocena jako nejmenší v porovnání s vězni z ostatních států, kteří obvykle nemívají zásadní problémy). Ve vztahu k Čechům se u vězňů jiných národností kromě Vietnamců

projevuje ve vězení spíše oboustranný odstup, jinak se samozřejmě projevuje přirozená tendence vězňů stejné národnosti ke sdružování, posílená u Ukrajinců navíc jejich organizovaností. Interetnické konflikty se neobjevují, spíše je snaha se jim vyhnout; případné konflikty jsou převážně interpersonální. Chování vůči vězeňskému personálu je hodnoceno jako převážně instrumentální s tím, že vězňové z některých zemí a kultur (islám, pravoslaví, Balkán) mají problémy respektovat autoritu žen; náboženství a náboženské projevy však zatím mají větší význam pouze u vězňů z islámských zemí.

Naprosto charakteristickým jevem je nezájem o vydání k výkonu trestu v mateřské zemi (s výjimkou cizinců z vyspělých zemí), naopak téměř pravidlem je podávání žádostí o azyl.

Poznatky, získané tímto výzkumem, je třeba hodnotit jako vstupní a orientační sondu do problematiky. Proto není snadné formulovat na jejich základě případné návrhy ve vztahu k zacházení s vězněnými cizinci. Například pro dilema, zda cizí státní příslušníky ve věznicích umístit společně či odděleně a zda ke všem přistupovat stejně bez ohledu na jejich postavení v interní hierarchii nebo zvolit diferencovaný přístup, není řešení ani v jednom případě jednoznačné, z každého vyplývají výhody a nevýhody. Lze říci, že lze volit mezi koncentrací rizika nebo jeho rozptýlením a tedy i vsudypřítomností. Rovněž je nezbytné vzít v úvahu, že budou-li nebezpeční vězňové (faktičtí či potenciální vůdcové z řad cizinců) více izolováni či separováni do vybraných věznic (což se z mnoha ohledů jeví jako funkční přístup), může tak vzniknout zvýšené riziko a tím také vyšší nároky na vězeňský personál - jejich jazykovou vybavenost, emoční stabilitu, vyzrálost, neovlivnitelnost, odolnost vůči korupci apod. Kromě toho úplná izolace „nebezpečných“ je nová situace, na kterou může tato vězeňská subpopulace zareagovat například ještě dokonalejším proorganizováním, v nových podmínkách se mohou objevit zcela nové a nečekané problémy. Budou-li naopak rozptýleni, jejich potenciálně proorganizovaná síť může obsáhnout veškerá vězeňská zařízení.

Následující doporučení pro další postup v této oblasti proto mají spíše charakter orientačních tezí, které budou vyžadovat další praktické i výzkumné ověření.

1. Při prevenci rizik mimořádných událostí ve vězeních ve vztahu k cizincům se zaměřit především na Ukrajince, vzhledem k tomu, že se jeví jako pravděpodobné, že případné mimořádné události většího rozsahu (hromadná vystoupení jejichž nositeli či iniciátory by byli cizinci) jsou za současné situace schopni vyvolat zejména Ukrajinci; vězňové

ostatních národností k tomu v současné době postrádají vnitřní organizovanost i postavení ve vězeňském prostředí.

2. Pokud by k takové události došlo, byla by pravděpodobně (především pokud jde o vězně ukrajinské národnosti) připravena předem dle určitého scénáře; průběh případného spontánního vystoupení by se dostal zřejmě rychle pod kontrolu jejich vnitřních struktur; neplánovaná spontánní akce menšího rozsahu není vyloučena, ale je možná spíše u vězňů ostatních národností.

3. Vzhledem k převažující absenci informací k osobám vězňů-cizinců je třeba se zaměřit na využívání všech jejich dostupných zdrojů, zejména na :

- pokračovat ve spolupráci s Policií ČR a zdokonalit systém předávání policejních poznatků k osobám pachatelů získaných při vyšetřování trestné činnosti k získávání maxima možných údajů o vězněných osobách z řad cizinců (nejen o pachatelích zaujímajících vyšší postavení ve strukturách organizovaného zločinu) včetně poznatků z případných znaleckých posudků, pokud byly v průběhu vyšetřování trestné činnosti zpracovány,
- systematicky využívat spolupráce s Policií ČR a stávajících policejních databází (otisky prstů, případně DNA apod.) k identifikaci osob, o jejichž skutečné totožnosti jsou pochyby, a k získávání informací o jejich případné předchozí trestné činnosti v ČR,
- provádět a využívat pravidelnou analýzu korespondence cizinců,
- výhledově usilovat ve spolupráci s orgány EU a RE o vytvoření mezinárodních registrů a zdokonalení možností identifikace osob.

4. Systematicky připravovat vězeňský personál na práci s cizinci, zejména :

- zvážit možnost vytypování několika věznic, do nichž by byli cizí státní příslušníci ve větší míře umisťováni a personál těchto věznic specificky školit,
- připravovat personál věznic, do nichž jsou ve větší míře zařazováni cizinci k výkonu trestu, a který s nimi přichází do kontaktu, na kulturní zvláštnosti cizinců a možné jiné způsoby projevů a odlišné vnímání různých situací; seznamovat s hlavními rysy a příkazy islámu, pravoslaví, buddhismu, zprostředkovat etnologické poznatky o různých kulturách, s nimiž mohou přijít ve vězení do styku,

- provádět výcvik personálu v chování k různým skupinám cizinců s cílem usnadnit pozitivní komunikaci a dokázat předcházet konfliktům plynoucím z možného střetu kultur a chování, které by mohlo být vnímáno z hlediska odlišných kultur jako provokativní,
- iniciovat transformaci psychologických metodik a dotazníků, které psychologové Vězeňské služby běžně používají, hlavně do ruštiny a ukrajinštiny a ověřit jejich použitelnost vůči vězněným příslušníkům těchto národností,
- získat validizované psychologické testy z originálního prostředí (Rusko, Ukrajina) a pokusit se využít poznatků a zkušeností tamních vězeňských pracovníků,
- školit specialisty ve znalosti používaného vězeňského cizojazyčného argotu, symboliky a tradiční vězeňské subkultury s cílem mít možnost se lépe orientovat v kriminální minulosti vězňů, kriminální subkultuře a hierarchii vytvářené cizinci (v současné době se pokusit zmapovat zejména vězeňský argot z prostředí bývalého SSSR),³⁵
- pokračovat v jazykové přípravě vybraného personálu (jazykově vybavení pracovníci VS mohou snáze komunikovat s cizinci, lépe překonávat bariéru jejich odstupů a uzavřenosti a tím mít možnost získávat poznatky jinak obvykle nesdělované; znalost jazyka, resp. argotu je nutná také vzhledem k analýze korespondence).

5. Vůči vězňům ukrajinské národnosti :

- nedávat v chování personálu vůči vězňům najevo jakoukoli toleranci jejich případné paralelní neformální mocenské struktury (organizace),
- snažit se podle způsobu chování skupiny a dalších získaných informací (od Policie ČR, z průběhu trestního řízení atd.) vytypovávat vůdce vězeňské hierarchie a nebezpečné jedince,
- nepřístupovat na komunikaci prostřednictvím jejich uznávaných (nebo nastrčených) zástupců – tento způsob komunikace může být sice efektivní, ale je rizikový; je účinnější zásadově uplatňovat autoritu, vůdce se snažit znát, ale nedávat to v chování

³⁵ Viz: Dlouhá, Oxana: Česko-ruský odborný slovník policejné právní terminologie a kriminálního slangu, Praha 2002 a Rossi, Jacques: Spravočnik po Gulagu (istoričeskij slovar sovetskich penitenciarnych institucij, terminov,

k nim najevo; na druhou stranu (na základě znalosti postavení osob v neformální hierarchii) nevyhrocovat zbytečně případné konflikty které mohou vyplynout z běžných situací a které by mohly vést k rozsáhlejší negativní reakci vězeňské komunity,

- na základě poznávání vězeňské hierarchie se snažit u vězňů ukrajinské národnosti a ruskojazyčných osob izolovat vůdce a minimalizovat jejich vliv na okolí; pokud možno se již při příchodu do vězení pokoušet oddělovat vězně, kteří se nacházejí nebo budou pravděpodobně nacházet na spodních stupních vězeňské hierarchie, od vůdců a vymanit z jejich vlivu, podle možností je odměňovat a hledat další způsoby kompenzace autority jejich vůdců a zázemí poskytovaného tradiční vězeňskou subkulturou,
 - respektovat, že koncentrace ukrajinských, resp. ruskojazyčných vězňů může vést k potenciálním i skutečným problémům (představují reálnou sílu, která může být těžko zvládnutelná, ve větším soustředění nelze zjistit, co případně připravují), proto vždy zvažovat únosnou míru jejich soustředění, spíše je rozdělovat do menších skupin a ty rozmisťovat mezi jiné etnické skupiny,
 - soustavně sledovat chování skupiny a včas analyzovat případné varovné signály (např. pokud začnou respektovat všechny příkazy, neodmítají úklid, akceptují bez výhrad autoritu vězeňských pracovníků, může to nasvědčovat přípravě nějaké akce).
6. Podle potřeby využívat přemísťování mezi věznicemi, které se osvědčuje; problémové vězně včas přemísťovat do jiného prostředí.
 7. Provádět kategorizaci rizikových skupin a jednotlivců a snažit se izolovat osoby pocházející z prostředí organizovaného zločinu; pravidelně vyhodnocovat efektivitu, přínosy a rizika tohoto opatření.
 8. S ohledem na možná bezpečnostní rizika trvale sledovat a analyzovat fungování vztahů v rámci vězeňské vnitřní hierarchie a specifické subkultury u různých národnostních skupin a mezi nimi navzájem.
 9. Sledovat vývoj vztahu subpopulací cizinců k české vězeňské populaci s cílem předejít případnému účelovému spojování při prosazování neadekvátních požadavků.
 10. Přípravovat se na možný budoucí zvýšený výskyt drog a zdravotních problémů u cizinců.

VIII. Prameny a literatura

- Bajcura, L., Burian, M., Předcházení násilí mezi obviněnými a odsouzenými. České vězeňství 6/1998, str. 15-17.
- Becker, O., Řeháček, M., Vyhodnocení činnosti krizových oddělení. České vězeňství 3/1995, str. 9-10.
- Burian, M., Prevence násilí v 1. pololetí 1997. České vězeňství 5/1997, str. 17-20.
- Cahill, D., Benes, M., Indochinese Prisoners, Imprisonment and Drug Rehabilitation, RMIT University, Melbourne, 2001
- Dlouhá, R., Analýza monitorovaných agresivních incidentů v průběhu výkonu trestu odnětí svobody ve věznicí Heřmanice. České vězeňství 6/1999, str. 14-18.
- Dočekal, M., Koncepce zacházení s vězňnými cizinci. České vězeňství 9/2001, str. 48-50.
- Dubnová, I., Vězení pro mafiány čeká na první „klienty“. MF Dnes 28. března 2003, str. 12.
- Fenyk, J., Ondruš, R., Právní styk s cizincem v trestním a netrestním řízení a před orgány veřejné správy. Praha, Linde 1997
- Finckenauer, J., Voronin J., The Threat of Russian Organized Crime, <http://www.ojp.usdoj.gov/nij.2001>
- Gilinskij, J., Kriminologie: Teorie, historie, empirická база, sociální kontrol, Sankt Peterburg, 2002
- Haluzová, S., Rusky hovořící cizinci v českých věznicích a problémy komunikace s nimi. České vězeňství 9/2001, str. 8.
- Horký podzim v českých věznicích. České vězeňství 9/2001, str. 3-7.
- Chalidze, V., Kriminalnaja Rossia
- Informace o vězeňských nepokojích. České vězeňství 8/2000, str. 26-29.
- Kalman O., Economic Crime and Corruption in Ukraine. In: US Department of Justice (ed.). Materials for final conference US-Ukrainian joint research program, Ukrainian Legal Science Academy and National Institut of Justice, Kharkiv: UALS, 2001
- Klare, J., Organizovaný zločin v německých věznicích. České vězeňství 10/2002, str. 31-32.
- Kuržeja, J., Cizinecká a pohraniční policie I. Praha, Policejní akademie 2002.
- Marešová, A., Sochůrek, J., Válková, J., Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích. Praha, IKSP 2000.
- Markusová, R., Netík, K., Výzkum pachatelů trestné činnosti spáchané v organizované skupině. Praha, IKSP 1997
- Mařádek, V., Anomální chování ve vězeňském prostředí. České vězeňství 1/1995, str. 12-15.
- Mařádek, V., Pravděpodobné psychologické mechanismy skrytého života vězeňské subkultury. České vězeňství 3/1995, str. 13-15.
- Násilí jako společenský fenomén (beseda) České vězeňství 5/1997, str. 8-16.
- Nekola, B., Skryté násilí mezi vězni. České vězeňství 5-6/1996, str. 59.
- Netík, K., Netíková, D., Hájek, S., Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie. Skripta. 1. vydání. Praha, C.H.Beck 1997
- Pokus o psychologickou analýzu žádostí obviněných. České vězeňství 1/1995, str. 10.

Scheinost, M., Nelegální migrace a převaděčství jako jedna z aktivit organizovaného zločinu: Dílčí studie v rámci výzkumu organizované kriminality. Praha, IKSP 1995

Scheinost, M., Trestná činnost cizích státních příslušníků v ČR a etnický faktor v organizované kriminalitě. Praha, IKSP 1996

Simmel, G., „Cizinec“. Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. Praha, Slon 1997, str. 26-33

Sirovátka, T. (ed.), Menšiny a marginalizované skupiny v české republice. Brno, Masarykova univerzita a Nakladatelství Georgetown 2002

Skoblikov, P.: Vyzyskanije dolgov i kriminal, Moskva, Jurist 1999

Sobolev, A., Ruschenko, P., Volobnev, A.: Organized criminal group: norms and standarts of behaviour, Final report, Kharkiv 2001

Walmsley, R., Vězeňské populace v Evropě a Severní Americe. Praha, IKSP 1997

Zdroje statistických dat:

Kapesní ročenka kriminality v ČR 2000. Praha, Policejní prezidium 2001

Kapesní ročenka kriminality v ČR 2002. Praha, Policejní prezidium 2003

Ročenka Vězeňské služby ČR. Praha, VS ČR 2001

Ročenka Vězeňské služby ČR. Praha, VS ČR 2002

Statistiky Policie ČR - nestandardní sestavy

tabulka „Stavy vězněných osob - cizinců k 30.6. 2001“ České vězeňství 9/2001, str. 17.

webové stránky Ministerstva vnitra ČR: www.mvcr.cz

webové stránky Vězeňské služby České republiky: www.vscr.cz

